

Konstitucionālo tiesību komisija

Viedoklis

**Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un
neaizskaramo Satversmes kodolu**

Rīgā 2012.gada 17.septembrī

Publicēts www.president.lv

133 lapas

Saturs

I. Ievads

II. Mūsdienu valsts būtība

1. Valsts jēdziena izpratne [9.-11.iedaļa]
2. Valsts jēga un uzdevumi [12.-22.iedaļa]
3. Tauta un valsts [23.-26.iedaļa]
4. Tauta kā suverēns [27.-32.iedaļa]
5. Tautas suverenitāte un pašnoteikšanās tiesības [33.-39.iedaļa]
6. Tautas satversmes vara (*pouvoir constituant*) un valsts konstituētā vara (*pouvoir constitué*) [40.-60.iedaļa]

III. Valsts konstitucionālā identitāte [61.iedaļa]

1. Valsts esība un konstitucionālā identitāte [62.-73.iedaļa]
2. Valsts identitāte [74.iedaļa]
 - a. Valsts starptautiski tiesiskā identitāte [75.-81.iedaļa]
 - b. Valsts starptautiski tiesiskā identitāte un valsts turpināšanās (nepārtrauktība) [82.-89.iedaļa]
 - c. Valsts identitātes valststiesiskais aspekts [90.-102.iedaļa]
3. Valsts iekārtas identitāte [103.-113.iedaļa]

IV. Satversmes kodols [114.iedaļa]

1. Konstitūcijas kodols konstitūciju tekstos un valststiesību teorijā [115.-127.iedaļa]
2. Satversmes pamatnormas kā iespējamais Satversmes kodols [128.-144.iedaļa]
3. Satversmes kodola būtība – Latvijas valsts konstitucionālā identitāte un tās procesuālā aizsardzība (neaizskaramība) [145.-160.iedaļa]

V. Latvijas valsts konstitucionālā identitāte [161.iedaļa]

1. Latvijas valsts identitāte [161.-163.iedaļa]
 - a. Latvija kā nacionāla valsts [164.iedaļa]
 - aa. Nacionāla valsts [165.-173.iedaļa]
 - bb. Latviešu nācija kā Latvijas valsts dibinātāja [174.-189.iedaļa]
 - cc. Latvijas valsts dibināšanas mērķis un jēga [190.-198.iedaļa]
 - dd. Nacionālas valsts atspoguļojums Satversmes tekstā [199.-203.iedaļa]
 - b. Latvijas valsts teritorija [204.-207.iedaļa]
 - c. Latvijas tauta [208.-215.iedaļa]

- d. Latvijas suverēnā valsts vara [216.-218.iedaļa]
- 2. Latvijas valsts iekārtas identitāte [219.iedaļa]
 - a. Mūsdienu Eiropas (Rietumu) tipa demokrātiska valsts iekārta [220.-226.iedaļa]
 - b. Demokrātiskas valsts iekārtas virsprincips (šaurākā nozīmē) [227.-229.iedaļa]
 - c. Tiesiskas valsts virsprincips [230.-231.iedaļa]
 - d. Sociāli atbildīgas valsts virsprincips [232.iedaļa]
 - e. Nacionālas valsts virsprincips [233.-235.iedaļa]

VI. Aizliegums skart Satversmes kodolu [236.-240.iedaļa]

- 1. Latvijas valsts un demokrātiskās valsts iekārtas pastāvīga uzturēšana kā no Satversmes izrietošs tautas pienākums [241.-242.iedaļa]
 - a. Tautas pienākums pastāvīgi uzturēt savu valsti [243.-249.iedaļa]
 - b. Tautas pienākums pastāvīgi uzturēt demokrātisko valsts iekārta [250.-252.iedaļa]
- 2. Vai tautai var tikt uzlikts konstitucionāls pienākums pastāvīgi uzturēt savu valsti un tās demokrātisko iekārta? [253.iedaļa]
 - a. Vai tas, ko Satversmē nevar izlasīt, nepastāv? [254.-256.iedaļa]
 - b. 1990.gada 4.maija Deklarācijas par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu preambulā balstīts iebildums [257.-261.iedaļa]
 - c. Vai tautai kā suverēnam vispār var tikt uzlikts kāds pienākums? [262.-265.iedaļa]
 - d. Vai „mirušie valda pār dzīvajiem”? [266.-273.iedaļa]
- 3. Secinājums – neaizskarams Satversmes kodols kā konstitucionāls Princips [274.-280.iedaļa]
- 4. Neaizskaramā Satversmes kodola apjoms [281.iedaļa]
 - a. Satversmes kodola apjoma noteikšanas principi [282.-289.iedaļa]
 - b. Satversmes kodolā ietilpstošo konstitucionālās identitātes elementu apjoms [290.iedaļa]
 - aa. Satversmes kodolā ietilpstošo valsts valststiesiskās identitātes elementu apjoms
 - (1) Latvijas valsts nacionālais raksturs [291.-292.iedaļa]
 - (2) Latvijas valsts teritorija [293.-294.iedaļa]
 - (3) Latvijas tauta [295.-297.iedaļa]
 - (4) Latvijas suverēnā valsts vara [298.-307.iedaļa]

bb. Satversmes kodolā ietilpstošo valsts iekārtas identitātes elementu apjoms [308.iedaļa]

- (1) Demokrātiskas valsts iekārtas virsprincips (šaurākā nozīmē) [309.-311.iedaļa]
- (2) Tiesiskas valsts virsprincips [312.-316.iedaļa]
- (3) Sociāli atbildīgas valsts virsprincips [317.iedaļa]
- (4) Nacionālas valsts virsprincips [318.-319.iedaļa]

VII. Iesniegtie priekšlikumi Satversmes kodola atspoguļošanai Satversmes tekstā un tautas nobalsošanas rīkošanai [320.-332.iedaļa]

VIII. Komisijas priekšlikumi par Satversmes kodola, valsts mērķu un principu atspoguļošanu paplašinātā Satversmes preambulā un Satversmes kodola procesuālo aizsardzību [333.-346.iedaļa]

IX. Gala secinājumi [347.-404.iedaļa]

I. Ievads

[1] Šajā Konstitucionālo tiesību komisijas¹ (turpmāk – Komisija) viedoklī tiks analizēti **Latvijas valsts konstitucionālie pamati**. Bez tam, balstoties uz šo analīzi, tiks izvērtēti priekšlikumi noteikt Satversmes 1. – 4. un 77.panta negrozāmību un papildināt Satversmes 73.pantu, kā arī izteikts Komisijas priekšlikums par to, kā Latvijas konstitucionālo identitāti labāk atspoguļot Satversmes tekstā. Analīzes centrālais jautājums ir **Satversmes kodols**, tā iespējamais saturs un neaizskaramība.

[2] Demokrātijas forma, kas balstās uz konstitūciju kā tiesību normu ar attiecīgajā tiesiskajā sistēmā augstāko juridisko spēku (konstitucionālisms)², vēstures mērogā ir samērā jauna. Tā pastāv nedaudz ilgāk kā divus gadsimtus. Šajā laikā gan politiskās pieredzes, gan zinātnes un judikatūras atziņu rezultātā izpratne par konstitūciju, tās jēgu un būtību, kā arī interpretācijas metodēm ir attīstījusies, kļuvusi precīzāka, dziļāka. Tas attiecas arī uz laiku no Satversmes pieņemšanas 1922.gadā līdz mūsdienām. Tas jāņem vērā Satversmes, it sevišķi tās pamatnormu, interpretācijā.

[3] Diskusijā par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un Satversmes kodola esamību ir aktualizējušies arī jautājumi par Latvijas valsts pastāvēšanas jēgu, nepieciešamību un perspektīvām. Tāpēc jānoskaidro, kāda ir valsts un Satversmes attiecību daba un jēga un kādas ir to tiesiskās sekas. Komisija, balstoties uz kontinentālās Eiropas konstitucionālās teorijas jaunākajām atziņām un ņemot vērā Latvijas valsts jēgu, mērķi un vēsturisko pieredzi, centīsies rast tieši no mūsdienu viedokļa adekvātu atbildi uz šiem Latvijas valststiesiskajiem pamatjautājumiem.

[4] Tādēļ Komisija uzskata par lietderīgu pēc šā ievada (I daļa) īsi ieskicēt modernas **valsts** kā īpaša sabiedrības veidojuma **būtību** (II daļa). Secīgi tiks izvērsti jautājumi par valsts **konstitucionālo identitāti**, kas ir juridiskā mēraukla, pēc kuras var noteikt, vai konkrēta valsts un tās iekārta ir tā pati valsts ar to pašu iekārta,

¹ Komisijas sastāvs: *Egils Levits* (priekšsēdētājs), *Gunārs Kusiņš*, *Lauris Liepa*, *Mārtiņš Mits*, *Daiga Rezevska*, *Ineta Ziemeļe*. Komisijas locekļi ir neatkarīgi un pauž vienīgi savu personisko viedokli akadēmiskās brīvības ietvaros.

² Sal.: *Martin Loughlin*: What is Constitutionalisation? In: *The Twilight of Constitutionalism?* Ed. by Petra Dobner and Martin Loughlin. Oxford, 2010, pp.47.

kuras eksistenci paredz konstitūcija (III daļa). Tādējādi Komisija pievērsīsies arī plašākam jautājumam par savas valsts esības vērtību un nozīmi konkrētai sabiedrībai.

Tad, balstoties uz šo teorētisko bāzi, tiks **noskaidrots, vai vispār pastāv Satversmes kodols** (IV daļa). Viedokļa V daļā tiks analizēts Satversmes kodola saturs – **Latvijas konstitucionālās identitātes elementi** – nacionāli kulturālais raksturs, teritorija, tauta, valsts vara, valsts iekārtas virsprincipi.

VI daļā tiks izvērtēts, vai Satversmes kodols var būt neaizskarams, tā ka konstitucionāls likumdevējs to nevar grozīt. Neaizskaramības jēga būtu neļaut šo konstitucionālo identitāti mainīt, vispār atsakoties no valsts vai likvidējot atsevišķus tās konstitucionālās identitātes elementus un tādā veidā vienlaikus likvidējot patlaban pastāvošo Satversmē ietverto Latvijas valsti vai tās demokrātisko iekārtu. Pie tam tiks apsvērti gan argumenti, kas pieļauj Latvijas valsts un demokrātijas likvidēšanu, gan argumenti pret šo iespēju.

Viedokļa VII un VIII daļā tiks izvērtēti priekšlikumi par Satversmes kodola labāku atspoguļošanu Satversmes tekstā. Viedokli noslēgs IX – secinājumu daļa.

[6] Šis viedoklis ir **zinātnisks pētījums** par šo svarīgo Latvijas valststiesību jautājumu. Tas ir domāts kā **akadēmiskas diskusijas pienesums Latvijas valststiesību zinātnei**. Lai gan pēdējos gados nākuši klajā vairāki nozīmīgi pētījumi, Komisija konstatē, ka daudzas šajā viedoklī analizētās jomas latviešu juridiskajā literatūrā tomēr ir maz pētītas. Tādēļ Komisija ar savu pētījumu ir mēģinājusi šo trūkumu mazināt. Dažiem jēdzieniem pat nav rasti atbilstoši termini. Komisija apzinās šādas terminoloģijas nepieciešamību un viedokļa ietvaros piedāvā vairākus jaunvārdus, ja nepieciešams, norādot to atbilstmes citās valodās.

Komisija uzsver, ka tā centusies metodoloģiski balstīties uz mūsdienu kontinentālās Eiropas valststiesību atziņām, tādējādi ietverot **Latvijas valststiesības kopējā Eiropas tiesību telpā** un veicinot to modernizāciju.

II. Mūsdienu valsts būtība

[7] Satversme ir Latvijas valsts pamatlikums. Tā regulējuma objekts ir Latvijas valsts. Tātad Satversmes kā reāli funkcionējoša tiesību akta priekšnoteikums ir **Latvijas valsts pastāvēšana**.

Tādēļ, lai noteiktu, vai Satversme atspoguļo Latvijas valsts pastāvēšanas nemainīgumu (mūžīgumu), jo tauta rada valsti nevis kā pagaidu, terminētu veidojumu, bet principā uz mūžīgiem laikiem, pie tam noteiktā, specifiskā formā un aprisēs (tieši kā Latvijas valsti), vispirms būtu lietderīgi pievērsties jautājumam, **kas tad vispār ir valsts**.

[8] Jēdzienam "valsts" ir gan abstrakta, gan konkrēta nozīme. Šo jēdzienu analizē un definē **sociālās zinātnes** un, protams, arī **tiesību zinātne**, jo īpaši publisko tiesību nozare un tās valststiesību atzars. Gan valststiesības, gan starptautiskās tiesības, gan citi tiesību zinātnes atzari – un arī citas sociālo zinātņu disciplīnas, kā, piemēram, politikas zinātne, socioloģija, ekonomikas zinātne, vēsture – vienmēr saskaras ar problēmu, kā definēt, kas ir valsts.³

1. Valsts jēdziena izpratne

[9] **Starptautiskajās tiesībās** vēl arvien par atskaites punktu tiek izmantota samērā formālā 20.gadsimta pieeja, kas liek ņemt valstij nepieciešamo elementu uzskaitījumu – teritorija, tauta un suverēna valsts vara – par pamatu valsts raksturojumam, īpaši neiedziļinoties šo elementu būtībā.

Savukārt **nacionālās valststiesības** ņem par pamatu šo starptautiski – tiesisko definīciju, bet to konkretizē un **tuvāk raksturo** tās dotos trīs obligātos elementus – teritoriju, tautu un valsts varu, kā arī **papildina** tos ar citiem elementiem, kā, piemēram, valsts vēsturisko izcelsmi, nacionāli – kulturālo raksturojumu, valsts jēgu un mērķi, valsts iekārtu un darbības pamatprincipiem, u.tml.

[10] Līdz ar to valsts **starptautiski tiesiskā definīcija** ir **universāla**, jo attiecas uz visām pasaules valstīm, bet **valststiesiskā** definīcija katrai valstij ir **atšķirīga**, jo attiecas tikai uz konkrēto valsti.

³ Sk.: *Daniel Gaus*: The State's Existence between Facts and Norms. A Reflection on Some Problems to the Analysis of the State. RECON Online Working Paper, 2011/16.

Piemēram, no starptautisko tiesību viedokļa Latvija, ASV un Urugvaja ir valstis, kas sastāv no tiem pašiem trim elementiem. Turpretim no attiecīgo nacionālo valststiesību viedokļa šīs valstis ir atšķirīgas, piemēram, pēc ģeogrāfiskā stāvokļa, pēc tautas nacionāli – kulturālās identitātes, pēc valsts varas struktūras, pēc vēsturiskajiem un politiskajiem apstākļiem, kas diktējuši to konstitūcijas un izskaidro to darbības principus, kā arī pēc citiem faktoriem.

[11] Tomēr valsts ir daudz plašāks, daudzšķautnāks fenomens nekā tikai tiesiska konstrukcija. Šis fenomens nav pilnībā aptverams tikai ar tiesību metodes palīdzību. Kontinentālajā Eiropā, it sevišķi vācu tiesību telpā, valsts būtību pēta multidisciplinārā **vispārējā valstsmācība** (vāc.: *Allgemeine Staatslehre*, franc.: *théorie générale de l'État*, spān.: *teoria general del Estado*), kas mēģina dažādo zinātņu atziņas integrēt vienotā sistēmā.⁴

Šāda integrēta valsts kā juridiski – sociāla fenomena izpratne ir par pamatu apgalvojumam, ka valsts nav vienīgi konkrētu materiālo elementu salikums vai normatīvu postulātu un priekšstatu konstrukcija, bet gan īpašs multidimensionāls sabiedrības veidojums, kura adekvātai analīzei nepieciešams dažādu zinātņu disciplīnu metožu pielietojums. Tāpat jāapzinās, ka valsti acīmredzot nebūs iespējams ietvert vienotā, visus tās aspektus aptverošā un izsmeļošā definīcijā.

Šā viedokļa ietvaros būs runa par valsti galvenokārt **valststiesiskā** aspektā.

2. Valsts jēga un uzdevumi

[12] Valsts mūsdienu izpratnē nebūt nav pašsaprotama, bet ir vēsturē samērā jauna parādība. Tādēļ šeit vispirms īsumā tiks abstrakti apskatīta valsts kā īpaša sabiedrības pašorganizācijas forma – kādēļ valsts ir nepieciešama, ko tā sabiedrībai dod?

[13] Modernas teritoriālas⁵ valsts rašanās process ilga vairākus gadsimtus, bet aizsākās jau viduslaiku beigu posmā. Šo laikmetu raksturoja nepārtraukti dažādu

⁴ Sk.: *Reinholds Cipeliuss*: *Vispārējā mācība par valsti*. Rīga: AGB, 1998; *Christian Behrendt, Frédéric Bouhon*: *Introduction à la théorie générale de l'état*. 2e éd. Liège: Faculté de droit de l'Université de Liège, 2011; *Burkhard Schöbener, Matthias Knauff*: *Allgemeine Staatslehre*. München: Verlag C.H.Beck, 2009.

⁵ Moderna valsts ir teritoriāla, jo tās neatņemama sastāvdaļa ir noteikta teritorija, pretstatā viduslaiku valstiskajiem veidojumiem, kas nebija obligāti saistīti ar teritoriju, jo tur primāras bija hierarhiskās

valdnieku savstarpējie kari. Šis apstāklis lielā mērā noteica to, ka 17. un vēlāko gadsimtu filozofi un juristi pievērsās tādiem eksistenciāliem jautājumiem kā karš un miers, cilvēka dzīves jēga, cilvēka pienākumi un reliģijas nozīme sabiedriskajā iekārtā.⁶

[14] Šādā saspīlētā gaisotnē Tomass Hobss (*Thomas Hobbes*) formulēja savu teoriju par **drošību** kā cilvēka dabisko nepieciešamību un to, ka drošības garants ir **tiesības**, ko savukārt nodrošina visvarena (omnipotenta) **valsts**, kuru viņš – pēc analogijas ar Bībeles stāstu par visvareno briesmoni – apzīmē par Leviatānu (*Leviathan*), tādējādi uzsverot valsts visvarenību (omnipotenci).⁷ Citiem vārdiem, valsts, kurā valda noteikti likumi, kas bez atkāpēm tiek īstenoti, ir priekšnoteikums tāda stāvokļa nodrošināšanai, ka cilvēks pastāvīgi nekaro pret cilvēku.

[15] Renesanses laika lielo domātāju Monteskjē (*Montesquieu*), Hobsa (*Hobbes*), Loka (*Locke*) un Bentema (*Bentham*) pievēršanās drošības garantēšanas problēmai kā cilvēces eksistences pamatproblēmai gūla pamatā virknei pamatprincipu, kas nosaka sabiedrības funkcionēšanu mūsdienās. Tā, piemēram, mūsdienu starptautisko tiesību pamatprincipi, kas aizsargā valsts teritoriālo integritāti un sekmē valstu vienlīdzību starptautiskajās attiecībās, ir cieši saistīti ar fundamentālo atziņu par valsts lomu cilvēku drošības garantēšanā. Tādēļ starptautisko tiesību pamatfilozofija kopumā ir vērsta uz to, ka **pastāvoša valsts jāaizsargā**. Arī princips, kuru Eiropas Cilvēktiesību tiesa izkristalizējusi savā judikatūrā, proti, ka demokrātiskai valstij ir tiesības aizsargāt savu demokrātisko valsts iekārtu (**pašaizsargājošās demokrātijas doktrīna**),⁸ pirmsākumos varētu būt izrietējis no minētās renesanses laika filozofijas.

padotības un uzticības attiecības starp dažāda līmeņa valdniekiem un vasaļiem, sk. plašāk: *Wolfgang Reinhard: Geschichte der Staatsgewalt. Eine vergleichende Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart. 3.Aufl. München: C.H.Beck, 2003.*

⁶ Sk.: *Emmanuelle Jouannet: Le droit international libéral-providence. Une histoire du droit international. Bruxelles: Editions Bruylant, 2011, p.20.*

⁷ *Leviathan* by *Thomas Hobbes*, pirmizdevums 1651.gadā, atrodams: <http://oregonstate.edu/instruct/phl302/texts/hobbes/leviathan-a.html>

⁸ Sk., piemēram: lieta „Ždanoka pret Latviju”, Lielās palātas 2006.gada 16.marta spriedums lietā Nr.58278/00, §100, 134; plašāk sk. arī tiesneša Egila Levīta atsevišķās domas pie sākotnējā Pirmās palātas 2004.gada 16.jūnija sprieduma šajā lietā, kurām pēc pārsūdzības sekoja Lielās palātas spriedums. Par mēģinājumiem rast līdzsvaru starp šo doktrīnu un atvērtās demokrātijas doktrīnu sk.: *Massimo Starita: Entre contrôle sur le respect de la légalité conventionnelle et promotion de la légitimité démocratique: la Cour européenne des droits de l'homme face aux transitions démocratique. Baltic Yearbook of International Law. Vol. 12, 2012 (forth-coming).*

[16] Ir viegli saprotams, ka valsts funkciju daudzums nebūt nav visās valstīs vienāds, bet atkarīgs no valsts uzdevumiem, kuri dažādās attīstības pakāpēs esošās valstīs ir ļoti dažādi: „primitīvajās valstīs uzdevumu ir maz un vienkārši, kulturāli attīstītajās valstīs ir daudz un komplicēti.”⁹

Mūsdienu valsts nesalīdzināmi lielākā mērā regulē sabiedrības un atsevišķa indivīda dzīvi nekā tā tika regulēta modernās valsts sākumposmā renesanses laikmetā. Valsts ir (tikai) sabiedrības organizācijas forma, tās instruments noteiktu mērķu sasniegšanai. Sabiedrība mūsdienās valsti ļoti intensīvi izmanto dažādu mērķu sasniegšanai un uzdevumu veikšanai.

[17] Mūsdienās valstij ir daudz vairāk **uzdevumu** nekā tikai cilvēku aizsardzība no ārējā ienaidnieka un miera un kārtības nodrošināšana pašas valsts iekšienē. Tie ietver it sevišķi ekonomiskās izaugsmes veicināšanu, sociālās solidaritātes un izlīdzinājuma nodrošināšanu, vides aizsardzību, kultūras, izglītības, veselības pamatvajadzību apmierināšanu u.c.

[18] Tomēr visus valsts uzdevumus mūsdienās iespējams iedalīt divos lielos atzaros: *pirmkārt*, ārējās un iekšējās **aizsardzības** uzdevumos un, *otrkārt*, materiālās un nemateriālās **labklājības** veicināšanas uzdevumos.

[19] **Aizsardzības** uzdevumi ir nemainīgi un tiek īstenoti kā valsts monopols (piespiedu vara funkcionējošā valstī drīkst būt tikai valsts institūcijām un amatpersonām, nevis privātpersonām), bet **labklājības** veicināšanas uzdevumus valsts veic kopā ar sabiedrību. Šo valsts uzdevumu apjoms lielā mērā variējas gan dažādos vēstures posmos, gan dažādās valstīs, gan katrā atsevišķā valstī atkarībā no valdošo spēku politiskās orientācijas.

[20] Iedalījums valstīs ir mūsdienu pasaules iekārtojuma stūrakmens. Neraugoties uz globalizāciju, Eiropas integrāciju, reģionalizāciju un citām tendencēm, kas zināmā mērā samazina nacionālās valsts kā galvenās sabiedrības lēmumu pieņēmējas un rīcības ietvara nozīmi, valsts arī mūsdienās joprojām ir **dominējošā un efektīvākā** sabiedrības organizācijas forma un pārskatāmā laika periodā tāda arī paliks.¹⁰

⁹ *Kārlis Dišlers*: Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A.Gulbis 1930, 32.lpp.

¹⁰ Sal.: *Eric C. Ip*: Globalization and the future of law of the sovereign state. International Journal of Constitutional Law. Vol.8 (2010), Nr.3, pp.636.

[21] Tādēļ it sevišķi 20.gadsimta 90.gados publiski paustajos teorētiskajos mēģinājumos **pārāgri** prognozēt valsts kā sabiedrības organizācijas formas norietu,¹¹ ir nepietiekami novērtēta sociālā realitāte (piemēram, tieši valstis – un nevis starptautiskas vai nevalstiskas organizācijas vai starptautiskie koncerni – bija tas spēks, kas reāli varēja ierobežot globālā finanšu tirgus nesēn izraisīto pasaules ekonomisko krīzi), gan arī par zemu novērtēts **valsts transformācijas** potenciāls,¹² tās spēja pielāgoties jaunajiem apstākļiem (piemēram, Eiropas Savienības pilsonība kā papildtiesības dod dalībvalstu pilsoņiem reālas mobilitātes un citas tiesības, tajā pašā laikā saglabājot pilsonību kā valsts konstitutīvu elementu).

[22] Valstij kā sabiedrības organizācijas formai pašreizējā sabiedrības attīstības stadijā un, ņemot vērā pastāvīgi pieaugošo sabiedrības sarežģītību, arī paredzamā nākotnē nav pilnvērtīgas alternatīvas. Tātad vismaz vairākās nākamajās paaudzēs valsts vēl pastāvēs.

3. Tauta un valsts

[23] Moderna teritoriāla valsts, kas gan kā realitāte, gan kā filozofijas, tiesību un citu zinātņu objekts parādījās 16.gadsimtā, ir senāks priekšstats nekā tauta. **Tauta** uznāca uz politiskās skatuves tikai 18.gadsimta beigās. Vēlāk tā tika ietverta valsts politikajā un tiesību sistēmā kā **valsts „nesēja”** un tās **legitimitātes avots**.

[24] Tādējādi, sākot ar 18.gadsimta beigām, valsts un tautas savstarpējās attiecības tika apgrieztas otrādi: **sākotnēji** valsts centrā bija **absolūtais monarhs**, kurš savu **legitimitāti** pēdējā instancē guva no Dieva un kura uzdevums bija aizsargāt savus padotos un gādāt par mieru un kārtību viņu starpā (pie tam „padotie” valststiesiski vēl netika uzskatīti par „tautu” kā valsti veidojošu vienību), bet **mūsdienā** izpratnē, kas balstās uz jau 19.gadsimtā pieņemto dalījumu sabiedrībā, no vienas puses, un valstī, no otras puses, **primāra ir tauta**, kas „nes” valsti, tas ir, to izveido, uztur un izmanto kā instrumentu savu mērķu sasniegšanai un vajadzību apmierināšanai¹³.

¹¹ Sal.: *Kenichi Ohmae*: The End of the Nation-State. The Rise of Regional Economies. New York 1996; *Martin Wolf*: Will the Nation-State survive Globalisation? Foreign Affairs, 2001, Nr.1, January/February 2001.

¹² Sal.: *The Nation-State in Transformation: Economic Globalisation, Institutional Mediation and Political Values*. Ed. By Michael Böss. Aarhus 2010; *Eric C. Ip*: Globalisation and the Future of the Law of the Sovereign State. International Journal of Constitutional Law. Vol.8 (2010), Nr.3, p.636.

¹³ Sal.: *Georges Burdeau*: La conception du pouvoir selon la Constitution du 4 octobre 1958. In: Revue française de science politique, 9e année, n°1, 1959. pp. 94.

[25] 20.gadsimta 20.gados Hanss Kelzens (*Hans Kelsen*) raksturoja valsti kā intelekta radītu fenomenu, kura **objektīvā esība** izpaužas kā **tiesību sistēma**, kas ir zināmā mērā neatkarīga no tai pakļauto indivīdu uzvedības. Tālāk viņš skaidroja, ka tiesību sistēmas jēga ir efektīvi regulēt cilvēku uzvedību.¹⁴ Tomēr, lai šāda tiesību sistēma pastāvētu, ir nepieciešams, ka tās pastāvēšanu akceptē cilvēku grupa, kas sevi uzskata par kopību.¹⁵

[26] Šī politiski un tiesiski objektīvi pastāvošā kopība ir **tauta** valststiesiskā izpratnē. Bet tā kā valsts ir "tikai" īpaša sabiedrības organizācijas forma, tad var teikt, ka mūsdienu **valsts ir politiski un tiesiski organizēta tauta**.¹⁶ Politiski tauta ir **valsts „nesēja”** (proti, izveidotāja un pastāvīgā tālākuzturētāja), bet tiesiski tā ir gan **valsts varas un leģitimitātes avots**, gan valsts varas **objekts**.

4. Tauta kā suverēns

[27] Šīs tiesiskās konstrukcijas pamatā ir sākotnēji Ruso (*Jean Jacques Rousseau*) formulēta ideja par tautu kā pašorganizējošu subjektu, kas pats veido savu gribu un pats tai pakļaujas. Tādējādi ir izvirzīts postulāts par **tautu kā suverēnu**.

Tautas suverenitātes princips nozīmē to, ka **tauta pati**, bez iejaukšanās no ārpuses, veido savu gribu, un pati nosaka arī to, kādā veidā tiek organizēta valsts.

[28] Suverenitātes principa subjekts ir gan tauta, gan valsts kā īpaša sabiedrības (tautas) pašorganizācijas forma. Suverenitātei ir divas dimensijas: ārējā un iekšējā.¹⁷

Suverenitātes ārējā dimensija nozīmē, ka tauta var pati pieņemt savus lēmumus bez iejaukšanās no ārpuses. Mūsdienu starptautiskajās tiesībās atzītā **valsts** (nevis tautas!) **suverenitāte** (precīzāk – valsts ārējā suverenitāte) sargā **tautas ārējo suverenitāti**, tātad aizsargā tautu no iejaukšanās no ārpuses.

¹⁴ Sk.: *Hans Kelsen: Der soziologische und der juristische Staatsbegriff: Kritische Untersuchung des Verhältnisses von Staat und Recht*. Tübingen: Mohr, 1922, S. 45.

¹⁵ Sk.: *Hans Kelsen: Vom Wesen und Wert der Demokratie*. 2. Auflage. In: Hans Kelsen: *Verteidigung der Demokratie*. Hrsg. v. Matthias Jestaedt u. Oliver Lepsius. Tübingen: Mohr Siebeck, 2006, S. 163.

¹⁶ *Gunnar Folke Schuppert: Staatswissenschaft*. Baden-Baden: Nomos, 2003, S.157 ff.

¹⁷ Plašāk par suverenitātes jēdziena attīstību, izpratni un nozīmi valststiesībās un starptautiskajās tiesībās: *Dieter Grimm: Souveränität. Herkunft und Zukunft eines Schlüsselbegriffs*. Berlin: Berlin University Press, 2009.

Tā tad ārējā suverenitāte ir tikai tām tautām, kurām ir sava valsts, proti, kuras ir sevi organizējušas kā valstis.¹⁸

[29] Savukārt līdz 19. un 20.gadsimta mijai pastāvējušā ideja par **valsts** (nevis tautas!) **iekšējo suverenitāti**, tas ir, valsts suverenitāti attiecībā pret savu tautu, balstījās uz sākotnējo, 16.gadsimtā iedibināto valsts filozofiju, kuras centrā bija absolūtais monarhs kā suverēns. Viņa griba ar valsts aparāta palīdzību tika īstenota gan uz ārpusi, tā tad attiecībās ar citām valstīm, gan uz iekšpusi, tā tad attiecībās starp monarhu kā suverēnu un viņa padotajiem (tautu).

[30] 18. un 19.gadsimta demokratizācijas cīņu rezultātā tautai pašai nonākot monarha vietā un kļūstot par valsts suverēnu, **valsts** (nevis tautas) iekšējā suverenitāte zaudē jēgu. Tās vietā mūsdienu valststiesībās runa ir par **tautas suverenitāti attiecībā pret savu valsti**. Ņemot par pamatu dalījumu starp sabiedrību un valsti, tautas suverenitāte nodrošina sabiedrības (tautas) prioritāti pār valsti, tas ir, pakļauj valsti tautas gribai.

[31] Tā tad 19.gadsimtā, kad valsts suverēns vēl nebija tauta, bet gan monarhs, teorijā tiek apskatīta gan valsts ārējā suverenitāte, gan valsts iekšējā suverenitāte. Turpretim **mūsdienu** demokratizācijas procesa metamorfožu rezultātā jāatšķir **valsts suverenitāte** (valsts ir suverēna attiecībās ar citām valstīm), kuru primāri apskata starptautiskās tiesības, no **tautas suverenitātes** (tauta kā suverēns attiecībās ar savu valsti), kas primāri ir valststiesību jautājums.

Valststiesību izpratnē primāra ir tautas suverenitāte, jo valsts (un tās suverenitāte attiecībās ar citām valstīm) ir tikai tautas mērķu realizēšanas instruments. Tas nozīmē, ka arī valsts suverenitāte starptautiskajās attiecībās ir tikai līdzeklis, lai – no ārpuses netraucēti – īstenotu tautas suverenitāti, tas ir, tautas iespēju pašai sevi pārvaldīt, pašai lemt par sevi.

[32] Latvijā **valsts** suverenitāte ir atspoguļota Satversmes 1.pantā (Latvija ir neatkarīga republika), bet **tautas** suverenitāte noteikta Satversmes 2.pantā (suverēnā vara Latvijā pieder Latvijas tautai).¹⁹

¹⁸ Sal.: *Antony Anghie: Rethinking Sovereignty in International Law. Annual Review of Law and Social Science. Vol.5, 2009, pp.291.*

¹⁹ *Jānis Pleps, Edgars Pastars, Ilze Plakane: Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 92.lpp.*

Pie tam Satversmes sistēmā primārs ir 2.pants, bet 1.pants – tātad valstiskā neatkarība un arī demokrātiskā valsts iekārta – ir instruments, kas vajadzīgs, lai nodrošinātu 2.panta darbību, proti, nodrošinātu Latvijas tautas suverenitāti un noteiktu adekvātu (tas ir, demokrātisku) veidu, kādā Latvijas tauta izsaka un īsteno savu gribu.

5. Tautas suverenitāte un pašnoteikšanās tiesības

[33] Tautas jēdziens valststiesiskā izpratnē ir cieši saistīts ar pašnoteikšanās ideju: valststiesiski tauta ir subjekts, kurš spējīgs veidot savu gribu, lai varētu pats sevi pārvaldīt un veidot attiecības ar citām tautām.²⁰

Tātad tautas suverenitāte pēc būtības nozīmē **tautas pašnoteikšanos**.

[34] Lai tauta varētu iegūt efektīvu spēju pati sevi pārvaldīt un veidot attiecības ar citām tautām, tātad pašnoteikties, tai mūsdienās vajag organizēties īpašā sabiedriskā formā – **valstī**. (Pilnīgi) suverēna tauta tādēļ nozīmē savu (starptautiski – tiesiski) neatkarīgu valsti, ja tāda ir šīs tautas politiskā izvēle.²¹

Tas nozīmē, ka tautas suverenitātes ideja ietver **tiesības** uz savu valstiskumu, tātad arī uz **savu** neatkarīgu²² **valsti**, un iespējas to pieprasīt.

[35] Tomēr pēc modernas teritoriālas valsts izveidošanās 16. – 17.gadsimtā un tās pirmajiem teorētiskajiem pamatojumiem minēto klasiķu darbos bija nepieciešami vēl vairāki gadsimti, lai izkristalizētos tēze par **tautu kā valsts suverēnās varas avotu**, kas aizstāja absolūtisma laikmeta valststiesiskos pieņēmumus par monarhu kā suverēnu, un lai tiktu atzītas **tautu tiesības uz pašnoteikšanos** un savas valsts izveidošanu.

²⁰ Sk. plašāk: *Christoph Möllers: Die drei Gewalten. Legitimation der Gewaltengliederung im Verfassungsstaat, Europäischer Integration und Internationalisierung*. Göttingen: Velbruck Wissenschaft, 2008, S.57 ff.

²¹ Jāpatur prātā, ka starptautiskajās tiesībās ir atzīta iespēja izvēlēties arī citas valstiskās formas, teiksim, asociāciju ar citu valsti. Šādu izvēli starptautiskās tiesības respektē kā metodi, ar kādu tiek īstenotas tautu tiesības uz pašnoteikšanos. Tāds piemērs ir Puertoriko, ar ASV asociēta valsts. Sk.: ANO Ģenerālās Asamblejas rezolūcija 1514 (XV). Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 1960.gada 14.decembris.

²² Turpat.

[36] Pirmais valststiesiskais akts, kas atsaucas uz tautas pašnoteikšanās tiesībām, ir Amerikas Savienoto Valstu 1776.gada 4.jūlija Neatkarības deklarācija, kurā teikts, ka valdītāji ir atkarīgi no pārvaldīto piekrišanas un ka „*tautai ir tiesības mainīt valdītājus vai padzīt tos*”.²³

Tautas pašnoteikšanās ideja drīz pēc tam tika attīstīta tālāk 1789. – 1793.gada Lielajā franču revolūcijā. Amerikas Savienoto Valstu neatkarības kustība bija vērsta pirmām kārtām pret Anglijas uzspiesto koloniālo režīmu, tātad uz "amerikāņu tautas" tiesībām **uz savu valsti** (no šīm tiesībām savukārt izrietēja nepieciešamība noteikt savu valsts iekārtu), bet Lielā franču revolūcija, kas notika jau pastāvošā valstī, bija vērsta pret līdzšinējo absolūtā monarha suverenitāti pār saviem padotajiem (tautu) un uz tautas tiesībām pašai noteikt savas valsts iekārtu, tas ir, **pašai sevi pārvaldīt**. Šajos divos vēsturiskajos notikumos, kuros pirmo reizi dzīvē izpaudās tautas pašnoteikšanās ideja, ir atpazīstama gan tautas ārējās suverenitātes prasība pēc savas neatkarīgas valsts, gan tautas iekšējās suverenitātes prasība pēc iespējas pašai sevi pārvaldīt.²⁴

[37] Mūsdienās sociālās zinātnes uzsver to, ka valsti rada un pastāvīgi uztur konkrēta tauta, kurai ir nepieciešamā **valstsgriba**. Valstsgriba pamato tautas pašnoteikšanās prasību realizēšanos, radot valsti, un tā tiek pastāvīgi manifestēta (izpausta) valsts pastāvēšanas laikā gan tautas priekšstāvju darbībā, gan arī dažādās sabiedrības politiskās līdzdalības formās.²⁵

Tiesību principus un normas, kas regulē tautas pašnoteikšanās ārējo dimensiju, tātad tautas tiesības citastarp prasīt savas valsts atzīšanu, kopš 20.gadsimta sākuma nosaka **starptautiskās tiesības** un konkrēti **tautu pašnoteikšanās tiesību nozare**.

Šīs tiesības tika atzītas kā princips Pirmā pasaules kara beigās ar ASV prezidenta Vilsona 1918.gada 8.janvārī izvirzītajiem 14 punktiem, kas postulēja Austrumeiropas un Viduseiropas tautu pašnoteikšanās tiesības, vēlāk, 1945.gadā,

²³ The Declaration of Independence, Congress of Thirteen united States of America, July 4, 1776, pieejama vietnē <http://www.ushistory.org/declaration/document/>, apskatīta 2012.gada 8.jūlijā.

²⁴ Sal.: *Louis Henkin: Revolutions and Constitutions. Louisiana Law Review. Vol.49 (1989), pp.1023 – 1056.*

²⁵ Sk.: *Armin von Bogdandy, Stefan Häußler: Nations. The Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Ed. by Rüdiger Wolfrum. Oxford University Press Oxford, 2012. Vol. VII, p. 519.*

kā universāls princips tika iekļauts Apvienoto Nāciju Statūtos (1. un 55.pants) un kļuva par juridisku pamatu dekolonizācijas procesam pēc Otrā pasaules kara.²⁶

Latviešu tauta (nācija) kā viena no pirmajām jau 1918.gadā atsaucās uz toreiz vēl jaunajām tautu pašnoteikšanās tiesībām, lai pamatotu savas tiesības uz savu valsti.²⁷

[38] Tātad konkrēta cilvēku grupa, kuru saista zināmi kopīgi objektīvi šīs grupas viendabīgumu apliecinājoši elementi,²⁸ un kura sevi subjektīvi uzskata par tautu, bet kurai līdz šim nav savas valsts,²⁹ principā pati izlemj, vai tā, (arī) izmantojot tai kopš 20.gadsimta sākuma starptautiskajās tiesībās apstiprinātās tautu pašnoteikšanās tiesības, vēlas savu valsti.

Iemesli tam, kamdēļ tautā izveidojas politiska griba radīt savu valsti, dažādām tautām ir dažādi un atkarīgi gan no objektīviem vēsturiski – politiskiem, gan subjektīviem faktoriem.³⁰

[39] Savas valstsgribas iemeslu un izpausmju noskaidrošana vienmēr ir bijusi svarīga ikvienai tautai. Šā jautājuma pētniecība ir vēstures zinātnes nodarbe, taču

²⁶ Padziļināti analizēt tautu tiesības uz pašnoteikšanos šā viedokļa ietvaros nav iespējams. Sk. plašāk: *Alfred Cobban: The Nation State and National Self-determination*. 2nd ed. London: Collins, 1969; *Hurst Hannum: Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1996; *James Summers: Peoples and International Law: How Nationalism and Self-Determination Shape a Contemporary Law of Nations*. Leiden, Boston: Nijhoff, 2007.

²⁷ Speciāli par *latviešu tautas (nācijas) pašnoteikšanās prasību un tiesībām* sk. plašāk: *Kārlis Dišlers: Tautu pašnoteikšanās tiesību tiesiskais saturs*. Latvijas Universitāte, 1932; *Boris Meissner: Die Sowjetunion, die baltischen Staaten und das Völkerrecht*. Köln: Verlag Wissenschaft und Politik, 1956; *Egils Levits: Latviešu tautas kā minoritātes tiesības uz savu valsti*. Vaga, Nr.9 (1985), Atmoda, 1989.gada 13.jūnijs; *Egil Levits: Der politische Konflikt zwischen den Selbstbestimmungsbestrebungen und dem sowjetischen Herrschaftsanspruch in Lettland. Eine regionale Fallstudie zur sowjetischen Nationalitätenpolitik*. Marburg a.d. Lahn: Johan-Gottfried-Herder-Institut. Dokumentation Ostmitteleuropa. Jg.14, H.5 – 6, 1988; *Egils Levits: Latvijas Republika vai nācijas pašnoteikšanās?* Atmoda, 1989.gada 18.septembris; *Die baltischen Staaten im Umbruch. Beiträge 1995-2000 von Boris Meissner und Egil Levits*. Hamburg: Bibliotheca Baltica, 2001; *Ineta Ziemele: State Continuity and Nationality. The Baltic States and Russia: Past, Present and Future as Defined by International Law*. Leiden, Boston: Nijhoff, 2005.

²⁸ Zināms tautas viendabīgums, kas it sevišķi izpaužas kopējā vēsturiskajā pieredzē, valodā, kultūrā, ir nepieciešams un katrā ziņā veicinošs faktors, lai tauta varētu sevi konstituēt kā solidāru politisku subjektu, kas vēlētos un spētu īstenot kopējus mērķus. Sal. arī: *Otto Depenheuer: Solidarität im Verfassungsstaat. Grundlegung einer normativen Theorie der Verteilung*. Norderstedt, 2009, S.241 ff.

²⁹ Teiktais attiecas tikai uz vēsturiski jaunām valstīm, kas izveidojušās ne agrāk par 20.gadsimtu.

³⁰ Sk. plašāk: *Ernest Gellner: Nations and Nationalism*. Introduction by John Breuilly. 2nd ed. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2008.

vēl jo vairāk ar to saskaras pārējās sociālās zinātnes, it sevišķi valststiesības, jo tas ir cieši saistīts ar konkrētās valsts identitāti un no tās izrietošajām politiskajām un konstitucionāli –tiesiskajām sekām.

6. Tautas satversmes vara (*pouvoir constituant*) un valsts konstituētā vara (*pouvoir constitué*)

[40] Valsts dibināšana sākas ar **tautas politisku pamatizšķiršanos par savas valsts dibināšanu**, tātad arī par jaundibināmās **valsts jēgu un mērķi**. Šī pamatizšķiršanās ir tautas suverenitātes izpausme.

Pamatizšķiršanās par savu valsti ir **politiska**, nevis juridiska. Taču tā kalpo par pamatu vēlākām tiesiskām konstrukcijām, jo sevišķi valsts **konstitūcijai**, kura vai nu *expressis verbis*, vai pastarpināti atspoguļo šo pamatizšķiršanos, tajā ietvertu valsts jēgu un mērķi.

[41] Pati pamatizšķiršanās par valsts dibināšanu kā politiskas gribas izpausme nav saistīta un nav saistāma ne ar kādu tiesisku procedūru. Tā ir reālās gribas izpausme, kas spēj pašīstenoties. Šī tautas suverēnā pamatizšķiršanās **legitimē** uz tās balstīto valsti un valsts konstitūciju.

[42] Pēc politiski un tiesiski organizētas valsts izveidošanas tautas suverenitāte šajā valstī var izpausties tikai noteiktā **tiesiskā procedūrā**, kas ļauj noskaidrot vismaz to, vai kāda gribas izpausme vispār ir tieši tautas kā suverēnās valsts varas nesējas gribas izpausme. Lai to noskaidrotu, nepieciešama noteikta tiesiska procedūra, par ko jāvienojas vispirms. Citādi tauta nevar efektīvi pieņemt un īstenot savus lēmumus.

Tātad tautai, kas sevi organizē valsts formā, katrā ziņā kā minimums ir nepieciešams vispirms pieņemt un pēc tam ievērot tiesisku procedūru, kādā tā pieņem un pēc tam īsteno savus lēmumus.

Tādēļ jau izveidotā un funkcionējošā valstī tautas suverenitāte nevar būt absolūta.³¹ Tur **tauta ir pakļauta tiesībām**.³²

³¹ Sk. plašāk: *Neil Walker* (ed.): *Sovereignty in Transition*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

[43] Tāds komplekss sabiedriska veidojums kā valsts vispār var pastāvēt tikai **tiesiskā ietvarā**. Tātad konstitucionālā demokrātiskā valstī arī pašai tautai kā suverēnam jāpakļaujas tiesiskam regulējumam. Šāds tiesiskais regulējums, kas vismaz nosaka to, kā tauta pieņem un īsteno savus lēmumus, ir **konstitūcija**.

Konstitūcija var būt gan rakstisks dokuments (kā lielākajā daļā pasaules valstu), gan arī tikai nerakstīta tiesību norma, kas par tādu ir atzīta un tiek ievērota. Tā ir tiesību norma ar augstāko juridisko spēku, kas saista valsti kopumā, tās orgānus un amatpersonas, un arī tautu kā suverēnās valsts varas nesēju.

Mūsdienu konstitūcijas parasti ietver ne tikai tautas lēmumu pieņemšanas un īstenošanas kārtību, bet arī nozīmīgāko vērtību un principu pieteikumu, it sevišķi cilvēktiesību, publiskās pārvaldes un citus sabiedrībai nozīmīgus noteikumus.

[44] Jāatšķir **konstitūcijas radīšana** (pirmreizēja pieņemšana) un vēlāka konstitūcijas **grozīšana**. Šo klasisko Eiropas valststiesību principu pirmo reizi formulējis Lielās franču revolūcijas teorētiķis Sjejess (*Sieyes*) 1789.gadā.³³ 20.gadsimtā to tālāk attīstīja un demokrātiskas valsts tautas suverenitātes prasībām piemēroja vācu valststiesībnieks Karls Šmits (*Carl Schmidt*).³⁴ Šis princips ir pielietojams arī Satversmes izpratnē.

[45] Parasti jaunas **valsts izveidošana** un **pirmās konsolidētās konstitūcijas radīšana ir process**, it sevišķi tad, kad tautas valstsgriba var tikt īstenota tikai pēc politiskas un militāras cīņas.

Piemēram, **Latvijas** valsts izcīnīšanas, nostiprināšanas un konsolidētas konstitūcijas spēkā stāšanās iekšpolitiskais process ilga piecus gadus. Tas sākās 1917.gadā ar Latviešu pagaidu nacionālās padomes kā latviešu tautas reprezentatīvā politiskā orgāna nodibināšanu un savas neatkarīgās valsts pieteikšanu un noslēdzās 1922.gadā ar Satversmes pieņemšanu un spēkā stāšanos.

³² Sal. arī: *Egils Levits*: Arī tautu saista atbildība. Laiks, 2012.gada 7.februāris, www.ir.lv, 2012.gada 9.februāris.

³³ *Emmanuel Joseph Sieyes*: Qu'est-ce que le Tiers état? (pirmizdevums: Paris, 1789), atkārtots izdevums. Paris: Ulan Press, 2011.

³⁴ *Carl Schmidt*: Verfassungslehre (pirmizdevums: Berlin, 1928). 9.Aufl. Berlin: Duncker und Humblot, 1993.

[46] Jaunas valsts un tās konstitūcijas veidošana notiek paralēli un ciešā savstarpējā sasaistē. Jaunizveidotas valsts pirmā konstitūcija *expressis verbis* vai pastarpināti atspoguļo politisko pamatizšķiršanos par savu neatkarīgo valsti un tajā ietvertu **valsts jēgu un mērķi**. Tā satur arī priekšrakstus par svarīgākajām valsts institūcijām un to kompetenci, lai jaunā valsts būtu rīcībspējīga, jo valsts nevar pastāvēt abstrakti kā ideja vai tikai kā tiešais spēks, tai ir nepieciešams kaut vai rudimentārs tiesiskais ietvars. Jaunizveidotas valsts konstitūcija parasti sākotnēji nav vienots dokuments, bet sastāv no dažādiem politiskiem rīcības aktiem un vairākiem tiesiskiem dokumentiem, kuru principiālais saturs vēlāk ieplūst pirmajā formāli pieņemtajā konstitūcijā (vēlāk parasti formālā konstitūcijas likumā).

[47] **Tiesības un spēja veidot savu valsti** – arī konfliktējot ar jau pastāvošu valsti – un noteikt šīs valsts konstitūciju pieder **tautai**, kurai ir nepieciešamā valstsgriba. Šīs tiesības un spēja tiek apzīmētas par **tautas satversmes varu** (*pouvoir constituant, verfassungsgebende Gewalt*). Šīs tiesības ir sākotnējas un neatņemamas.³⁵

[48] **Pirms** valsts dibināšanas tauta (konkrēti – to pārstāvošie politiskie spēki) atsaucas uz tautas satversmes varas tiesisko dimensiju, lai leģitimētu prasību pēc savas valsts. Taču tautas satversmes vara iegūst savu papildījumu tikai **pēc** valsts reālas nodibināšanas un nostiprināšanas, ja nepieciešams, arī pēc izcīnīšanas (parasti cīņā pret tajā pašā teritorijā jau pastāvošu valsti). Noteiktos apstākļos un atbilstošā starptautiski tiesiskā kontekstā tikai reāli pastāvošam konstitucionāli – politiskam veidojumam ar pienācīgu valstsgribu var būt tiesības prasīt starptautiski tiesisko atzīšanu.³⁶

[49] Tāpat tauta, atsaucoties uz savu satversmes varu, ne vien izveido (izcīna) savu valsti, bet **vienlaikus** jau no paša sākuma nosaka tās **konstitūciju materiālā izpratnē**, tas ir, tiesiski postulē savu valstsgribu, proti, izveidot un uzturēt savu konkrētu valsti ar zināmu, sākotnēji tikai vispārīgos vilcienos iezīmētu mērķi, jēgu un saturu, kas vēlāk konkretizējas pirmajā formāli pieņemtajā konstitūcijā.

³⁵ Sal.: *Ernst-Wolfgang Böckenförde*: Die verfassungsgebende Gewalt des Volkes – ein Grenzbegriff des Verfassungsrechts. In: Wissenschaft, Politik, Verfassungsgericht. Aufsätze von Ernst-Wolfgang Böckenförde. Berlin: Suhrkamp Verlag, 2011, S.97 ff.

³⁶ Nelielam salīdzinājumam ar valstiskuma iegūšanas mēģinājumiem Aizkaukāzā un Ukrainā pēc Pirmā pasaules kara sk.: *Ineta Ziemele*: Latvijas – Krievijas valsts robežas jautājums un Latvijas nepārtrauktības doktrīna. Jurista Vārds, 2008, Nr.27, 2008.gada 22.jūlijs, 45.punkts.

[50] Ar konstitūcijas tiesisko regulējumu tiek izveidotas **valsts konstitucionālās varas** (*pouvoir constitué, verfaßte Gewalt*) institūcijas (valdība, parlaments, tiesas u.c.) un piešķirtas tām noteiktas kompetences.

Valsts konstitucionālā vara tātad ir no tiešās un sākotnējās **tautas satversmes varas atvasināta vara**.

[51] Valsts konstitucionālajai varai kā tikai atvasinātai varai jāievēro tautas satversmes varas noteiktās vadlīnijas. Tas sevišķi attiecas uz tautas pamatizšķiršanos par savu valsti un tajā ietverto **valsts jēgu un mērķi**, ko tauta ir īstenojusi, balstoties uz savu satversmes varu. Valsts konstitucionālajai varai jāievēro principi un noteikumi, ko tai noteikusi tautas satversmes vara. Ja tā tos neievēro, tad rīkojas **prettiesiski un antikonstitucionāli**.

[52] Pie valsts konstitucionālās varas institūcijām pieder arī pati **tauta**, kura **pēc** konstitūcijas pieņemšanas savu varu īsteno tikai konstitūcijā noteiktā veidā un gadījumos. Tātad pēc konstitucionālas demokrātiskas valsts izveidošanas un nostiprināšanas un pirmās formālās konstitūcijas pieņemšanas tauta savu satversmes varu pakļauj konstitūcijai.

[53] Tas nozīmē, ka pēc valsts izveidošanas un rakstītās formālās konstitūcijas (konstitūcijas likuma formālā izpratnē) pieņemšanas tauta konstitūciju var grozīt tikai pašā konstitūcijā noteiktā kārtībā, tātad tautai jāpakļaujas konstitūcijai kā augstākā juridiskā spēka tiesību normai.

[54] Piemēram, Latvijas tauta kā Latvijas valsts suverēnās varas subjekts (Satversmes 2.pants) Satversmi var grozīt nevis tā, kā to attiecīgajā brīdī vēlas, bet gan tikai pašā Satversmē noteiktajā kārtībā (salīdzināt, piemēram, Satversmes 8., 14. un 64.pantu) un ievērojot tās saturiskās robežas, ko Satversme tiešā vai netiešā veidā nosaka.

[55] Tas nozīmē, ka tauta savu satversmes varu ir ierobežojusi ar pašas pieņemtu konstitūciju. Teorijā tādēļ dažkārt tiek paustas šaubas par to, vai konstitucionālā valstī suverēns vispār vēl pastāv, jo tauta vairs nevar „brīvi” lemt, ko tā attiecīgajā brīdī vēlas, bet tai jāievēro pašai saistošā konstitūcija, taču suverēns, kurš saistīts

ar kādu augstāku varu – arī tiesību (konstitūcijas) varu, vairs nevarot tikt uzskatīts par suverēnu šā jēdziena sākotnējā, absolūtā izpratnē.³⁷

[56] Šis uzskats tomēr ir noraidāms. Pēc jaundibinātas valsts nostiprināšanās un konstitūcijas pieņemšanas **beidzas** valsts un konstitūcijas veidošanas **revolucionārā fāze** un **sākas konstitūcijas ikdienas darbība**. Valsts jēga nav permanentā revolūcijā, bet valstij sevi jāapliecina sakārtotā ikdienas darbā atbilstoši paredzamam un saprātīgam tiesiskam regulējumam, kas – demokrātiskā valstī – pastāvīgi un efektīvi nodrošina tautas aktuālās gribas īstenošanu. Šādā sistēmā tautas griba pastāvīgi tiek iedzīvināta valsts darbībā.

[57] Tātad tauta kā suverēns, izmantojot savu satversmes varu, vispirms rada valsti un konstitūciju, bet pēc konstitūcijas pieņemšanas joprojām paliek suverēns, kas piešķir valstij un konstitūcijai leģitimitāti, kaut arī turpmāk darbojas saskaņā ar paša pieņemto konstitūciju, tās noteiktajos ietvaros. Tauta kā suverēns (un tās izveidotās un tai pakļautās valsts institūcijas) **ar savu ikdienas darbību atbilstoši konstitūcijai ik mirkli akceptē** konstitūciju, un tādējādi ir tai uzticīga.

[58] **Uzticība konstitūcijai** ir konstitūcijas būtības elements un efektivitātes priekšnoteikums. Ja tā zūd, tad konstitūcija vairs nedarbojas un priekšplānā atkal var izvirzīties tautas tiešā satversmes vara.

Pienākums būt uzticīgiem konstitūcijai attiecas uz visiem – pilsoņiem, amatpersonām, valsts orgāniem.³⁸ Šis pienākums gan nav jāsaprot tādējādi, ka pilsoņi nedrīkstētu pārstāvēt un īstenot uzskatus, kas vērsti uz konstitūcijas maiņu. Diskurss par konstitūcijas uzlabošanu ir normāla demokrātiska politiskā procesa sastāvdaļa; tā ir konstitucionālā politika. Attiecībā uz pilsoņiem³⁹ šim uzticības pienākumam ir šaurs tvērums.

³⁷ Tā, piemēram: *Martin Kriele: Einführung in die Staatslehre. Die geschichtlichen Legitimitätsgrundlagen des demokratischen Verfassungsstaates. 6.Aufl. Stuttgart usw., 2003, S.101 ff.*

³⁸ Šis pienākums ir *expressis verbis* noteikts dažās jaunāka laika konstitūcijās. Piemēram, Igaunijas 1992.gada 28.jūnija konstitūcijas 54.panta pirmā daļa nosaka: „*Katra Igaunijas pilsoņa pienākums ir būt uzticīgam konstitucionālajai kārtībai un aizstāvēt Igaunijas neatkarību.*”, Polijas 1997.gada 2.aprīļa konstitūcijas 82.pants nosaka: „*Katra Polijas pilsoņa pienākums ir būt uzticīgam Polijas Republikai un rūpēties par kopējo labumu.*”

³⁹ Savukārt attiecībā uz amatpersonām uzticības pienākuma tvērums ir daudz plašāks, tas aptver ne vien amatpersonas amata darbības, bet arī amatpersonas uzskatus un darbību privātajā sfērā.

Tas attiecas tikai, *pirmkārt*, uz šo uzskatu **īstenošanas mehānismu**, proti, šis pienākums prasa ievērot legālo ceļu, kādā šie uzskati, atbilstoši konstitūcijai var tikt pausti un īstenoti, un, *otrkārt*, uzskati nevar būt pretrunā ar pašā konstitūcijā *expressis verbis* vai nerakstītos tiesību principos ietvertiem **saturiskajiem ierobežojumiem** (piemēram, uzskats, ka jālikvidē demokrātija un tās vietā jāievieš autoritārs režīms, ir pretrunā ar uzticības pienākumu, un tādēļ konstitūcijai uzticīgās valsts institūcijas nedrīkst pieļaut tā īstenošanu).

No pienākuma saglabāt uzticību konstitūcijai izriet arī **pilsoņa tiesības uz pretestību** antikonstitucionāliem mēģinājumiem.⁴⁰

[59] Arī tautas kā suverēna pienākums ir būt uzticīgai pašas pieņemtajai konstitūcijai. Tiesa, tautas satversmes vara var arī faktiski ignorēt šo tiesisko uzticības pienākumu un vērsties pret konstitūciju. Ja tauta pauž neuzticību konstitūcijai, tad sākas (vardarbīga vai mierīga) **revolūcija**, kuras rezultāts nav tiesiski reglamentējams.⁴¹ Ja tauta (vai kāds cits subjekts) mēģina konstitūciju grozīt citādi, nekā pašā konstitūcijā paredzēts, tad tā ir antikonstitucionāla rīcība, pret kuru **konstitūcijai uzticīgajām valsts institūcijām** jāvēršas ar visiem to rīcībā esošajiem līdzekļiem⁴². Paralēli, kā jau norādīts, pastāv pilsoņu tiesības pretoties galēji prettiesiskai iekārtai.

[60] Revolūcijas likteni, proti, vai tā ir izdevusies vai ne, nosaka tās reālais rezultāts. Revolūcija var beigties gan ar līdzšinējās valsts bojāeju (iespējams, arī jaunas radīšanu), gan jaunas, būtībā principiāli citādas konstitūcijas pieņemšanu,

⁴⁰ Pirmo reizi pretestības tiesības tika noteiktas Vācijas 1949.gada 25.maija Pamatlikuma 20.panta ceturtajā daļā: „Visiem vāciešiem ir tiesības pretoties jebkuram, kas mēģina šo kārtību (domāts Vācijas konstitūcijas kodols – red.) likvidēt, ja citādā veidā nav iespējams šos draudus novērst.” Vēlāk šim piemēram sekoja arī citas valstis, kuras piedzīvojušas diktatoriskus režīmus. Pretestības tiesības tagad ir noteiktas arī, piemēram, Grieķijas 1975.gada 20.jūnija konstitūcijas 120.panta ceturtajā daļā, Portugāles 1976.gada 21.aprīļa konstitūcijas 21.pantā, Igaunijas 1992.gada 28.jūnija konstitūcijas 54.panta otrajā daļā, Lietuvas 1992.gada 25.oktobra konstitūcijas 3.panta otrajā daļā. Citās valstīs tās ir atzītas nerakstītas pilsoņa tiesības.

⁴¹ Sal.: *John M.Finnis*: *Revolutions and Continuity of Law*. In: *Oxford Essays in Jurisprudence. Second Series*. Ed. by A.W.Brian Simpson. Oxford: Clarendon 1973, pp.44 – 76.

⁴² Piemēram, Latvijas Satversmes 62.pants paredz Ministru kabineta tiesības izsludināt izņēmuma stāvokli, ja valstī vai tās daļā ir izcēlies vai draud izcēties iekšējs nemiers, kas apdraud pastāvošo valsts iekārtu.

kas valstij vai tās iekārtai rada jaunu leģitimitātes pamatu,⁴³ gan arī ar revolūcijas sakāvi un tiesiskām sankcijām līdzdalībniekiem un atbalstītājiem.⁴⁴

III. Valsts konstitucionālā identitāte

[61] Mūsdienu valsts un tiesību attiecības ir simbiotiskas – valsts nevar eksistēt bez tiesībām, un tiesību īstenošanai nepieciešama valsts. Abas sabiedrības izpausmes formas šajā simbiozē kopīgi un mijiedarbojoties veido **valsti kā noteiktu subjektu ar savu identitāti**.

Turklāt konkrēta valsts nav tikai nosacīts, abstrakts nosaukums, kam varētu pakārtot jebkuru saturu. **Katrai valstij ir sava atsevišķa, unikāla identitāte** (sk. 7–9§). Valsts ir ne tikai tiesību subjekts, bet arī politisks subjekts, ekonomisks subjekts, tai var būt sava subjektivitāte arī no jebkura cita skatpunkta. Šajā viedoklī tiks apskatīta **valsts identitāte no tiesību viedokļa**.

1. Valsts esība un konstitucionālā identitāte

[62] Valsts nevar eksistēt bez un ārpus tiesībām. Tātad valsts ir **tiesību subjekts**, tā ir (sākotnēja) juridiskā persona. Tiesībsubjektība ir valsts eksistences *conditio sine qua non* – valsts, kurai nav tiesībsubjektības, ir neeksistējoša, iedomāta, virtuāla valsts.⁴⁵ Kamēr tā nav ieguvusi savu tiesībsubjektību, tā vēl nav valsts.

[63] **Tiesībsubjektību valstij piešķir tiesības** - *pirmkārt*, attiecīgās valsts valststiesības un, *otrkārt*, starptautiskās tiesības. Sākotnēji tās ir valststiesības, jo starptautiskās tiesības var apstiprināt valstisko tiesībsubjektību tikai tādām

⁴³ Piemēram, Krievijas 1917.gada oktobra boļševiku revolūcija pamatos mainīja valsts konstitūciju un iekārtu, tomēr starptautiskā sabiedrība neatzina jaunas valsts rašanos, kaut arī jaunā valdība šādu prasību izvirzīja.

⁴⁴ Reinhold Zippelius: Allgemeine Staatslehre. 16.Aufl. München: C.H.Beck, 2010, S.122.

⁴⁵ Piemēram, 1918.gada 5.novembrī, divas nedēļas pirms Latvijas valsts pasludināšanas, Rīgā pasludinātā Apvienotā Baltijas hercogiste (ar Mēklenburgas-Šverīnes hercogu Ādolfu Frīdrihu kā valsts galvu). Šis formāli pasludinātais valstiskais veidojums (kuru Vācija bija paredzējusi kā valstisku alternatīvu topošajai Latvijas Republikai un jau eksistējošai Igaunijas Republikai, bet kurš politisku notikumu – Vācijas revolūcijas un Latvijas Republikas pasludināšanas – rezultātā tā arī nekad neieguva valstisku tiesībsubjektību un līdz ar to nekļuva par valsti) kādu laiku kā vāciska „pretvīzija” latviešu un igauņu nacionālajām valstīm vēl turpināja ietekmēt politisko procesu un jauno Latvijas un Igaunijas valstu veidošanos. Cits piemērs – kurdu sacelšanās laikā 1927.gada oktobrī proklamētā Ararata republika, kura arī nekad neieguva savu tiesībsubjektību, bet kurai kā politiskai vīzijai bija zināma nozīme kurdu tautas kustībā.

veidojumam, kurš jau pats sevi ir definējis par valsti un pieprasa valstiskuma atzīšanu. Savukārt, lai valsts būtu pilnvērtīgs tiesībsubjekts gan iekšējās, gan ārējās attiecībās, tai nepietiek tikai ar savas pašas valststiesisko tiesībsubjektību, bet nepieciešama arī starptautiski tiesiskā tiesībsubjektību.⁴⁶

[64] Tiesības nosaka un atšķir konkrētu tiesību subjektu no citiem tiesību subjektiem. Tiesību subjektam ir sava identitāte. **Tāpat katrai valstij kā tiesību subjektam ir sava identitāte.** Nav iespējama valsts bez savas identitātes.

Valsts identitāti tiesību kontekstā nosaka gan starptautiskās tiesības, gan valststiesības. Šajā viedoklī tiks apskatīta tikai valsts identitāte no valststiesību viedokļa. Tādēļ tālāk ar saīsinātu apzīmējumu „**valsts identitāte**”, ja nav īpaši norādīts uz valsts starptautiski tiesisko identitāti, jāsaprot **valsts valststiesiskā identitāte**. Šajā viedoklī tiks lietoti abi termini ar vienādu saturu.

[65] Identitāte nozīmē subjekta iekšēju patību, tāpat saskaņu pašam ar sevi kā atskaites sistēmu, un unikālu īpašību kopumu, kas to raksturo atšķirībā no citiem subjektiem, un šīs patības kontinuitāti laikā.⁴⁷ Pie tam identitāte nav statiska, tā var attīstīties un pieņemt apjomā laika gaitā, jo identitāte ir atvērta subjekta pieredzei. Pieredze (prakse) stiprina subjekta identitāti, kas ir visstiprākā tad, ja balstās uz aktīvu rīcību.⁴⁸

[66] Subjekta identitāte ir nesaraujami saistīta ar tā esību. Subjekts nevar eksistēt bez savas identitātes – tad tas nav identificējams kā subjekts ar savu gribu, rīcību un pozīciju attiecībās ar citiem subjektiem, apkārtējo pasauli.

Subjekts sākas ar to, ka iegūst savu identitāti, un beidzas ar to, ka šī identitāte beidz eksistēt. **Subjekta identitātes iznīcināšana nozīmē subjekta pašā iznīcināšanu.**⁴⁹

[67] Jāatzīmē, ka subjekta, arī tiesiska subjekta, identitāti var iznīcināt gan ārēji faktori, gan noteiktos gadījumos arī subjekts pats. Subjekta identitātes

⁴⁶ Citādi tā ir neatzīts *de facto* valstisks veidojums, kā, piemēram, Piedņestra.

⁴⁷ Erik H. Erikson: *Dimensions of New Identity*. New York: W.W.Norton, 1974, p.204.

⁴⁸ Turpat, 105.lpp.

⁴⁹ Sk. plašāk: Bernd Simon: *Identity in Modern Society. A Social Psychological Perspective*. Oxford u.c.: Blackwell Publishing, 2004.

iznīcināšana ir subjekta likvidēšana. Ja to veic subjekts pats, tad tā ir pašlikvidācija (pašnāvība).

Vienalga, vai iepriekšējā subjekta materiālais saturs pilnībā zūd (piemēram, likvidējot reģistrētu biedrību) vai uz tā bāzes tiek izveidots jauns subjekts (piemēram, likvidētās biedrības biedri izveido jaunu biedrību ar citiem mērķiem), vai arī tas ieplūst citā subjektā (piemēram, likvidētās biedrības biedri iestājas citā biedrībā), iepriekšējais subjekts pārstāj eksistēt – zaudējot savu identitāti, tas ir iznīcināts.

[68] Tomēr identitāte nav statiska. Tā var attīstīties. Jautājums ir vienīgi tāds, cik fundamentālām jābūt šīm pārmaiņām, lai tās „lauztu” tiesību subjekta līdzšinējo identitāti un to iznīcinātu. Tas attiecas arī uz valsts identitāti. Citiem vārdiem sakot, kā atšķirt regulārās pārmaiņas, subjekta normālo attīstību no būtiski pārveidojošām (transformatīvām), revolucionārām pārmaiņām, kas nozīmē līdzšinējā subjekta bojāeju.⁵⁰

[69] Vispirms jāatzīmē, ka valsts identitāti nenosaka visu tās tiesību normu kopums – tad jau ikreiz, kad parlaments pieņemtu jaunu likumu, mainītos valsts tiesiskā identitāte.

Līdzīgi ir ar valsts identitāti un nepārtrauktību starptautiskajās tiesībās. Piemēram, katra valdības maiņa nenoved pie vecās valsts izbeigšanās un jaunas valsts rašanās. Jāuzsver, ka no valststiesību viedokļa pat būtiskas pārmaiņas valsts valststiesiskajā identitātē tomēr var nenovest pie valsts starptautiski tiesiskās identitātes maiņas.

[70] Valstij tās iekšējo tiesībsubjektību piešķir **konstitūcija**. Līdz ar to konstitūcija arī nosaka valsts valststiesisko identitāti.

Tādēļ valststiesībās šo specifisko valsts identitāti apzīmē par valsts **konstitucionālo identitāti** (*constitutional identity*, *Verfassungside*ntität, *l'identité constitutionnelle*).

⁵⁰ Gary Jeffrey Jacobson: Constitutional Identity. The Review of Politics. Vol.68 (2006), p.366.

Jāatceras, ka jebkurā gadījumā vērtējams ir ne tikai rakstītās konstitūcijas teksts, bet gan **konstitūcija materiālajā izpratnē**.⁵¹ Tā var sastāvēt no dažādiem **rakstītiem juridiskiem dokumentiem un nerakstītiem tiesību un cita veida principiem, empīriskiem faktiem, pieņēmumiem un postulātiem**, ko materiālā konstitūcija integrē juridiskā formā.⁵²

[71] Konstitūcija ir valsts augstākā juridiskā spēka tiesību norma, kas vispirms tieši vai netieši atspoguļo tautas **pamatizšķiršanos par savu valsti**, tās jēgu un mērķiem, kā arī nosaka **valsts iekārtu**, tās darbības pamatprincipus.

[72] Tātad valsts konstitucionālo identitāti veido divas sastāvdaļas: **valsts identitāte (valststiesiskā, nevis starptautiski tiesiskā izpratnē)** un **valsts iekārtas identitāte**. Grozot valsts identitāti, var tikt sniegts nopietns pieteikums valsts starptautiski tiesiskai bojāejai un vairs nav jēgas runāt par valsts iekārtas identitāti. Turpretim, grozot (tikai) valsts iekārtas identitāti, valsts identitāte netiek skarta, tā turpina pastāvēt, tā joprojām ir tā pati valsts, bet nu jau ar citu iekārtu.⁵³

[73] Tomēr ne visas konstitūcijas normas nosaka valsts konstitucionālo identitāti – valsts identitāte parasti vēl nemainās, līdz ar atsevišķu konstitūcijas normu grozīšanu, un tai nav obligāti jāmainās pat tad, ja valsts pieņem jaunu konstitūciju.

Valsts konstitucionālo identitāti nosaka nevis visas konstitucionāla ranga normas, bet tikai dažas no tām. Vienīgi grozot šīs konstitucionālās normas, tiek skarta valsts konstitucionālā identitāte.

Tātad, lai noteiktu valsts konstitucionālo identitāti, jānosaka, tieši kuras no visām konstitūcijas normām definē valsts konstitucionālo identitāti.

⁵¹ Tātad konstitucionālā identitāte ir arī tām valstīm, kurām vispār nav rakstītas konstitūcijas, piemēram, Lielbritānijai un Izraēlai.

⁵² Sk. arī: *Jānis Pleps, Edgars Pastars, Ilze Plakane: Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 35. un turpm. lpp.

⁵³ Piemēram, 1934.gada 15.maija valsts apvērsums grozīja Latvijas valsts konstitucionālo identitāti tikai tiktāl, ka (antikonstitucionāli) tika grozīti *valsts iekārtas* pamati, taču pati Latvijas valsts turpināja pastāvēt. Savukārt Vācijas Demokrātiskā Republika, 1990.gada 3.oktobrī pievienojoties Vācijas Federatīvajai Republikai, *zaudēja savu konstitucionālo identitāti pilnībā* un pārstāja eksistēt kā *valsts*.

2. Valsts identitāte

[74] Lai atbildētu uz jautājumu par **valsts identitāti**, jānoskaidro, kas tieši kādu sabiedrības veidojumu padara par valsti tiesiskā izpratnē. Atbildes atrodamas kā **starptautiskajās tiesībās**, tā attiecīgās valsts **valststiesībās**, un tās papildina viena otru.

a. Valsts starptautiski tiesiskā identitāte

[75] **Pilnvērtīga valsts** mūsdienās ir pirmām kārtām tāds sabiedrības veidojums, kas atzīts par valsti **starptautiskajās tiesībās**.

Patlaban pasaulē ir 194 starptautiski tiesiski vispār atzītas valstis. No tām Apvienoto Nāciju Organizācijā ir 193 valstis.⁵⁴ Līdztekus šīm starptautiski tiesiski atzītajām valstīm pastāv vēl apmēram 10 veidojumi, kas pieprasījuši valstiskuma atzīšanu, bet to nav sagaidījuši vai daļēji nav sagaidījuši.

[76] Lai arī valsts nodibināšana ir konkrētai tautai risināms jautājums, tomēr neviena tauta nedzīvo izolācijā. Ja tauta dibina valsti, tad tas skar arī citas valstis. Līdz ar to mūsdienu pasaulē starptautiskajām tiesībām ir sakāms **galavārds** par to, vai konkrētajam valsts veidošanas procesam ir tiesiskas sekas attiecībās ar citām valstīm.

Tātad, vai kāds veidojums ir vai nav uzskatāms par valsti, galīgi nosaka nevis šis valsts pašas neatkarīgi noteiktās nacionālās valststiesības (konstitucionālās tiesības), bet gan starptautiskās tiesības.⁵⁵

[77] No tā izriet, ka sabiedrības veidojumam, kuram ir sava valstsgriba, proti, vēlme organizēties valsts formā, savās valststiesībās vispirms jāiekļauj tie priekšnoteikumi, kurus tam kā valstij diktē starptautiskās tiesības. Veidot savas

⁵⁴ Apvienoto Nāciju locekle nav Vatikāna valsts.

⁵⁵ Piemēram, attiecībā uz 1991.gadā savu neatkarību pasludinājušo Somalilandi vai 1992.gadā savu neatkarību pasludinājušo Abhāziju jautājums ir par to, vai šie veidojumi vispār ir valstis. Kaut gan abu šo veidojumu valststiesības (konstitucionālās tiesības) tos *eo ipso* deklarē par valstīm, no starptautisko tiesību viedokļa tie nav valstis. Tātad šeit pastāv pretruna starp attiecīgā veidojuma paša noteiktajām konstitucionālajām tiesībām un starptautiskajām tiesībām. Turpretim „pilnvērtīga” valsts konstitucionālā identitāte ietver savā kodolā (atzītu) valsts starptautiski – tiesisko identitāti.

valststiesības un savu konstitucionālo identitāti tā, ka attiecīgais veidojums nevar tikt atzīts par valsti starptautiskajās tiesībās, ir bezjēdzīgi.⁵⁶

Tādēļ **starptautisko tiesību** izvirzītie **valsts eksistences** – un līdz ar to arī **identitātes** – elementi ir katras valsts valststiesību un tās **konstitucionālās identitātes minimums**.

[78] Tātad mūsdienu pasaulē starptautiskās tiesības ir noteicošās, lai konstatētu, vai kāds veidojums vispār ir vai nav uzskatāms par valsti. Starptautiskās tiesības arī nosaka to, vai kāda valsts turpina eksistēt, ja kāds tās elements ir būtiski apdraudēts, mainīts vai (uz laiku) nepastāv.

[79] Starptautiskajās tiesībās par valsti var atzīt veidojumu, kas apliecina trīs klasiskus konstitutīvus valsts elementus:⁵⁷ **teritoriju, tautu, suverēnu valsts varu**.

Bez tam valsts dibināšana nedrīkst būt pretrunā ar speciālām starptautisko tiesību normām. Šī papildu prasība jāizpilda, lai – neraugoties uz minēto triju elementu pastāvēšanu – jaundibināta valsts neapdraudētu pastāvošo starptautisko kārtību.

[80] Tātad jaunai valstij ir svarīgi, lai tā starptautiskajās tiesībās iegūtu savu **tiesībsubjektību** un līdz ar to savu **starptautiski tiesisko identitāti**. Tas notiek starptautiskā **atzīšanas** procesa rezultātā. Lai arī starptautiskās tiesības nenosaka, kādai jābūt valsts iekārtai, pilsonības principiem vai teritorijas lielumam, tomēr jaunā valsts var neiegūt pilnīgu starptautiski tiesisku tiesībsubjektību, ja esošās valstis to neatzīst un starptautiskās organizācijas neuzņem savās rindās.

[81] Minētie trīs elementi katrai atsevišķai valstij vienmēr ir konkrēti – konkrēta teritorija, konkrēta tauta, konkrēta valsts vara. Starptautiskās tiesības nosaka abstraktus valsts pastāvēšanas kritērijus, kas tiek piemēroti visām valstīm. Konkretizēt šos elementus ir valststiesību uzdevums.

Šeit starptautiskās tiesības atrodas saistībā ar valststiesībām. Taču tieši valststiesības ar nepieciešamo precizitāti piešķir šiem trim valsts elementiem konkrēto konstitucionālo identitāti.

⁵⁶ *Karl Doehring: Allgemeine Staatslehre. Eine systematische Darstellung. 3.Aufl. Heidelberg: C.F.Müller, 2004, Rdnr.32.*

⁵⁷ Sk. plašāk: *James Crawford: The Creation of States in International Law. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press, 2006, p.45.*

b. Valsts starptautiski tiesiskā identitāte un valsts turpināšanās (nepārtrauktība)

[82] Starptautiskās tiesības ir būtiskas arī tajās situācijās, kad kāds no valsts elementiem bijis apdraudēts vai (uz laiku) nav pastāvējis. Tad nosaka, vai valsts arī šajā gadījumā vēl turpina pastāvēt vai arī tā uzskatāma par likvidētu (bojā gājušu).

[83] Tātad valsts starptautiski tiesiskās identitātes jautājums ir svarīgs situācijā, kad tiek apstrīdēta valsts pastāvēšana vai turpināšanās (nepārtrauktība). Starptautisko tiesību mērķiem nav nepieciešamas precīzi tās pašas valsts kodolu raksturojošās detaļas, kā tas varētu būt valststiesību kontekstā, taču tautas, teritorijas un valsts iekārtas vispārīga identitāte sekmīgas valsts starptautiski tiesiskās identitātes uzturēšanas labad jā saglabā.⁵⁸

[84] Piemēram, **Latvijas** gadījumā, kad okupācijas rezultātā neatkarīgā valsts vara bija ierobežota ilgākā laika posmā, atjaunojot neatkarību, bija jāatbild uz jautājumu, vai Latvija ir tā pati valsts, kura tika dibināta 1918.gadā vai arī PSRS īstenotās **okupācijas** rezultātā šī Latvijas valsts ir **iznīcināta** un 1990./1991.gadā tika dibināta cita, **jauna valsts**.

[85] Latvijas tiesības balstās uz valsts nepārtrauktības doktrīnu. To konsekventi piemēro judikatūra⁵⁹ un uzsver tiesību zinātne.⁶⁰ Lai gan starptautisko tiesību doktrīna un prakse ir īpaši pretrunīga jautājumā par to, vai un kā nošķirt valstu identitātes un valstu pēctecības teorijas, tomēr **Latvijas** un abu pārējo Baltijas valstu **prasību par to identitātes un nepārtrauktības atzīšanu** akceptēja vairākums valstu.⁶¹

Jāuzsver, ka tad, ja starptautiskajās tiesībās nebūtu bijis pamata **Latvijas starptautiski tiesiskās identitātes konstatēšanai**, Latvijas valststiesiskā prasība

⁵⁸ *James Crawford: The Creation of States in International Law*. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press, 2006, p.667.

⁵⁹ Sk., piemēram, Satversmes tiesas 2011.gada 17.februāra spriedumu lietā Nr. 2010-20-0106, 11.punkts.

⁶⁰ Sk. plašāk: *Ringolds Balodis, Annija Kārklīņa: Divdesmit gadi kopš Latvijas Neatkarības deklarācijas: Valststiesību attīstības tendences un risinājumi*. Jurista Vārds, 2010, Nr.17/18, 2010.gada 27.aprīlis.

⁶¹ Sk.: *Ainārs Lerhis, Ineta Ziemeļe: Latvijas neatkarības atjaunošana un atgriešanās starptautiskajā sabiedrībā (1991 – 1998)*. Grām.: Latvija starptautiskajās attiecībās. Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem. 1918 – 1998. Rīga: Nordik, 1999, 187. un turpm. lpp.

pēc valsts nepārtrauktības paliktu tikai valststiesību (konstitūcijas) līmenī, kā tas notika Gruzijas, Ukrainas un citos gadījumos, un netiktu **atzīta** starptautiskā līmenī.⁶² Valststiesiska nepārtrauktības (kontinuitātes) prasība tātad ir nepieciešams, bet ne pietiekams priekšnoteikums nepārtrauktības (kontinuitātes) atzīšanai starptautiskajās tiesībās. Šai valststiesiski pamatotajai prasībai jātiek starptautiski tiesiski atzītai.

[86] Latvijas un abu pārējo Baltijas valstu gadījumā būtiska loma bija tam, ka jau pirms Otrā pasaules kara pasaulē nostiprinājās spēka lietošanas aizlieguma princips, bet Baltijas valstis savu neatkarību 1940.gadā zaudēja tieši **spēka draudu pielietošanas rezultātā**. 1991.gadā, akceptējot Baltijas valstu starptautiski tiesisko identitāti ar tām valstīm, kuras tika dibinātas 1918.gadā, citām valstīm bija svarīgi saskatīt, ka savā būtībā Baltijas valstis ir tās pašas, tātad identiskas ar tām, kas pastāvēja pirms okupācijas.

To uzskatāmi parāda 1991.gadā citu valstu paustie viedokļi par Baltijas valstu suverēnās varas atjaunošanu. Tā, piemēram, Beļģija uzskatīja „*par pienākumu atgādināt, ka Beļģijai nav jāapliecina jauna Baltijas valstu atzīšana, jo tā atbilst 1920.gadā veiktajai atzīšanai*”.⁶³

[87] Starptautiskā prakse, īpaši pēc ANO izveidošanas, tātad rāda, ka starptautiskās tiesības var nepieļaut ne tikai jaunas valsts rašanos, bet arī pastāvošas valsts izbeigšanos, ja tā ir pretrunā ar svarīgām starptautisko tiesību normām, kā, piemēram, aizliegumu lietot spēku valstu attiecībās.

Pamatā starptautisko tiesību funkcija ir negatīva. Tās cenšas nepieļaut prettiesiski radītu valstisku veidojumu atzīšanu. Tomēr gadījumos, kad tautām (piemēram, Palestīnas tautai) ir tiesības uz pašnoteikšanos, starptautiskajām tiesībām ir arī pozitīva, valsts izveidošanu sekmējoša funkcija.

[88] Cieši saistīta ar šādu starptautisko tiesību izpratni ir arī tēze, ka **starptautiskās tiesības aizsargā esošo valstu nepārtrauktību un identitāti**, īpaši tad, ja tā tiek apdraudēta ar starptautiskajās tiesībās aizliegtām metodēm.

⁶² Sk.: *Ineta Ziemeles*: State Continuity and Nationality: The Baltic States and Russia. Leiden, Boston: Nijhoff Publishers, 2005, pp.17; 95.

⁶³ *Ineta Ziemeles*: State Continuity and Nationality: The Baltic States and Russia. Leiden, Boston: Nijhoff Publishers, 2005, p.73.

[89] Turpretim tad, ja valsts kādu **valsts elementu zaudē iekšpolitisku** iemeslu dēļ (ja valsts labprātīgi atsakās no savas neatkarības, tātad no savas suverēnās varas kā obligāta valsts elementa, vai valsts zaudē savu teritoriju vai līdzšinējo tautu), tās pastāvēšana var tikt nopietni apdraudēta, īpaši ja tas notiek atbilstošā starptautiski tiesiskā kontekstā.⁶⁴

Savukārt jautājums, vai valsts pati drīkst iznīcināt savu starptautiski tiesisko identitāti (kā savas konstitucionālās identitātes pamatu), ir attiecīgās valsts valststiesību jautājums.

Taču šajā stadijā starptautiskās tiesības gluži vienkārši izdara secinājumus par tiem iekšpolitiskajiem procesiem, kuri jau ir notikuši un kurus principā nosaka valststiesības.

c. Valsts identitātes valststiesiskais aspekts

[90] Kā jau norādīts šajā viedoklī, starptautisko tiesību ietvaros ir svarīgs valsts identitātes jautājums. Tomēr **starptautisko tiesību** mērķu labad valsts identitātes aprises paliek relatīvi **vispārīgas**.

[91] Savukārt centrālie jautājumi **valststiesībās** ir jautājumi par konkrētās valsts teritorijas, tautas, valsts jēgas un mērķu, valsts iekārtas, uzbūves, darbības principu un citu elementu vairāk vai mazāk **detalizētu** atspoguļojumu vai regulējumu. Tātad valststiesības (un tieši konstitucionālās tiesības) vispirms **konkretizē** valsts klasiskos starptautiski – tiesiskos elementus (**teritoriju, tautu, valsts varu**).

Ja starptautiskajām tiesībām nav būtiski, kāds ir konkrētās valsts „raksturs”, un tām pietiek ar to, ka valsts var apliecināt trīs klasiskos elementus: teritoriju, tautu, valsts varu, tad konstitūcijai ar to nepietiek. Tā tieši vai netieši norāda, *kur* atrodas

⁶⁴ Sk.: *Ineta Ziemeļe*: Extinction of States. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Online-Version: http://www.mpepil.com/subscriber_article?script=yes&id=/epil/entries/law-9780199231690-e1111&recno=2&author=Ziemele%20%20Ineta.

Komisija šajā viedoklī nevērtēs stāvokli, ko starptautiskās tiesības apzīmē kā „neveiksmīgas valstis” (*failed states*). Arī piemēri, kad valstis uz kādu laiku atsakās no savas neatkarības, ir pazīstami: Apvienotā Arābu Republika pastāvēja divus gadus, un tikmēr starptautiskajās tiesībās netika pārstāvētas Ēģiptes un Sīrijas valstis.

šī valsts teritorija, *kas* ir šis valsts tauta, *kā* organizēta šis valsts vara, *kas* ir tās avots, *kādi* ir tās mērķi.

[92] Tātad būtiskā funkcionālā atšķirība starp valsts starptautiski – tiesisko identitāti un valststiesisko identitāti ir tā, ka valsts starptautiski – tiesiskā identitāte tikai nosaka, vai kāds konkrēts sabiedrisks veidojums vispār **ir** (un turpina būt) valsts, bet valststiesiskā identitāte nosaka, **kāda** ir šī valsts.

[93] Konkretizējot valsts teritoriju, tautu un valsts varu, konstitūcija ņem vērā tādus **ārpusjuridiskos faktorus kā vēsture, politika, nacionālie, kultūras un citi faktori**, kas identificē attiecīgo valsti.

[94] Konstitūcija tādēļ vienmēr ir attiecināma uz **konkrētiem pirmskonstitucionāliem un ārpuskonstitucionāliem faktiem, pieņēmumiem, postulātiem**⁶⁵, **tiesību un cita veida principiem**, kurus tā sevī iekļauj konkrētā juridiskā formā. Pie tam jāuzsver, ka tas viss var būt iekļauts gan tekstā *expressis verbis* gan – un tā notiek visbiežāk – kā nerakstītas pašsaprotamas vērtības, kuru eksistenci pamato juridiskās konstrukcijas un atsauces konstitūcijā.

[95] Tādēļ konstitūcijās ir „**iekodētas**” (tiešas vai netiešas) norādes uz **valsts (nācijās) vēsturi, tradīcijām, valodu, valsts dibināšanas apstākļiem, valsts mērķiem** vai citiem elementiem, kas no konstitucionālo tiesību viedokļa palīdz konstituēt un atpazīt konkrēto valsti, piešķirt tai specifisku jēgu, to raksturot, noteikt, kas to atšķir no citām gan tobrīd pastāvošām valstīm, gan vēsturiski agrāk pastāvējušām „priekšgājējvalstīm”, gan dažreiz arī konkurējošām valstīm. Minētie elementi raksturo konkrētās **valsts konstitucionālo identitāti no valststiesību viedokļa**.⁶⁶

⁶⁵ Postulāti ir ārpusjuridiski vai juridiski fakti, kurus normatīvie tiesību akti vai starptautiskie tiesību principi aksiomātiski *expressis verbis* vai netieši pieņem kā eksistējošus, nepieļaujot to reālās eksistences pierādīšanu. Piemēram, Satversmes 95.pants, kas aizsargā cilvēka cieņu un godu, aksiomātiski postulē, ka cieņa un gods kā faktiski fenomenī pastāv, un nepieļauj šo fenomenu eksistences apstrīdēšanu tiesas procesā.

⁶⁶ Sal.: *Dominique Rousseau: L'identité constitutionnelle – bouclier de l'identité nationale ou branche de l'identité européenne?* Paris: Editions A. Pedone, 2011; *Gary Jeffrey Jacobson: Constitutional Identity. The Review of Politics* 68 (2006), p. 361.

[96] Piemēram, **Latvijas** konstitucionālajās tiesībās plašas norādes uz pirmskonstitucionāliem un ārpuskonstitucionāliem elementiem ir ietvertas 1990.gada 4.maija **Deklarācijas par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu** preambulā, kas pieder pie Latvijas konstitūcijas materiālā izpratnē.⁶⁷ Tur atrodamas norādes uz vēsturiskiem faktiem, to juridiskiem un politiskiem vērtējumiem, juridiskiem postulātiem (it sevišķi Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīnu),⁶⁸ kas līdznosaka **Latvijas valsts identitāti**.

[97] Ja **saikne** starp šiem konstitūcijā iekodētajiem ārpusjuridiskajiem valsti raksturojošajiem valststiesiskajiem elementiem un konstitūciju mainās – vai nu tādēļ, ka mainās paši šie elementi, vai arī tādēļ, ka konstitūcija tiek grozīta un tāpēc uz šiem elementiem vairs nebalstās un neatsaucas, tad mainās arī pašas valsts valststiesiskā identitāte un tas var nozīmēt līdzšinējās **valsts likvidāciju**.

[98] Ciktāl šis padziļinātais skatījums uz trim valsts starptautiski – tiesiskajiem elementiem (teritorija, tauta un valsts vara) un papildu elementiem (it īpaši valsts nacionālās identitātes, dibināšanas apstākļu un mērķu raksturojums) tiek ietverts valststiesiskajā identitātē, tas atkarīgs no konkrētās valsts konstitūcijas.

Piemēram, Satversmes 3.pants satur konkrētu norādi uz Latvijas valsts teritoriju, tātad konkretizē abstrakto valsts elementu „*teritorija*”. Vācijas Pamatlikums par valsts suverēnās varas nesēju nosaka tieši *vācu tautu* (nevis Vācijas tautu), kurai ir ne vien politiski – juridiska, bet arī vēsturiska un nacionāli – kulturāla dimensija. Gandrīz visu Eiropas valstu konstitūcijas savu *valsts varu* raksturo kā demokrātisku.

[99] Atkarībā no konkrētās valsts vēstures, tradīcijām, dibināšanas apstākļiem, kultūras atsevišķo valststiesisko elementu „*svars*” valsts konstitucionālajā identitātē ir dažāds. Vienā valstī kāds elements var būt ļoti izcelts, citā – tik pašsaprotams, ka vispār netiek pieminēts, un vēl citā valstī – maznozīmīgs. Tādēļ konstitucionālās identitātes apjoms un saturs visām valstīm **nav vienāds**. Tas atkarīgs no attiecīgās valsts (materiālās) konstitūcijas, tās **interpretācijas** tiesību teorijā, judikatūrā, kā arī izpratnes sabiedrībā un politikā.

⁶⁷ *Juris Jelāgins*: Latvijas rakstītā konstitūcija. Latvijas Vēstnesis, 1997, Nr.119, 1997.gada 14.aprīlis.

⁶⁸ Sk. plašāk: *Egils Levits*: 4.maija Deklarācija Latvijas tiesību sistēmā. Grām.: 4.maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Tālava Jundža redakcijā. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 54. un turpm. lpp.

Tādēļ starptautiski tiesiskā identitāte visām valstīm ir strukturāli identiska, bet to valststiesiskā identitāte – atšķirīga. To nav iespējams un nav arī jēdzīgi ietvert universālos kritērijos.⁶⁹

[100] Piemēram, visās konstitūcijās, kas kopš 20.gadsimta 90.gadiem pieņemtas Eiropas centrālās un austrumu daļas valstīs, ir izcelta **valstsnācijas nacionāli kulturālā identitāte** kā nesaraujami saistīta ar **valsts jēgu**.

Uzskatāms piemērs ir Igaunijas 1992.gada 28.jūnija konstitūcija, kura atspoguļo Igaunijas valsts dibināšanas un vēlākās atjaunošanas jēgu un nosaka „*igauņu tautas, valodas un kultūras saglabāšanu cauri gadsimtiem*” par Igaunijas valsts mērķi. Savukārt Īrijas konstitucionālās identitātes sastāvdaļa, kas atspoguļota Īrijas 1937.gada 1.jūlija konstitūcijas nodaļā „Nācija”, ir īru tautas cīņa par savu valstisko neatkarību un nacionālo identitāti, kā arī komplicētais Ziemeļīrijas jautājums.

Daudzu Eiropas valstu konstitūciju norādes uz attiecīgās **valsts un valstsnācijas vēsturi, valodu, kultūru**, tādā veidā ienesot valsts identitātē tradicionālus un kulturālus aspektus, ietver šajā identitātē laika dimensiju, piešķir tai **stabilitāti**, ļauj valstsnācijai atpazīt sevi konstitūcijā un identificēt sevi ar savu valsti (bet vienlaikus nepieļauj pilnīgi voluntāras, acumirklīgas iegribas vai spiediena rezultātā radušās un realitātē nebalstītas konstrukcijas, piemēram, neļauj definēt jaunu „bezvēstures” tautu vai „jauna tipa cilvēku” u.tml.).

[101] Šie valststiesisko identitāti veidojošie elementi bieži atrodami konstitūciju pamatnoteikumos un preambulās.⁷⁰ Taču jāņem vērā, ka šo raksturojumu var saturēt ne tikai formālās konstitūcijas **teksts**, bet arī un jo sevišķi **nerakstīti postulāti un konstitucionālo tiesību principi**, kas visi kopā veido **konstitūciju materiālā izpratnē**. Tāpat liela nozīme ir arī konstitūcijas **sistēmai** – ja arī kāds valststiesisko identitāti definējošs elements nav tieši minēts konstitūcijas tekstā, tas var tikt izsecināts no konstitūcijas sistēmas.

⁶⁹ Sal.: Karl Doehring: Allgemeine Staatslehre. Eine systematische Darstellung. 3.Aufl. Heidelberg: C.F.Müller, 2004, Rdsnr.32.

⁷⁰ Sk. plašāk: Peter Häberle: Präambeln im Text und Kontext der Verfassungen. In: Demokratie in Anfechtung und Bewahrung. Festschrift für Johannes Broemann. Berlin: Duncker und Humblot, 1982, S.211 ff.

[102] **Vecākās** konstitūcijās (arī Satversmē) šie valststiesiskās identitātes elementi parasti ir ietverti nerakstītos postulātos un principos, bet **jaunākās** konstitūcijās vērojama tendence tos lielākā mērā „atsegt” tekstā. Tomēr šo postulātu un principu „atsegšana” tekstā nekad nav un nevar būt pilnīga un izsmejoša. Te jāņem vērā arī jau pieminētā identitātes īpašība, ka tā pieredzes rezultātā laika gaitā „pieaug” un ka līdz ar to sākotnējais teksts, kas konstitūcijā norāda uz attiecīgo valstiskās identitātes elementu, gan var palikt negrozīts, bet tiesību zinātnes, judikatūras un sabiedrības izpratnes attīstības rezultātā iegūt plašāku, dziļāku, sazarotāku raksturu.

Piemēram, **Vācijas** konstitūcijas 79.panta trešā daļa noteic, ka **konstitūcijas neaizskaramajā kodolā** ietilpst valsts iekārtas federālie un demokrātiskie pamati, tātad (tikai) uz valsts iekārtas identitāti attiecināmi konstitucionālās identitātes elementi. Taču savā 2009.gada 30.jūnija spriedumā⁷¹ par Lisabonas līgumu Federālā konstitucionālā tiesa, apstiprinot valststiesību zinātnē jau iepriekš izvirzīto tēzi,⁷² paplašināja konstitūcijas neaizskaramā kodola apjomu, ietverot tajā – ārpus Pamatlikuma teksta – arī postulātu par pašas Vācijas valsts eksistenci, tātad konstitucionālās identitātes elementu, kas pārsniedz Pamatlikuma tekstā noteikto negrozāmo **valsts iekārtas** identitāti, bet attiecas jau uz negrozāmo **valsts identitāti**.⁷³

3. Valsts iekārtas identitāte

[103] Konstitūcijā ietvertajiem regulējumiem ir dažāda nozīme un detalizācijas pakāpe.

Piemēram, var teikt, ka Satversmes 83.pants, kas nosaka, ka tiesneši ir neatkarīgi un tikai likumam padoti, ir sabiedrības dzīvē svarīgāks nekā 63.panta nosacījums, ka ministru pilnvarotām atbildīgām valsts amatpersonām ir tiesība piedalīties Saeimas un tās komisiju sēdēs. Satversmes 91.pants, kas nosaka vienlīdzības

⁷¹ Sk.: Federālās konstitucionālās tiesas 2009.gada 30.jūnija spriedumu apvienotajās lietās Nr.2 BvE 2/08, 2 BvE 5/08, 2 BvR 1010/08, 2 BvR 1022/08, 2 BvR 1259/08, 2 BvR 182/09.

⁷² Sk. plašāk: *Paul Kirchhof*: Der deutsche Staat im Prozeß der europäischen Integration. In: *Isensee/Kirchhof, Handbuch des Staatsrechts, Band VII*. Heidelberg: C.F.Müller, 1992, § 183.

⁷³ Sk. plašāk: *Robert Christian van Ooyen*: Die Staatstheorie des Bundesverfassungsgerichts und Europa. Von Solange über Maastricht zu Lissabon, 3. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2010.

principu, ir ļoti vispārīgs salīdzinājumā ar 29.panta detalizēto regulējumu par to, kad Saeimas locekli var saukt pie atbildības.

[104] Taču visas rakstītās konstitūcijas tekstā atrodamās tiesību normas un ārpus teksta pastāvošās materiālās konstitūcijas daļas veido kompleksu regulējumu sistēmu, kas pamatā organizē un nosaka sabiedrības dzīvi. Šo valsts fundamentālo regulējumu sistēmu apzīmē par **valsts iekārtu**.

[105] Konkrētajai valsts iekārtai ir sava identitāte, kuru nosaka šo valsts iekārtu raksturojošie principi. Tos var apzīmēt par **valsts iekārtas virsprincipiem vai struktūrprincipiem**.⁷⁴ Valsts iekārtas virsprincipi (struktūrprincipi) raksturo valsts iekārtas **būtību**, taču pieļauj dažādas tās izpausmes.

[106] Tie to vienlaikus atšķir no citām valsts iekārtām – gan no citu valstu iekārtām, gan no attiecīgās valsts citā laikā pastāvējušām (vai nākotnē iecerētām) iekārtām. Laika gaitā – sākot ar Aristoteli un Platonu – ir attīstīta **valsts iekārtu tipoloģija**, kas tās klasificē pēc šiem virsprincipiem.

[107] Izplatītas tipoloģijas klasificē valsts iekārtas pēc līdzdalības valsts pārvaldīšanā: monokrātijas (absolūtā monarhija, vienpersoniska diktatūra), oligarhijas (partijas, huntas, citādi veidotas grupas diktatūra), demokrātijas (tautas līdzdalība sevis pārvaldīšanā, pašnoteikšanās). Šobrīd mazāk nozīmīga tipoloģija iedala valstis pēc tā, vai valsts galva šo amatu iegūst mantošanas ceļā (monarhija vai republika). Ir arī citas tipoloģijas.⁷⁵

[108] Jāatzīmē, ka Rietumu kultūras un tiesību telpā šīs tipoloģijas ir ilgstoši teorētiski analizētas un normatīvi – juridiski postulētas. Tādēļ tās ir nevis voluntāras, bet vēsturiski samērā stabilas, taču pakļautas attīstībai diskursīvā procesā.

Tādēļ, piemēram, nav iespējams kādu valsts iekārtu konstitūcijā tikai nosaukt par demokrātisku, lai tā jau būtu atzīstama par demokrātisku. Tāpat, ja konstitūcijā nemaz nav pieminēts jēdziens „demokrātija”, bet analītiski var konstatēt, ka attiecīgās valsts iekārtā valda demokrātiskai valsts iekārtai raksturīgie virsprincipi, tad tā ir demokrātiska valsts iekārta.

⁷⁴Hartmut Maurer: Staatsrecht I. Grundlagen, Verfassungsorgane, Staatsfunktionen. 6.Aufl. München, 2010, S. 164. Jāuzsver, ka terminoloģija un šo principu dogmatika dažādu valstu valststiesībās ir atšķirīga.

⁷⁵ Sk. plašāk: Reinhold Zippelius: Allgemeine Staatslehre. 16.Aufl. München, 2010, S.130.

Jāievēro, ka valsts iekārtas identitāte var tikt skarta ne vien ar lielām, acīmredzamām, revolucionārām pārmaiņām, piemēram, jaunas, savā saturā principiāli atšķirīgas konstitūcijas pieņemšanu,⁷⁶ bet arī ar tādas pārmaiņas juridiski ietverošu pavisam īsu tiesību akta tekstu⁷⁷ vai kādu it kā ļoti šauru, detalizētu normu.

[109] Tātad **valsts iekārtas reālā identitāte** ir konstatējama **analītiski**, piemērojot attiecīgās klasiskās tipoloģijas mērauklas un noskaidrojot, vai konkrētā valsts iekārta apliecina vai neapliecina attiecīgās valsts iekārtas identitāti veidojošos virsprincipus.

[110] **Valststiesības** pēc terminoloģijas un satura lielā mērā orientējas uz šo politoloģisko tipoloģiju, bet pielāgo to savām vajadzībām. Valsts iekārtu konkrētajā izkārtojumā valda liela dažādība. Taču, piemērojot pareizo metodoloģiju, katras valsts iekārtas virsprincipi (struktūrprincipi) atpazīstami – vienalga, vai tie ierakstīti tekstā *expressis verbis* vai nav ierakstīti tekstā, vai pat ir īpaši apslēpti dažādos zemāka juridiska spēka noregulējumos.

[111] Valsts iekārtas identitāti veido triju pakāpju juridiski principi. Pirmo, respektīvi, pamatpakāpi veido **universālie virsprincipi** (struktūrprincipi), kas attiecināmi uz jebkuras valsts iekārtu, kas pretendē piederēt pie attiecīgā valsts iekārtas tipa. Tā, piemēram, pie *demokrātiskas* valsts iekārtas universālajiem virsprincipiem (struktūrprincipiem) pieder brīvas vēlēšanas. Ja tās nav nodrošinātas (piemēram, ja kāda zemāka juridiska spēka tiesību norma nosaka, ka kandidēt var tikai partijas, kas saņēmušas valdības atļauju, kaut arī konstitūcijas tekstā joprojām ierakstīts, ka attiecīgā valsts iekārta ir demokrātiska), tad attiecīgā iekārta nav kvalificējama par demokrātisku.

[112] Otro, nākamo pakāpi veido katras konkrētās valsts iekārtas principi, kas saskaņā ar nacionālo konstitūciju, tās izpratni un tradīcijām tiek atzīti par **konkrētās** valsts iekārtas identitāti veidojošiem virsprincipiem.

⁷⁶ Kā, piemēram, Francijas gadījumā, kad 1958.gadā konstitucionāli apšaubāmā veidā tika atcelta IV republikas konstitūcija un pieņemta V republikas konstitūcija (tās abas demokrātijas universālo struktūrprincipu izpratnē ir demokrātiskas, taču paredz atšķirīgu valdības formu), sal.: *Vlad Constantinesco, Stéphane Pierré-Caps: Droit Constitutionnel*. 4e ed. Paris : Presses universitaires de France, 2009, p.351.

⁷⁷ Piemēram, demokrātiskā valsts iekārta Latvijā formāli tika likvidēta 1934.gada 18.maijā ar Ministru kabineta pieņemtu antikonstitucionālu deklarāciju, kas sastāv no 14 vārdiem: „*Saeimas funkcijas līdz Satversmes reformas izvešanai izpilda Ministru kabinets, sākot ar 1934.gada 15.maija plkst.23.*” Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 1934, Nr.6, 150.lpp.

Tā, piemēram, gan ASV, gan Vācijā pie šādiem negrozāmo valsts iekārtas identitāti veidojošiem virsprincipiem tiek pieskaitīts *federālisms*. Gan ASV, gan Vācijas konstitūcija neļauj šo principu atcelt, tas pieder pie neaizskaramā konstitūcijas kodola. Šā principa atcelšana būtu antikonstitucionāls akts, kas (revolucionāri) mainītu valsts iekārtas identitāti.

Turpretim Latvija ir *unitāra* valsts. Taču unitārā valsts uzbūve – atšķirībā no federālisma principa ASV un Vācijā – nepieder pie Satversmes kodola. Satversme varētu noteikt, ka Latvija sastāv no četrām Satversmes 3.pantā minētām zemēm, kurām ir sava administratīvā un likumdošanas kompetence. Lai gan šāda reforma būtiski ietekmētu valsts darbības principus, tā nemainītu Latvijas valsts iekārtas identitāti; tā joprojām būtu demokrātiska Satversmes 1.panta izpratnē.

[113] Trešo pakāpi veido konkrētās valsts iekārtas **vienkāršie principi**, kuri valsts dzīvē var būt gana svarīgi un nozīmīgi, taču **neietekmē** valsts iekārtas identitāti valststiesiskā izpratnē.

Tā, piemēram, ja Latvija mainītu savu valdības sistēmu no parlamentārās demokrātijas uz prezidiāldemokrātiju, tai joprojām būtu demokrātiska valsts iekārta, kas atbilstu demokrātijas tipa valsts iekārtai, kādu to definē šā valsts iekārtas tipa universālie virsprincipi.

IV. Satversmes kodols

[114] Šajā daļā tiks apskatīts jautājums, vai eksistē Satversmes kodols. Savukārt uz jautājumu, kāds ir iespējamā Satversmes kodola saturs un kādas ir tā konsekvences, atbilde tiks sniegta šā viedokļa V un VI daļā.

1. Konstitūcijas kodols konstitūciju tekstos un valststiesību teorijā

[115] Jautājums par Satversmes kodolu nebūt nav unikāls Latvijas konstitucionālo tiesību jautājums. Latvijā tas izvirzīts samērā nesen, tomēr daļā **Eiropas** valstu konstitūcijas kodols ir labi **pazīstams konstitucionālo tiesību jēdziens** (*noyau de la constitution, Verfassungskern*). Ar to tiek saprasti **negrozāmi konstitūcijas noteikumi**.

Salīdzināšanas labad Eiropas valstis var iedalīt trijās grupās, kas aprakstītas viedokļa 116. – 124.punktā.

[116] Pie pirmās grupas pieder valstis, kur konstitūcijas kodols *expressis verbis* ir **noteikts konstitūcijā**. Konstitūcija pati nosaka, kuri tās noteikumi ir neaizskarami (tā saucamās mūžības klauzulas).

[117] Pirmā konstitūcija, kas ietvēra negrozāmus noteikumus, bija **Norvēģijas** 1814.gada 17.maija konstitūcija. Tās 112.pants noteica, ka šīs *konstitūcijas pamatprincipi* nedrīkst tikt grozīti.

Atzīmējams ir **Francijas** 1875.gada 25.februāra konstitūcijas 8.panta labojums (pieņemts 1884.gada 14.augustā). Tas noteica, ka valsts iekārtas *republikāniskā forma* nedrīkst tikt grozīta. Šī toreiz iedibinātā Francijas konstitucionālā tradīcija turpinājās arī nākamajās konstitūcijās, neraugoties uz sekojošajām vairāk vai mazāk revolucionārajām konstitucionālajām pārmaiņām. Patlaban spēkā esošajā 1958.gada 4.oktobra konstitūcijā šo mūžības klauzulu nosaka 89.panta piektā daļa.

Jāatzīmē, ka republikānismam Francijas konstitucionālajās tiesībās ir daudz dziļāks saturs nekā tikai tas, vai valsts galva iegūst savu amatu mantošanas ceļā vai ne. Francijas un tās tradīciju ietekmēto valstu valststiesībās republikānisms pēc savas nozīmes ir tuvs jēdzienam „demokrātija” Latvijas konstitucionālajās tiesībās.⁷⁸

[118] Turpretim 20.gadsimta pirmajā pusē pieņemtās konstitūcijas šādus negrozāmus noteikumus neparedzēja. Tas attiecas arī uz Satversmi un uz tās galveno iedvesmas avotu – 1919.gada **Veimāras konstitūciju** (Vācijas Republikas pamatlikumu).

Toreiz vairākums vadošo vācu valststiesībnieku [(Gerhards Anšics (*Gerhard Anschütz*), Rihards Toma (*Rihard Thoma*) u.c.] uzskatīja, ka **tauta kā suverēns drīkst pieņemt jebkuru lēmumu**, arī likvidēt savas valsts demokrātisko iekārtu vai

⁷⁸ Sal.: *Jan Pascal*: Article 89 de la Constitution. La Constitution de la Cinquième République. Paris: Economica, 2009.

pat pašu valsti.⁷⁹ Tomēr jau toreiz ietekmīgs mazākums (it sevišķi Karls Šmits (*Carl Schmidt*)) vērsās pret šādu tīri pozitīvistu pieeju, pamatojoties uz domu, ka konstitūcijai ir tautas satversmes varas sākotnēji noteikta materiāla substance, tādēļ tautas satversmes varai pakārtotā valsts konstitucionālā vara drīkst grozīt konstitūciju tikai tautas satversmes varas noteiktos ietvaros, tātad nedrīkst aizskart tautas pamatizšķiršanos par valsti un valsts iekārtu.⁸⁰

[119] Tobrīd dominējošā absolutizētā pozitīvistiskā pieeja konstitūcijas grozījumiem noveda līdz **Hitlera** nākšanai pie varas 1933.gadā un demokrātijas likvidēšanai formāli legālā ceļā, tātad saskaņā ar konstitūciju.

Šīs politiskās katastrofas radītais globālais šoks lika kritiski izvērtēt līdzšinējo tīri pozitīvistisko pieeju tautas suverenitātei. Kā atbildi absolūtajai tautas suverenitātes idejai un absolūtajam pozitīvismam vēl pirms Otrā pasaules kara uz ASV emigrējušie vācu demokrātiskie valststiesībnieki Karls Lēvenšteins (*Karl Loewenstein*) un Karls Mannheims (*Karl Mannheim*) izvirzīja savu teoriju par **pašaizsargājošos demokrātiju**.⁸¹ Saskaņā ar šo teoriju, tauta nevar rīkoties pilnīgi brīvi, bet tai jārīkojas **atbildīgi**, lai neizpostītu savas eksistences pamatus, it sevišķi tā nedrīkst pati – legālā ceļā – likvidēt savu demokrātisko valsts iekārtu.

[120] Negatīvā pieredze ar absolūto tautas suverenitāti bija pamatā tam, ka pēc Otrā pasaules kara vairāku noziedzīgus diktatoriskus režīmus piedzīvojušo valstu konstitūcijās tika *expressis verbis* novilkta „sarkanās līnijas”, ko valsts konstitucionālā vara (tātad arī tauta konstitūcijas ietvaros) nedrīkst pārkāpt.

Šajā ziņā pirmā bija **Itālijas** 1947.gada 27.decembra konstitūcija, kuras 139.pants nosaka, ka „*republikāniskā valsts forma*” nevar tikt grozīta. Arī Itālijā franču tradīcijas ietekmes rezultātā republikānisma jēdziens ir tuvs demokrātijas jēdzienam Latvijas konstitucionālajās tiesībās.

⁷⁹ Sal.: *Thomas Anschütz: Die Verfassung des deutschen Reiches vom 11.mai 1919. 11.Aufl. Berlin: Georg Stilke, 1933, Art.76, Anm.3.*

⁸⁰ Sk.: *Carl Schmidt:Verfassungslehre. Berlin: Duncker und Humblot, 1928.*

⁸¹Karl Loewenstein: *Militant Democracy and Fundamental Rights. In: American Political Science Review 31 (1937), pp. 417 – 433 and pp. 638 – 658; Karl Mannheim: Diagnosis of Our Time. Wartime Essays of a Sociologist, London, 1943.*

Vēl plašāks un detalizētāks neaizskaramais konstitūcijas kodols tika noteikts nedaudz vēlāk – **Vācijas** 1949.gada 25.maija Pamatlikuma 79.panta trešajā daļā. Šis priekšraksts nosaka, ka nav pieļaujami tādi Pamatlikuma grozījumi, kas skar *valsts dalījumu zemēs, zemju līdzdalību likumdošanā* un Pamatlikuma 1. un 20.pantā noteiktos *virsprincipus*. Savukārt 1.pants postulē cilvēka cieņas un cilvēktiesību neaizskaramību, bet 20.pants nosaka valsts iekārtas virsprincipus, proti, ka Vācija ir federāla, demokrātiska, tiesiska, sociāli atbildīga valsts.

[121] Valststiesiskā apjausme, ka arī **tauta ir atbildīgs tiesību subjekts** un tai saistoši augstākstāvošie principi, kļuva par idejisko pamatu negrozāmības noteikumiem modernajās vairāku citu valstu konstitūcijās, kas tika pieņemtas 20.gadsimta otrajā pusē un beigās.

Piemēram, **Grieķijas** 1975.gada 9.jūnija konstitūcijas 110.pants nosaka, ka negrozāmi ir visi konstitūcijas noteikumi, kas reglamentē *valsts pamatus* un *valsts formu*, kā arī virkne citu speciālu konstitūcijas noteikumu. **Portugāles** 1976.gada 2.aprīļa konstitūcijas 288.pants norāda 14 jomas, kurās grozījumi nav pieļaujami. To starpā ir valsts neatkarība un vienotība, pilsoņu tiesības, brīvības un garantijas, republikāniskā valsts forma un citi noteikumi. **Igaunijas** 1992.gada 28.jūnija konstitūcijas preambula postulē igauņu tautas *nesatricināmo valstgribu* nodrošināt un attīstīt savu valsti, bet 1.panta otrā daļa nosaka, ka Igaunijas *valsts patstāvība* un *neatkarība* ir mūžīga un no tās nevar atteikties.

Arī citās šīs grupas valstīs pastāv jau konstitūcijas tekstā noteikts formāli neaizskarams konstitūcijas kodols. Turklāt šī grupa neaprobežojas tikai ar Eiropas valstīm. Piemēram, Turcijas 1982.gada 7.novembra konstitūcijas 4.pants aizliedz grozīt vai pat ierosināt grozīt pirmos trīs pantus, kuri nosaka virkni pamatprincipu, tostarp demokrātiskas, sekulāras un sociālas valsts principus, nacionālās solidaritātes, valsts un nācijas nedalāmības principus, valsts valodu, karogu u.c. pamatprincipus.

[122] Pie otrās grupas pieder valstis, kur neaizskarams konstitūcijas kodols nav *expressis verbis* noteikts konstitūcijā, taču tā pastāvēšana tiek pieļauta vai pieņemta **valststiesībās**. Tur šāds konstitūcijas kodols pastāv **nerakstītu**

konstitucionālu principu formā. Šie principi nepieļauj, ka valsts konstitucionālā vara varētu grozīt konstitūciju pretēji šā kodola materiālajam saturam.

Piemēram, **Austrijas** valststiesībās tiek diskutēts par to, ka šāds kodols varētu aptvert valsts pastāvēšanu un tās demokrātisko valsts iekārtu, ieskaitot cilvēktiesības.⁸² Austrijas Konstitucionālā tiesa šāda kodola pastāvēšanu uzskata par iespējamu, taču tai vēl nav bijis nepieciešamības par to lemt un precizēt tā saturu un apjomu.⁸³ Arī **Šveices** valststiesībās, kur konstitūcija *expressis verbis* paredz pat jaunas konstitūcijas pieņemšanu, ir atzīta noteiktu nerakstītu kritēriju pastāvēšana.⁸⁴

Jāatzīmē, ka nerakstīts konstitūcijas kodols ir atzīts arī ārpus Eiropas – piemēram, **Japānas** valststiesības akceptē to, ka, lai gan konstitūcijas teksts konstitūcijas kodolu neparedz, tās konstitūciju nevar grozīt pretēji demokrātijas, cilvēktiesību un pacifisma principiem.⁸⁵ **Izraēlā**, kur nav formāli vienota konstitūcijas likuma, valststiesību teorija un judikatūra atzīst, ka pie materiālās konstitūcijas neaizskaramā kodola pieder demokrātijas un nacionālas valsts principi.⁸⁶

[123] Visbeidzot, pie trešās grupas pieder valstis, kur šis jautājums nav *expressis verbis* noteikts konstitūcijas tekstā un **nav arī analizēts valststiesību teorijā**, piemēram, Skandināvijas valstis un Lielbritānija. Izskaidrojums varētu būt tāds, ka tur nedz valsts eksistence, nedz valsts nacionālais raksturs, nedz demokrātija kā valsts iekārta nav bijusi reāli apdraudēta un līdz ar to šādi jautājumi nav uzdoti. Tādēļ tur konstitucionālā teorija par to, vai pastāv neaizskarams konstitūcijas kodols, (pagaidām) klusē.

Savukārt pretēja tendence vērojama valstīs, kuras pārdzīvojušas nopietnu satricinājumu (piemēram, Vācija, Dienvid- un Austrumeiropas valstis) vai kurās demokrātijas un citu pamatprincipu pastāvēšanai pastāvīgi tiek mesti izaicinājumi

⁸² Peter Perenthaler: Der Verfassungskern. Gesamtänderung und Durchbrechung der Verfassung im Lichte der Theorie, Rechtsprechung und europäischer Verfassungskultur. Wien: Manz, 1998; sal. arī: Martin Hiesel: Gibt es in Österreich unabänderliches Verfassungsrecht? ÖJZ, 2002, 121 ff.

⁸³ Verfassungsgericht, Erkenntnis v. 12.10.2001, G 132/01.

⁸⁴ Sal.: Giovanni Biaggini, Thomas Gächter, Regina Kiener: Staatsrecht. Zürich, St.Gallen: Dike, 2011, S.82.

⁸⁵ Reinhard Neumann: Änderung und Wandlung der japanischen Verfassung. Köln: Carl Heymanns, 1982, S.154 ff., 160 ff.

⁸⁶ Sal.: Aharon Barak: Judge in a Democracy. Princetown, Oxford: Princetown University Press, 2006, p.30.

(piemēram, Turcija). Šādās valstīs neaizskarama kodola regulējums konstitūcijā ir īpaši izteikts.

[124] Eiropas Savienības dalībvalstīm šis jautājums kļūst nozīmīgāks sakarā ar arvien apjomīgāku valsts kompetenču nodošanu Eiropas Savienības pārvaldībā un ar to saistīto iespējamo Eiropas Savienības attīstību konfederācijas vai pat federācijas virzienā. Šī vismaz teorētiskā perspektīva vairākās dalībvalstīs ir mudinājusi gan konstitucionālo teoriju, gan judikatūru meklēt atbildi uz jautājumu, vai un ciktāl spēkā esošā konstitūcija ļauj samazināt sava valstiskuma apjomu vai pat atteikties no tā.⁸⁷ Tas ir jautājums par neaizskaramu konstitūcijas kodolu, kas ietver sava nacionālā valstiskuma pastāvēšanu. Kā redzams, uzstādījumi, kas noved pie jautājuma par neaizskaramu konstitūcijas kodolu, var būt dažādi.

[125] Arī Latvijā līdz pavisam nesenam laikam galvenā uzmanība tika pievērsta nepārtrauktības doktrīnai, bet visaptveroša analīze par Latvijas valsts pamatiem izpalika. Tomēr pēdējā laikā jautājums par Latvijas valsts jēgu, būtību un nacionālo raksturu, tās pastāvēšanas perspektīvām Eiropā un globalizētajā pasaulē – tātad pēc būtības jautājums par neaizskaramo Satversmes kodolu – ir kļuvis aktuāls. Turklāt tas izskanējis visai skaļi – 2012.gada 18.februāra tautas nobalsošanā, Saeimas deputātu pieteikumā Satversmes tiesai,⁸⁸ oficiāli iesniegtajā priekšlikumā par Satversmes pamatnormu negrozāmības noteikšanu.

Tātad līdzšinējā sabiedrības un tiesību zinātnes „neziņas nevainība” attiecībā uz šo jautājumu ir zaudēta. To atgūt vairs nav iespējams. Tā kā Satversmē negrozāmas normas nav *expressis verbis* noteiktas, saprātīga atbilde uz šo jautājumu jādod arī **Latvijas valststiesību teorijai**. Tā būtu pienesums sabiedrības un speciālistu diskusijai un vienlaikus paplašinātu Latvijas valststiesību zinātnes redzesloku.

[126] Satversmes kodola ideju un jēdzienu Latvijā sāka apspriest sakarā ar konkrētu sabiedrībā izvirzītu jautājumu: vai Latvijas valsts var legālā ceļā mainīt

⁸⁷ Sal.: *National Constitutional Law and European Integration*. Study of the European Parliament, 2011. Pieejams:<http://www.europarl.europa.eu/committees/lv/afco/studiesdownload.html?languageDocument=EN&file=3531>

⁸⁸ Satversmes tiesas lieta Nr.2012-03-01, ierosināta 2012.gada 20.janvārī.

savu raksturu, varbūt pat tikt likvidēta? Vai pastāv neaizskarams Satversmes kodols, kas to nepieļautu?

Savukārt no tā izriet vēl divi konkrēti jautājumi: ja šāds Satversmes kodols pastāv, tad, *pirmkārt*, vai tas aptver pašas Latvijas **valsts eksistenci** un tās **svarīgākās pamatnormas** un, *otrkārt*, vai tas nosaka, ka Latvijas valsts nedrīkst tikt likvidēta un tās svarīgākās pamatnormas nedrīkst tikt grozītas?

Tātad būtu jānoskaidro, vai iespējamam Satversmes kodolam, līdzīgi kā citu valstu konstitucionālajam kodolam, varētu būt gan **materiālais**, gan **procesuālais aspekts**.

[127] No tā izriet uzdevums vispirms identificēt Latvijas **svarīgākās pamatnormas** un tad aplūkot jautājumu, vai iespējams konstatēt principu, kas nosaka Latvijas valsts pašlikvidācijas un šo pamatnormu grozīšanas aizliegumu.

2. Satversmes pamatnormas kā iespējamais Satversmes kodols

[128] Vispirms var tikt izvirzīts šāds jautājums: vai **Satversmes kodola materiālo saturu** jau veido Satversmes **1. – 4., 6. un 77.pants**. Minēto pantu (izņemot 6.pantu) negrozāmību piedāvāts noteikt Satversmē *expressis verbis*. Lai atbildētu uz šo jautājumu, jānoskaidro minēto pantu nozīme Satversmes sistēmā.

[129] Kaut arī konstitūcija jāizprot kā vienots, iekšēji saskanīgs tiesību akts,⁸⁹ tas tomēr nenozīmē, ka visām konstitūcijas normām ir saturiski vienāds „**svars**”, kā arī vienāds **juridiskais spēks**. Uz atsevišķu konstitūcijas normu **īpašo nozīmi** konstitūcijas saskanīgā interpretācijā norāda arī tas, ka šo normu grozīšanas kārtība – ja grozīšana vispār pieļaujama – ir apgrūtināta salīdzinājumā ar parasto grozīšanas kārtību.

⁸⁹ Sal.: *Satversmes tiesas* 2006.gada 16.oktobra spriedums lietā Nr.2006-05-01, 16.punkts.

[130] Satversmes 1. – 4., 6. un 77.pants atšķiras no pārējiem Satversmes pantiem tādā ziņā, ka tos var grozīt tikai īpašā, apgrūtinātā kārtībā.

[131] Satversmi var grozīt tikai konstitucionālais likumdevējs. Satversme paredz **divu veidu konstitucionālo likumdevēju** – vienkāršo un kvalificēto konstitucionālo likumdevēju.

Vienkāršā konstitucionālā likumdevēja funkciju veic regulārais (ikdienas) likumdevējs – Saeima – ar īpašu – konstitucionālu vairākumu, kuru definē Satversmes 76.pants: „*Satversmi Saeima var grozīt sēdēs, kurās piedalās vismaz divas trešdaļas Saeimas locekļu. Pārgrozījumus pieņem trijos lasījumos ar ne mazāk kā divu trešdaļu klātesošo deputātu balsu vairākumu.*” Ja Saeimā šāds konstitucionālais vairākums jautājumā par Satversmes grozījumu ir panākts, tad Saeima funkcionāli no vienkāršā likumdevēja kļūst par **vienkāršo konstitucionālo likumdevēju**. Vienkāršais konstitucionālais likumdevējs ir tiesīgs grozīt visus Satversmes pantus, bet grozījumiem 1. – 4., 6. un 77.pantā nepieciešams kvalificētā konstitucionālā likumdevēja apstiprinājums.

Satversmes 1. – 4., 6. un 77.panta grozījumi – vienalga, vai tos vispirms būtu apstiprinājis vienkāršais konstitucionālais likumdevējs (tas ir, Saeima saskaņā ar Satversmes 76.pantu) vai arī šāda iniciatīva saskaņā ar Satversmes 78.pantu nāktu tieši no Pilsoņu kopuma vidus, – jebkurā gadījumā jāapstiprina, respektīvi, jāpieņem tautas nobalsošanā, turklāt saskaņā ar Satversmes 79.panta pirmo daļu par grozījumiem jānobalso vairāk nekā pusei no visiem balsstiesīgajiem pilsoņu kopuma locekļiem. Ja šis vairākums ir panākts, tad **pilsoņu kopums** šo lēmumu pieņem kā **kvalificētais konstitucionālais likumdevējs**.

[132] Vienīgā reize Latvijas vēsturē, kad pilsoņu kopums pieņēma lēmumu kā kvalificētais konstitucionālais likumdevējs,⁹⁰ bija 2012.gada 18.februāra tautas nobalsošana, kad tas noraidīja priekšlikumu grozīt Satversmes 4.pantu un citas Satversmes normas, ieviešot Latvijā divas valsts valodas, kas būtiski ietekmētu

⁹⁰ Arī 2008.gada 2.augustā notika tautas nobalsošana par grozījumiem Latvijas Republikas Satversmē. Tomēr tautas nobalsošanā piedalījās tikai 42 procenti vēlētāju. Tādējādi netika panākts saistoša lēmuma pieņemšanai nepieciešamais kvorums un Satversme tautas nobalsošanas ceļā netika grozīta.

valsts nacionālo identitāti⁹¹. Šajā tautas nobalsošanā pilsoņu kopums, darbojoties kā kvalificētais konstitucionālais likumdevējs, papildus **apstiprināja Latvijas valsts nacionālo, latvisko raksturu**⁹².

[133] Šāda Satversmes 1. – 4., 6., 77.panta apgrūtināta grozīšanas kārtība nodrošina minēto pantu īpašu stabilitāti salīdzinājumā ar pārējām Satversmes normām. Ar to šie panti iegūst savu īpašo – **Satversmes pamatnormu** statusu pārējo Satversmes normu vidū.

Tātad Satversmes tekstā Satversmes pamatnormas ir definētas **procesuāli** – kā normas, kuras Saeima vienpersoniski nevar grozīt, bet attiecībā uz kurām galavārds pieder otram konstitucionālā likumdevēja orgānam – pilsoņu kopumam, kuram kā Latvijas tautas pārstāvim ir augstāka leģitimitātes pakāpe nekā Saeimai.

Šo sešu Satversmes pantu bloks kopumā – saskaņā arī ar 1990.gada 4.maija Deklarācijā par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu lietoto terminoloģiju - tiek apzīmēts arī par **Latvijas valsts konstitucionāli tiesisko pamatu**.⁹³

Papildus jāatzīmē, ka vēsturiski valsts konstitucionāli tiesiskais pamats **ir bijis spēkā neatkarīgi no Satversmes darbības kopumā**. Tas jau darbojās kopš Latvijas valsts proklamēšanas 1918.gada 18.novembrī un bija ietverts pirmajās divās (1918.gada un 1920.gada) pagaidu konstitūcijās.⁹⁴ Tātad tas bija spēkā jau pirms Satversmes pieņemšanas 1922.gada 15.februārī. Otrreiz tā darbība tika atjaunota līdz ar valsts suverēnās varas atjaunošanu 1990.gada 4.maijā – tātad vēl pirms 1993.gada 6.jūlija, kad Satversmes darbība tika atjaunota pilnā apmērā.

[134] Valsts konstitucionāli tiesiskā pamata īpašais procesuālais statuss balstās uz divām idejām. Pirmā ideja ir sākotnēji dziļāk neapraktīts (nereflektēts) priekšstats

⁹¹ 2012.gada 18.februāra tautas nobalsošana par likumprojektu "Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē" (<http://web.cvk.lv/pub/public/30256.html>). Aplūkots 2012.gada 8.jūlijā.

⁹² *Jānis Pleps*: Vienā valodā. Pieejams: <http://politika.lv/article/viena-valoda>.

⁹³ *Egils Levits*: 4.maija Deklarācija Latvijas tiesību sistēmā. Grām.: 4.maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju. Tālava Jundža redakcijā. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 61.lpp.

⁹⁴Sk.: *Kārlis Dišlers*: Latvijas pagaidu konstitūcija. Tieslietu ministrijas vēstnesis, 1920, Nr.2 – 3, 49. un turpm. lpp.

par tautu kā neierobežotu, absolūtu suverēnu, kas ir visvarens un tātad bez jebkādiem ierobežojumiem var pieņemt jebkuru lēmumu. Ideja par tautas absolūto varu (*vox populi – vox Dei*) dzīvoja līdz pat 20.gadsimta vidum, kad demokrātijas ideja konstitucionālajās tiesībās pakāpeniski tika savienota ar tiesiskas valsts ideju, atbilstoši kurai arī tauta kā legimitātes pirmavots ir pakļauta tiesībām un nevar rīkoties pilnīgi patvaļīgi.

[135] Otrā ideja ir 20.gadsimta sākumā dominējošā pārliecība, ka **pilsoņu kopums** būs drošāks valsts konstitucionālā pamata **sargātājs** nekā Saeima. Profesors Kārlis Dišlers norādīja, ka „[Satversmes 77.pantā minētie Satversmes panti] ir paši svarīgākie mūsu Satversmes panti, bez kuru grozīšanas vai atcelšanas nevar tikt grozīts mūsu valsts iekārtas republikāniski demokrātiskais raksturs. Šie Satversmes panti tāpēc ir nodoti pašas tautas apsardzībai – viņi var tikt grozīti ne citādi, kā uz vispārējā tautas nobalsošanā (obligatoriskā referendumā) pašas tautas izteiktu vēlēšanos”.⁹⁵ Šajā citātā vārdiem skan cauri Dišlera pārliecība – cerība – ka tauta rīkosies saprātīgi un nosargās valsts konstitucionāli tiesisko pamatu, pat ja Saeima to kādreiz varētu nodot.

[136] Kaut arī konkrētajā 2012.gada 18.februāra tautas nobalsošanā pilsoņu kopums ar iespaidīgu vairākumu – pat sasniedzot kvalificētā konstitucionālā likumdevēja pakāpi – patiešām nosargāja Satversmes pamatnormu un tātad attaisnoja Dišlera cerību, tomēr, kā rāda Eiropas un pasaules vēstures gaita pēc Satversmes pieņemšanas 1922.gadā, vienmēr uz to paļauties nevar. Vēsture atklāj, ka Satversmes tēvu⁹⁶ toreizējā pārliecība, ko pauda Dišlers, ir izrādījusies pārlieku ideālistiska.

[137] Valsts konstitucionāli tiesiskā pamata īpašais statuss – šo Satversmes pantu paaugstinātā procesuālā aizsardzība pret pilsoņu kopuma demokrātiskā vairākuma aktuālo gribu tos grozīt – ir attaisnojams ar to, ka šie panti satur **Latvijas valsti un tās iekārtu konstituējošas un identificējošas fundamentālas normas**, kurām jābūt īpaši stabilām. Fundamentālas normas nevarētu pildīt savu funkciju, ja tās nebūtu īpaši stabilas, proti, pārāk viegli pakļautos mainīgā aktuālā politiskā vairākuma gribai.

⁹⁵ Kārlis Dišlers: Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A.Gulbis, 1930, 110.lpp.

⁹⁶ Par Satversmes tēvu jēdzienu sk.: Jānis Pleps: Satversmes tēvi un valsts robežas. Jurista Vārds, 2007, Nr.5.

Šādā veidā tiek sabalansētas tautas *ilglaicīgās* intereses, kuras atspoguļojas fundamentālajās normās, ar tās *aktuālajām* interesēm, kuras atspoguļojas citās normās un valsts ikdienas darbībā; citas normas un valsts ikdienas darbība nedrīkst apdraudēt sabiedrības fundamentālās, ilglaicīgās intereses.

[138] Satversmes pamatnormām ir augstāks juridiskais spēks nekā pārējām Satversmes normām, jo to grozīšanas kārtība, kas saskaņā ar Hansa Kelzena (*Hans Kelsen*) tiesību normu hierarhijas teoriju ir viens no juridisko spēku noteicošajiem kritērijiem līdzās attiecīgās tiesību normas izdevējam, ir apgrūtināta salīdzinājumā ar pārējām Satversmes normām.⁹⁷ Tātad Satversmes pamatnormas – 1. – 4., 6. un 77.pants – Latvijas tiesību normu hierarhijā ir **pozitīvās tiesību normas ar visaugstāko juridisko spēku.**

No tā it kā varētu izdarīt secinājumu, ka šīs normas ir identiskas ar iespējamo Satversmes kodolu. No šā secinājuma savukārt izrietētu, ka Satversmes **1. – 4., 6. un 77.pants ir negrozāmi, pat ja** tas Satversmē nav īpaši noteikts.

[139] Tomēr šī doma jānoraida triju iemeslu dēļ. *Pirmkārt*, ja Satversmes pamatnormas būtu identiskas ar iespējamo Satversmes kodolu, kuru raksturotu tieši tā negrozāmība, tad Satversmes 77. un 78.pants, kas *expressis verbis* nosaka, ka pilsoņu kopums ar savu locekļu vairākumu šīs pamatnormas tomēr var grozīt, būtu jāpielieto *contra legem*. Lai arī pozitīva tiesību teksta *contra legem* lietošana ļoti specifiskās izņēmuma situācijās ir pieļaujama, no tās tomēr būtu jāizvairās.⁹⁸

[140] *Otrkārt*, pozitīvi formulētā normas tekstā ne katram vārdam un arī ne katram regulējumam ir tāda pati fundamentāla nozīme. Taču formāli katrs valsts konstitucionālo pamatnormu teksta vārds un katrs regulējums būtu aptverts ar tikpat stipru procesuālās aizsardzības mehānismu. Piemēram, uzskatīt 4.panta otro daļu, kas nosaka, ka „*Latvijas karogs ir sarkans ar baltu svītru*”, par neaizskarama Satversmes kodola sastāvdaļu un vienlaikus pieņemt, ka 91.panta

⁹⁷ *Hans Kelsen*: Introduction to the Problems of Legal Theory. A Translation of the First Edition of the *Reine Rechtlehre* or Pure Theory of Law. Oxford: Clarendon Press, 2002; *Jānis Pleps*: Normatīvo tiesību aktu hierarhija: profesors Hanss Kelzens un mūsdienas (I) (II), *Likums un Tiesības*, Vol. 9, Nr. 2(90), No. 3(91), 2007.

⁹⁸ Sk. plašāk: *Kaspars Gailītis*: Tiesību tālākveidošanas metodes *contra legem* izmantošana. *Jurista Vārds*, 2010, Nr.31.

pirmais teikums „*Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā*” atrodas ārpus negrozāmā Satversmes kodola, nozīmētu akceptēt **vērtību pretrunu**.

[141] *Treškārt*, laika gaitā uzkrājas arvien jaunas konstitucionālās teorijas un judikatūras atziņas. To rezultātā Satversmes „dziļums” un „apjoms” pastāvīgi palielinās. Tas attiecas jo sevišķi (bet, protams, ne tikai) uz Satversmes 1.pantu, kas sava augstā abstrakcijas līmeņa dēļ kalpo par Latvijas publisko tiesību ģenerālklausulu.⁹⁹ Piemēram, tagad jau vispār akceptēts postulāts ir tas, ka Satversmes 1.pantā lietotais demokrātijas jēdziens ietver ne vien demokrātijas virsprincipu (šaurākā nozīmē), bet arī tiesiskas valsts virsprincipu, lai gan Satversmes tēvi savulaik domāja galvenokārt par demokrātijas virsprincipu (šaurākā nozīmē). Bez tam pastāv pamatoti argumenti tam, ka Satversmes 1.pantā lietotais demokrātijas jēdziens aptver arī sociāli atbildīgas un nacionālas valsts virsprincipus.

[142] Tādēļ šobrīd nav tiesisku šķēršļu tam, lai atklātu šos virsprincipus Satversmes tekstā, padarītu tos redzamus, piemēram, paplašinot 1.panta formulējumu šādi: „Latvija ir neatkarīga, demokrātiska, tiesiska, sociāli atbildīga un nacionāla republika.” Tāpat nepastāv tiesiski šķēršļi tam, lai šo pantu papildinātu ar otro teikumu, kas būtu aizgūts no analogiska noteikuma Igaunijas 1992.gada konstitūcijā, bet atsegtu Latvijas valsts būtību: „*Latvijas valsts virsuzdevums ir nodrošināt latviešu nācijas, valodas un kultūras pastāvēšanu un attīstību cauri gadsimtiem*”.

[143] Līdz ar to jāsecina: ja ar neaizskaramu Satversmes kodolu ir domāti paši svarīgākie materiālie konstitucionālie principi, tad tie nevar būt pilnīgi identiski ar Satversmes 1. – 4., 6. un 77.panta pašreizējo tekstu, jo šajos pantos, *pirmkārt*, ir ietverti regulējumi, kam pēc to svarīguma nepienāktos atrasties Satversmes kodolā un, *otrkārt*, nav tekstuāli izvērsti visi svarīgākie konstitucionālie principi, turklāt nav iemesla, kādēļ tos nedrīkstētu padarīt redzamus arī minēto pantu tekstā vai citviet Satversmē.

[144] Tādēļ Satversmes pamatnormas, lai gan **lielā mērā** satur **Latvijas valsti** un tās iekārtu konstituējošas un identificējošas fundamentālas normas, tomēr **nav**

⁹⁹ *Egils Levits: Nozīmīgs spriedums par vēlēšanām. Jurista Vārds, 2006, Nr.50.*

uzskatāmas par pilnīgi identiskām ar iespējamo neaizskaramo Satversmes kodolu. Abas juridiskās konstrukcijas pārklājas lielā mērā, bet ne pilnīgi.

Ikdienas sakarībās, kur nav nepieciešama juridiska precizitāte, šie divi jēdzieni tiek lietoti un var tikt lietoti kā sinonīmi, ar to domājot Satversmes svarīgākās, fundamentālākās normas, taču konstitucionālā teorija, postulējot Satversmes kodolu, prasa rūpīgu un precīzu šā institūta pamatojumu un satura analīzi.

3. Satversmes kodola būtība – Latvijas valsts konstitucionālā identitāte un tās procesuālā aizsardzība (neaizskaramība)

[145] Tā kā Satversmes kodols nav identisks ar Satversmes pamatnormām, proti, 1. – 4., 6. un 77.pantu – tad jāpārbauda, vai Satversmes kodols varētu pastāvēt **nerakstīta konstitucionāla principa formā**.

Taču pret to var tikt izvirzīts iebildums, ka Satversme nevar saturēt nekādas normas ārpus tās teksta. Saskaņā ar šo uzskatu varētu teikt: tā kā Satversmē nav *expressis verbis* noteikts neaizskarams kodols, kā, piemēram, Francijas, Itālijas vai Vācijas konstitūcijās, tad Satversme šādu kodolu neparedz.

Tādēļ vispirms jāatbild uz jautājumu, vai „blakus” Satversmes tekstam vai „aiz tā” Latvijas konstitucionālajās tiesībās var pastāvēt tādi nerakstīti konstitucionāli principi, kuri varētu papildināt, modificēt, padziļināt Satversmes tekstu.

[146] Formāli izlasot un pavirši izprotot Satversmi, varētu rasties iespaids, ka Latvijas konstitucionālais likumdevējs var **grozīt jebkuru Satversmes normu**. Vienīgais ierobežojums, kas izlasāms Satversmes tekstā, ir tas, ka Satversmes pamatnormas, proti, Satversmes 1. – 4., 6. un 77.pantu, nevar grozīt Saeima kā vienkāršais konstitucionālais likumdevējs, bet gan vienīgi pilsoņu kopums kā kvalificētais konstitucionālais likumdevējs.

[147] Rodas jautājums: vai, ja vien šis kompetenču sadalījums starp abiem konstitucionālajiem likumdevējiem tiek ievērots, tie var Satversmē izdarīt **jebkuru grozījumu, lai arī kāds būtu tā saturs?** Vai, piemēram, Saeima kā vienkāršais konstitucionālais likumdevējs var papildināt Satversmes 102.pantu, kas nosaka biedrošanās brīvību, ar jaunu otro teikumu: „Politiskās partijas var dibināt tikai ar Ministru kabineta atļauju”? Vai pilsoņu kopums kā kvalificētais konstitucionālais likumdevējs drīkst, piemēram, svītrot no Satversmes 1.panta vārdu „demokrātiska”? Vai Saeima vai pilsoņu kopums drīkst papildināt Satversmes 64.pantu ar jaunu otro teikumu: „Līdz ekonomiskās krīzes beigām, par ko lems Saeima, visas likumdošanas tiesības pāriet Ministru kabinetam”?

[148] Jautājums par Satversmes kodolu var skart arī **vienkāršo likumdevēju**. Piemēram, vai vienkāršais likumdevējs ir tiesīgs brīvi manipulēt ar Latvijas tautu, ar likumu masveidā atņemt Latvijas pilsonību vienai grupai vai piešķirot to citai?

[149] Šāda tipa jautājumu var būt daudz. Tie visi noved pie pamatjautājuma: vai Satversmē noteiktie Latvijas konstitucionālie likumdevēji – Saeima un pilsoņu kopums – ir vai nav pilnīgi brīvi? Vai konstitucionālais likumdevējs ir tiesīgs pats likvidēt pašreizējo demokrātisko valsts iekārtu vai pat likvidēt pašu Latvijas valsti, mainīt tās nacionālo raksturu?

[150] Tiesa, šie jautājumi ir tikai teorētiski un šeit minēti vienīgi kā krasi piemēri, lai kontrastaināk iezīmētu problēmas būtību. Taču uzdotais jautājums ir šāds: vai pastāv neaizskarams Satversmes kodols, kaut gan nekas par to **nav izlasāms Satversmes tekstā?** Vai mūsdienās vēl iespējams apgalvot, ka tas, kas nav izlasāms konstitūcijas tekstā, neeksistē?

[151] Mūsdienu konstitucionālo tiesību izpratne, kā jau norāda iepriekš minētie citu valstu piemēri, ir **pārvarējusi „Veimāras pozitīvismu”**, kas lielā mērā noteica arī Satversmes sākotnējo izpratni. Tas jāņem vērā, interpretējot Satversmi tagad.

[152] Tādēļ jāakceptē, ka jebkura konstitūcija sastāv ne tikai no **rakstītā teksta**, tas ir, no pozitīvām tiesību normām, bet ir pilnīgi aptverama un piemērojama praksē kopā ar **vispārējiem tiesību principiem** (kā vienu no tiesību normu formām).¹⁰⁰

Tie vispārējie tiesību principi, kuri izskaidro, padziļina un papildina rakstītās konstitūcijas tekstu,¹⁰¹ var tikt apzīmēti par **konstitucionālo tiesību principiem**.¹⁰²

[153] Konstitucionālo tiesību principi bieži vien atrodami konstitūcijas **tekstā**, konkrētā pantā, bet var arī tikt atklāti no konstitūcijas teksta **kopumā** un rakstītās konstitūcijas **sistēmiskās uzbūves**. Jāņem vērā, ka **rakstītā konstitūcija** var būt ne tikai viens tiesību akts, kas parasti tā arī tiek saukts par konstitūciju (Latvijā – Satversme), bet var sastāvēt no vairākiem tiesību aktiem un citiem konstitucionāla rakstura dokumentiem.¹⁰³

Taču konstitucionālajiem principiem vispār var arī nemaz **nebūt nominālas „bāzes” (rakstītās) konstitūcijas tekstā**. Piemēram, tie var tikt konstatēti, ja bez tiem konstitūcija **nevar adekvāti funkcionēt**. Savukārt citos gadījumos to „bāze” atrodama **sabiedrības vērtībās, pieņēmumos, postulātos, praktiskajā pieredzē**, par ko konstitūcijā vispār nav ne runas, bet kas veido „konstitūcijas garu” un parasti tiek akceptēti kā pašsaprotamas lietas (piemēram var minēt tā saucamās tehniskās jeb procedūru konstitūcijas, kas satur galvenokārt tikai valsts institūciju kompetences un darbības priekšrakstus, bet maz uzmanības pievērš materiālo tiesību normām).

Tātad arī Latvijas konstitūcija ietver veselu virkni tiesību aktu un dokumentu, kuri sevī ietilpina latviešu nācijas un Latvijas tautas satversmes varas pausto gribu, konvencionālās normas, judikatūru; nerakstītus gan no Satversmes un citiem tiesību aktiem vai dokumentiem, gan no visas tiesību sistēmas izrietošus

¹⁰⁰ Bez tam zināmu, lai arī tikai pakārtotu lomu spēlē arī *konstitucionālās paražas*, taču tas nav būtiski šā viedokļa kontekstā.

¹⁰¹ Sk. plašāk: *Daiga Iljanova: Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana*. Rīga: Ratio iuris, 2005.

¹⁰² Sal. arī: *Voldemārs Eglītis: Konstitucionālo tiesību teorija*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 95. un turpm. lpp.; *Franz Reimer: Verfassungsprinzipien: Ein Normtyp im Grundgesetz*. Berlin : Duncker & Humblot, 2001.

¹⁰³ Sal.: *Juris Jelāgins: Latvijas rakstītā konstitūcija*. Latvijas Vēstnesis, 1997, Nr.119, 1997.gada 14.aprīlis

konstitucionālus principus un postulātus, kā arī paražas. Tas viss kopā veido **Satversmi materiālajā izpratnē**, un tā tad arī ir reālā, spēkā esošā Satversme.¹⁰⁴

Konstitucionālos principus tāpat kā jebkurus vispārējos tiesību principus atvasina, atklāj, pamato kā **judikatūra**, tā arī **tiesību zinātne**, pie tam bieži vien savstarpējā mijiedarbībā – judikatūra atsaucas uz tiesību zinātni un otrādi.

[154] Piemēram, lai gan joprojām spēkā esošajā ASV 1787.gada konstitūcijas tekstā nekas nav teikts par to, ka Augstākā tiesa būtu tiesīga atcelt parlamenta pieņemtus likumus, tomēr, sākot ar lietu *Marbury v. Madison* (1803), Augstākā tiesa piešķīra sev tiesības atcelt Kongresa pieņemtus likumus, ja tie ir pretrunā ar konstitūciju. Augstākās tiesas konstitucionālās kontroles tiesības kopš tā laika ir atzīts ASV konstitucionālais princips (kuram nav formālas „bāzes” konstitūcijas tekstā), jo bez tā ASV konstitūcija iespējamu antikonstitucionālu likumu dēļ nevarētu adekvāti funkcionēt.¹⁰⁵

[155] Savukārt Satversmes tiesa jau vienā no saviem pirmajiem spriedumiem¹⁰⁶ konstatēja, ka Latvija ir (arī) tiesiska valsts, kaut gan Satversmes tekstā tiesiska valsts nav minēta. Tātad konstitucionālais princips, ka Latvija ir tiesiska valsts – ar visām no tā izrietošajām sekām – papildina Satversmes tekstu. Šis Satversmes tiesas konstatējums ir būtisks tieši Satversmes pamatnormu sakarā, jo tiesiskas valsts princips papildina procesuāli īpaši aizsargāto Satversmes 1.pantu – tas gluži vienkārši „jāielasa” Satversmes 1.pantā, pat ja šā panta teksts formāli nav grozīts. Šajā gadījumā Satversmes tiesa, „atklājot” tiesisku valsti kā konstitucionālu principu, ir balstījusies uz sabiedrības vērtībām un atziņām – mūsdienu demokrātiskai valstij jābūt (arī) tiesiskai valstij.

[156] Līdz ar to jāsecina: ka tas vien, ka Satversmes kodols nav ierakstīts Satversmes tekstā, **nav pamatots arguments**, lai varētu noliegt neaizskarama Satversmes kodola eksistenci konstitucionāla principa formā.

[157] Līdz ar to atbilde uz jautājumu, vai Satversmes kodols pastāv, ir atkarīga no tā, vai ir **saprātīgi argumenti**, kas pamato tā eksistenci. Citiem vārdiem – vai ir

¹⁰⁴ Sk. plašāk arī: *Jānis Pleps*: Satversmes iztulkošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 17. un turpm. lpp.

¹⁰⁵ Sk. plašāk: *William E. Nelson*: *Marbury v. Madison. The Origins and Legacy of Judicial Review*. Lawrence (KS): University Press of Kansas, 2000.

¹⁰⁶ Satversmes tiesas 2000.gada 24.marta spriedums lietā Nr.04-07 (99), secinājumu daļas 3.punkts.

saprātīgāk pieņemt, ka šāds Satversmes kodols eksistē, vai, tieši otrādi, ir saprātīgi pieņemt, ka tas neeksistē.

[158] Taču vispirms nepieciešams definēt, **kas ir Satversmes kodols**. Satversmes kodola jēga būtu aizsargāt tikai pašu Satversmes būtību. Kas to veido?

Pirmkārt, Satversme **tiesiski konstituē Latvijas valsti** – viselementārākajā veidā nosaka, ka Latvija noteiktā teritorijā pastāv kā neatkarīga valsts (1.,3.pants). Tātad tā nosaka, ka Latvijas valstij šajā *teritorijā jābūt neatkarīgai valstij*. Šis postulāts nav nejaušs vai patvaļīgs – Latvijas valsts bija un ir vajadzīga, lai tur dzīvojošā **latviešu nācija varētu demokrātiski pašnoteikties un dzīvot savā nacionālā valstī** (nevis turpināt savu eksistenci kā **mazākumtautība Krievijā**).

Otrkārt, Satversme nosaka, ka Latvijas **valsts iekārtai jābūt demokrātiskai** un suverēnā vara pieder Latvijas tautai (1. un 2.pants). Lielākā daļa Satversmes regulējuma precizē, kā šī demokrātiskā valsts iekārta tiek īstenota gan organizatoriski, gan saturiski.

[159] Tas loģiski nozīmē, ka pastāv kritēriji, pēc kuriem iespējams noteikt, ka šī patlaban eksistējošā valsts ar nosaukumu „Latvijas Republika” ir Satversmē domātā *Latvijas valsts* un ka šis valsts iekārta ir tieši *demokrātiska iekārta*. Šie kritēriji tātad nosaka **Latvijas valsts valststiesisko identitāti** un Latvijas **valsts iekārtas identitāti**.¹⁰⁷

Kā jau iepriekš norādīts, kontinentālās Eiropas valststiesībās šādu konstitucionālo kritēriju kopumu, kas nosaka attiecīgās valsts un tās iekārtas identitāti, mēdz apzīmēt par **konstitucionālo identitāti**.¹⁰⁸ Arī **Latvijai** ir sava specifiska **konstitucionālā identitāte**, kura aptver, pirmkārt, Latvijas **valsts valststiesisko identitāti** (kas nosaka, kādēļ šī ir tieši *Latvijas valsts* un nevis kāda *cita valsts* vai tās sastāvdaļa) un, *otrkārt*, Latvijas **valsts iekārtas identitāti** (kas nosaka, ka Latvijas valsts iekārta ir tieši *demokrātiska*, nevis, piemēram, autoritāra).

¹⁰⁷ Sal. arī: *Stephanie Laulhe Shaelou*: Nous les peuples. L'identité constitutionnelle dans les jurisprudences constitutionnelles tcheque, lettone et polonaise. L'identité constitutionnelle saisie par les juges en Europe. Sous la direction de Laurence Burgorgue-Larsen. Paris: Edition Pedone, 2011, p.133.

¹⁰⁸ Sal. *Anne Levade*: Identité constitutionnelle et exigence existentielle – comment concilier l'inconciliable. L'Union européenne: Union de droits, union des droits Mélange en l'honneur de Philippe Manin. Paris, 2010, p.109; *Gero Kellermann*: Integrationsverantwortung und Verfassungsidentität. Tutzing, 2009.

[160] Tā kā Satversmes kodola jēga būtu nepieļaut nedz Latvijas valsts, nedz tās demokrātiskās iekārtas iznīcināšanu, bet, aizskarot pastāvošo konstitucionālo identitāti, tiek likvidēta valsts demokrātiskā iekārta vai pat pati valsts, tad neaizskaramā Satversmes kodola materiālajam saturam būtu jāaptver Latvijas valsts konstitucionālā identitāte.

Satversmes kodols ietver **Latvijas valsts konstitucionālo identitāti** un postulē tās **aizsardzību (neaizskaramību)**. Satversmes kodols šādā kontekstā būtu definējams kā **konstitucionālo tiesību princips** (tātad nerakstīta tiesību norma), kas papildina rakstīto Satversmes tekstu tādējādi, ka neļauj konstitucionālajam likumdevējam grozīt Latvijas valsts konstitucionālo identitāti.

Tātad Satversmes kodols **materiālā** izpratnē ir to elementu kopums, kuri veido Latvijas valsts konstitucionālo identitāti, bet **procesuālā** izpratnē – Latvijas valsts konstitucionālās identitātes aizsardzība (neaizskaramība).

V. Latvijas valsts konstitucionālā identitāte

[161] Balstoties uz iepriekš izvērstajām valststiesiskajām atziņām, šajā daļā aprakstīts, kas ir Latvijas valsts konstitucionālā identitāte, kura veido Satversmes kodola saturisko būtību.

1. Latvijas valsts identitāte

[162] Kā jau iepriekš konstatēts, valsts identitātes pamatā ir trīs klasiskie starptautisko tiesību kritēriji – teritorija, tauta un suverēnā valsts vara. Tos papildina un konkretizē **specifiski elementi**, kurus nosaka attiecīgās valsts valststiesības.

[163] Te jāņem vērā, ka konstitucionālā identitāte nav reducējama tikai uz rakstīto konstitūcijas tekstu. Konstitucionālās identitātes elementi atspoguļojas dažādos avotos – rakstītajā konstitūcijā, citos normatīvajos tiesību aktos un ne – normatīva rakstura dokumentos, kā arī nerakstītos konstitucionālajos principos un postulātos.

Latvijas gadījumā tas nozīmē, ka Latvijas valsts identitātes elementi atrodami ne vien Satversmes tekstā, bet arī citos normatīvajos tiesību aktos un dokumentos, kuri mērķtiecīgi noveduši pie Latvijas valsts izveidošanas un kuru jēga lielā mērā jau iekļauta vēlāk pieņemtajā Satversmē, kā arī nerakstītos konstitucionālajos principos un postulātos.

Lai šo dažādo avotu Latvijas valstij piešķirto identitāti aptvertu, nepieciešams ieskats Latvijas valsts dibināšanas idejās, apstākļos un procesā. Konkrētāk – **jāatbild uz jautājumu, kādēļ Latvijas valsts ir dibināta? Kāds ir Latvijas valsts mērķis un jēga?**

a. Latvija kā nacionāla valsts

[164] Latvija, tāpat kā gandrīz visas citas Eiropas valstis, tiek apzīmēta par nacionālu valsti.¹⁰⁹ Nacionālas valsts būtība Latvijā analizēta vairākās publikācijās un dokumentos.¹¹⁰ Lai izprastu šā apzīmējuma nozīmi Latvijas valsts konstitucionālās identitātes kontekstā, vispirms nepieciešams īsumā paskaidrot, ko **valststiesiski** nozīmē **nacionāla valsts**.

aa. Nacionāla valsts

[165] Eiropā nacionālās valstis sāka veidoties pilsoniskās sabiedrības attīstības un modernizācijas procesa rezultātā 18.gadsimta beigās, bet sevišķi aktīvs jaunu nacionālu valstu veidošanās periods ilga no 19.gadsimta otrās puses līdz Pirmā pasaules kara beigām, kad modernizācijas procesu pastiprināja demokrātijas ideja. Šajā laikā no Bulgārijas līdz Somijai izveidojās virkne nacionālu valstu, kuru tālākā attīstība vainagojās gan ar spožiem panākumiem, gan noveda pie asām iekšējām pretrunām un ārējiem konfliktiem¹¹¹. Pēc tam šis process Eiropā atkal sasniedza jaunu kulmināciju 20.gadsimta beigās un 21.gadsimta sākumā PSRS un

¹⁰⁹ Sal. : *Valdis Blūzma*: Latvijas konstitucionālo tiesību vēstures teorētiskās problēmas. Jurista Vārds, 2008, Nr.22, 2008.gada 10.jūnijs.

¹¹⁰ Sal. Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes. Apstiprināts ar Ministru kabineta 2011.gada 20.oktobra rīkojumu Nr.543.

¹¹¹ *Leo Dribins*: Nacionālā valsts Eiropā – būt vai nebūt? Diena, 2003.gada 5.aprīlis.

Dienvidslāvijas sabrukuma¹¹² rezultātā. Jaunu valstu izveides process nav beidzies vēl mūsdienās, tomēr ne visas tautas vēlējušās un spējušās izveidot savas nacionālās valstis, turklāt mūsdienu pasaulē ir valstis, kuras nevar uzskatīt par nacionālām valstīm.

[166] Nacionāla valsts ir tāda valsts, ko veido **nācija**, kuru vieno kopēja valoda, kultūra, vēsture un citi elementi. Savukārt par nāciju valststiesiskā un starptautiskā izpratnē var apzīmēt tādu nacionāli kulturālu kopieni (tautu), kurai ir sava nacionāla valsts vai kura par to cīnās. Tātad **tauta, kurai ir sava nacionālā apziņa un valstsgriba, ir nācija.**

[167] Attiecīgā nācija savā nacionālajā valstī ir **valstsnācija**. Tas ir valststiesisks statuss.¹¹³ Šis statuss nozīmē, ka **valstsnāciju un valsti saista nacionāli kulturāla identitāte.**

Valsts un valstsnācijas nacionāli kulturālā identitāte nozīmē, ka attiecīgās nācijas valoda un kultūra ir valsts (kā institūciju kopuma) un visas attiecīgās sabiedrības kopēja valoda un kultūra (plašā nozīmē, kas aptver jo sevišķi pamatvērtības). Tie ir galvenie elementi, kas raksturo valstsnācijas tiesisko statusu savā nacionālajā valstī. Tas ir pats par sevi saprotams visiem valsts iedzīvotājiem neatkarīgi no viņu nacionālās un etniskās piederības.¹¹⁴

Dažādās valstīs valstsnācijas statuss gan valststiesībās, gan sabiedrībā ir apzināts dažādās dziļuma un intensitātes pakāpēs – jo pašsaprotamāks ir šis statuss, jo mazāk tas tiek reflektēts. Un otrādi – jo vairāk tas ir (bijis) apdraudēts vai par to ir (bijis) jācīnās, jo nozīmīgāka vieta tam ir kā sabiedrības apziņā, tā arī valststiesībās.

Visbiežāk valstsnācijas statuss ir atspoguļots normatīvajos tiesību aktos par valsts valodu, par mācībvalodu skolās; daudzās jaunākās konstitūcijās tas atspoguļots valsts konstitucionālajos pamatnoteikumos – arī kā valsts mērķis un jēga.

¹¹² Bez tam 1992.gadā arī Čehoslovākija, kas bija divu valstsnāciju kopēja valsts, sadalījās divās atsevišķās nacionālās valstīs.

¹¹³ Sk. plašāk: *Egils Levits: Latviešu nācija, Latvijas tauta, Latvijas valsts*. Apvienotā Pasaules latviešu zinātnieku III kongresa un Letonikas IV kongresa materiāli. Rīga, 2012, 61. un turpm. lpp.

¹¹⁴ Sk. plašāk: *Anthony D.Smith: The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell Publishers, 1999.

[168] Savukārt tās vēsturiskās nacionālās kopienas (nevis 20.gadsimta imigranti un to pēcnācēji), kuras nacionāli kulturālajā ziņā atšķiras no valstsnācijas, tradicionāli tiek atzītas par **mazākumtautībām**. Bieži vien mazākumtautībām tiek piešķirtas īpašas tiesības, lai tām būtu vieglāk – līdzās valstsnācijas valodai un kultūrai (bet ne to vietā) – kopt savu valodu un kultūru.¹¹⁵

Valstsnācija un mazākumtautības ir valststiesisku jēdzienu pāris – jēdziens „mazākumtautības” tiek definēts, jēdzienu „valstsnācija” pieņemot par atskaites punktu. Valstī loģiski nevar būt mazākumtautības, ja nav valstsnācijas. Tomēr pasaulē ir valstis, kuras neatzīst mazākumtautību īpašo statusu. Šajās valstīs no valststiesību viedokļa pastāv tikai valstsnācija.¹¹⁶

[169] Parasti Eiropā nacionālu valsti veido viena valstsnācija. Vairumā Eiropas valstu nācija savā pašizpratnē primāri ir nacionāli kulturāla vienība, kuru saista kopēja valoda, kultūra, sociālā atmiņa, vēsture u.c. nacionāli kulturāli elementi. Viduseiropā un Austrumeiropā tādu nāciju bieži apzīmē par **kultūrnāciju**.¹¹⁷

Taču arī tajos nedaudzajos gadījumos, kad tā savā pašizpratnē ir **politiska nācija**, kuru vieno galvenokārt politiskas vērtības, tai tomēr vienmēr ir stingri **nacionāli kulturāli elementi**, kas praksē nozīmē cittautiešu pašsaprotamu (un parasti mazreflektētu) pilnīgu vai vismaz daļēju iekļaušanos valstsnācijas valodā un kultūrā.¹¹⁸

Dažos gadījumos vairākas valstsnācijas veido kopēju valsti, kur katra valstsnācija apdzīvo savu strikti nošķirtu teritorijas daļu. Tās kopā var veidot politisku nāciju, kuru vienojošais elements ir kopējā valsts.¹¹⁹

¹¹⁵ Sk. plašāk: *Ineta Ziemele*: 114.pants. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēktiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012.

¹¹⁶ Tas gan neizslēdz mazākumtautību pastāvēšanu no starptautisko tiesību viedokļa.

¹¹⁷ Sk. plašāk: *Rainer M. Lepsius*: Interessen, Ideen und Institutionen. 2.Aufl. Opladen: Westdeutscher Verlag, 2009, S.232 ff., 252 ff.

¹¹⁸ Eiropā galvenais politiskās nācijas piemērs ir franču nācija, kas savā pašizpratnē ir izteikti iekļaujoša un asimilējoša. Sal.: *Philippe Poutignat, Jocelyne Streiff-Fenart*: Un dilemme française: L'assimilation républicaine et la gestion de la différence culturelle. Critique, Nr.618, p.755.

¹¹⁹ Piemēram, Šveice, Beļģija.

Taču arī valstsnācija, kas sevi definē nacionāli kulturāli, var ietvert politiskas nācijas elementus un atvērties **mazākumtautību piederīgo un imigrantu iekļaušanai** – par izšķirošu kritēriju arvien vairāk tiek uzskatīta nevis individuālā izcelsme, bet gan iekļaušanās kopējā valstsnācijas valodā un kultūrā, tās sociālās atmiņas un vērtību sistēmas atzīšana un pārņemšana.

Šie vienojošie elementi ir **sociāla saistviela**, kas mūsdienās kā kultūrnācijai, tā arī politiskai nācijai ir kopēja. Tā ir vispārēja tendence Eiropā kopš 21.gadsimta sākuma.

[170] Valstsnācijai ir tiesības uzturēt un turpināt savu un savas valsts identitāti. Tās, tāpat kā valsts tiesības uz (tālāk-)pastāvēšanu ir sākotnējas, aksiomātiskas tiesības. To īstenošana ir atkarīga no **nācijas gribas pastāvēt**.

Valstsnācijas tiesiskais statuss savā nacionālajā valstī nav atkarīgs no tās demogrāfiskā īpatsvara valsts iedzīvotāju kopumā. Valstsnācija pat tad, ja tai piederīgo skaits valstī vai atsevišķos tās rajonos ir mazāks nekā puse, tik un tā nezaudē savu valstsnācijas statusu.¹²⁰ **Valstsnācija ir konkrētās valsts tautas un valsts būtības kodols.**

[171] Savas nacionālās valsts izveidošana un uzturēšana apliecina attiecīgās nācijas attīstības, izaugsmes un atbildības pakāpi. Tomēr konkrēti vēsturiskie apstākļi var radīt tādu situāciju, ka nācija ir sadalījusies vairākās valstīs.¹²¹

Vienlaikus **globalizācijas** (un Eiropā – **eiropeizācijas**) procesu rezultātā nacionālās valstis mūsdienās veido arvien ciešākas pārnacionālas sadarbības formas, kas, būtiski nemazinot nacionālas valsts kā attiecīgās valstsnācijas pašnoteikšanās un identitātes ietvara nozīmi, rada nācijām papildu interakcijas platformu, kas ietekmē to darbību, kā arī identitāti.

[172] Raugoties uz valstīm nevis statistiski, bet gan caur ilgstošas to rašanās un attīstības prizmu, var konstatēt, ka nacionālas valstis var izveidoties gan ilgstošas

¹²⁰ Sk. arī: *Egils Levits: Latviešu tautas kā minoritātes tiesības uz savu valsti*. Vaga, Nr.9, 1985.g.maijs; *Atmoda*, 1989.gada 23.jūnijs.

¹²¹ Piemēram, divu Vācijas vai Korejas valstu pastāvēšana vienas nācijas ietvaros.

sabiedrības attīstības rezultātā (**valsts rada nāciju** modernā izpratnē),¹²² gan tādējādi, ka **nācija rada (izcīna) savu nacionālo valsti**.¹²³ Otrais variants ir iespējams konkrētā vēsturiskā situācijā, kad vienlaikus pastāv vismaz šādi nacionālas valsts izveidošanas priekšnoteikumi:

- 1) vēsturiskā teritorijā kompakti dzīvojoša nācija apzinās sevi kā konkrētu, kopīgu nacionāli kulturālu vērtību (valoda, kultūra, sociālā atmiņa u.tml.) apvienota kopība;
- 2) tā spēj iekšēji pašorganizēties un apzināti izveidot institūcijas, kas pauž nācijas gribu;
- 3) tā apzināti vēlas un spēj būt līdztiesīga (vienāda) ar tām nācijām, kuras jau izveidojušas valstis;
- 4) tā uzskata, ka atsevišķa nacionāla valsts ir pareizais nācijas tālākās attīstības un izaugsmes veids, tā rada savu valstsgribu kā savas politiskās rīcības motivāciju un, pamatojoties uz to, reāli panāk savas nacionālās valsts izveidi, atbrīvojoties no cita valstiska veidojuma vai izmantojot tā sabrukumu.

[173] Protams, ka šādā veidā radītas nacionālās valsts izveides ieceres un būtības izpratnei ir nepieciešamas zināšanas par attiecīgās nācijas vēsturi, valsts veidošanas centieniem, **attieksmi pret vērtībām**, kuras tā uzskata par nozīmīgām un, izmantojot tautas satversmes varu, **liek valsts pamatos**.

Dažas no šīm vērtībām iezīmējas jau pirms valsts dibināšanas (piemēram, nācijas tiesiskā apziņa, nācijas apdzīvotā topošās valsts teritorija, topošās valsts nosaukums, tās nacionāli kulturālā identitāte, vēlamā valsts iekārta u.tml.), dažas skaidri parādās nacionālās valsts dibināšanas brīdī (un parasti tiek ietvertas valsts dibināšanas dokumentos), bet citas var pastāvēt arī “snaudošā veidā” un tikt aktualizētas vēlāk¹²⁴ vai arī nākt klāt no jauna. Dažkārt konstitucionālais likumdevējs šīs vērtības *expressis verbis* formulē un ietver valsts konstitūcijā vai citos aktos, bet bieži vien konstitucionālajam likumdevējam tās var šķist tik pašsaprotamas, ka dokumentos tiek ietverts tikai to aizsardzības mehānisms, bet “pašsaprotamās vērtības” konstitūcijā nemaz netiek ierakstītas. Tāpat visai bieži

¹²² Piemēram, vēsturiskās Eiropas valstis: Anglija, Francija, Zviedrija, Dānija, Krievija.

¹²³ Piemēram, Norvēģija, Īrija, Somija, Igaunija, Lietuva, Polija, Grieķija, Bulgārija u.c. valstis, tajā skaitā arī Latvija.

¹²⁴ Piemēram, vēlāk nosakot attiecīgās nācijas tradīcijām un kultūras vērtībām valstisku statusu.

šīs vērtības vai to aizsardzības mehānismi vispār netiek pozitīvēti juridiskos aktos, taču pastāv nerakstītu konstitucionālu principu vai paražu formā.

bb. Latviešu nācija kā Latvijas valsts dibinātāja

[174] Latvija nav „vēsturiska“, jau izsenis pastāvējusi valsts, bet, tāpat kā liela daļa citu Eiropas valstu, pieder pie valstīm, kas radušās tikai 19. vai 20.gadsimtā. Šādās vēsturiski nesēnās valstīs attiecīgās **tautas valstsgriba, valsts veidošanās apstākļi un saturs ir būtiski valsts konstitucionālās identitātes elementi**, kas raksturo tieši attiecīgo valsti un veido tās konstitūcijas izpratni.

[175] Latvijas valstiskās idejas rašanās analizēta gan vēsturnieku, gan juristu pētījumos,¹²⁵ kuros detalizēti izvērtēti tālaika notikumi un pieņemtie dokumenti. Latvijas valstiskās idejas attīstību ietekmēja kā ārpolitiskie (starptautiskā situācija), tā arī iekšpolitiskie aspekti.

Tāpat kā virkne citu Eiropas tautu,¹²⁶ arī latvieši sevi kā tautu nacionāli kulturālā izpratnē pastiprināti sāka apzināties Pirmās atmodas laikā 19. gadsimta otrajā pusē, vispirms izvirzot savas politiskas prasības par nacionāli kulturālu un sociālu līdztiesību. Latviešu tautai trūka valstisku tradīciju, tādēļ arī Latvijas valsts ideja radās un attīstījās pakāpeniski.¹²⁷ Laika gaitā latviešu tauta arvien noteiktāk pieprasīja tiesības pašai brīvi lemt savu likteni¹²⁸, tātad arvien stingrāks un radikālāks kļuva nacionālās pašapziņas politiskais elements.

[176] Sākotnējie, vēl 1905.gada revolūcijas laikā dominējušie Latvijas autonomijas vai federācijas projekti – kuri tomēr jau ietvēra sava valstiskuma prasību – Pirmā

¹²⁵ Sk., piemēram: *Līgotņu Jēkabs*: Latvijas valsts dibināšana. Rīga: V.Olava fonda sabiedrība, 1925; *Lotars Šulcs*: Atskats uz Latvijas valstiskās idejas izveidošanos. Tieslietu ministrijas vēstnesis, 1926, Nr.5/6, 7/8, 9; *Kārlis Dišlers*: Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A.Gulbis, 1930; *Helene Dopkewitsch*: Die Entwicklung des lettländischen Staatsgedankens bis 1918. Berlin: Hans Robert Engelmann Verlag, 1936; *Ernests Blanks*: Latvju tautas ceļš uz neatkarīgu valsti. Vāsterās: Ziemeļblāzma, 1970; *Ādolfs Šilde*: Pirmā republika. Rīga: Elpa, 1993.

¹²⁶ Sk. plašāk: *Miroslav Hroch, Elizka Melville, Ralph Melville*: Das Europa der Nationen. Die moderne Nationsbildung im europäischen Vergleich (Synthesen: Probleme Europäischer Geschichte). Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 2005; *Miroslav Hroch*: Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups Among the Smaller European. New York: Columbia University Press, 2000.

¹²⁷ Turpat, 18.lpp.

¹²⁸ Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2007-10-0102, 18.3.punkts.

pasaulē kara laikā pakāpeniski pārauga par skaidri noteiktu prasību pēc neatkarīgas valsts.

Tādēļ var teikt, ka **latviešu tauta**, izvirzot prasību pēc sava nacionālā valstiskuma, **20.gadsimta sākumā** kļuva par **nāciju valststiesiskā izpratnē**.

[177] Latviešu nācijas valstsgribas veidošanās iekļāvās tālaika vēsturiski politiskajos apstākļos. To iedvesmoja **tautu pašnoteikšanās, politiskā, nacionālā un sociālā taisnīguma un demokrātijas idejas**.

[178] **Nācijas gribu** tiesiskā izpratnē pauž organizācija vai organizācijas, kas sevi piesaka un pietiekami lielā mērā tiek akceptētas kā nācijas pārstāvniecība.¹²⁹ Par spīti visām grūtībām latviešiem izdevās sākotnēji izveidot vairākas viņu viedokļus pārstāvošas organizācijas, kas vēlāk apvienojās divās reprezentatīvās latviešu nācijas pārstāvniecībās – **Latviešu pagaidu nacionālajā padomē** (dibināta 1917.gadā Valkā), kura pārstāvēja latviešus tolaik vēl vācu neokupētajā Latvijas daļā, un **Demokrātiskajā blokā** (darbojās kopš 1918.gada Rīgā), kas pārstāvēja latviešus vācu okupētajā Latvijas daļā.

[179] Latvijas valsts tāpat kā gandrīz visu citu tolaik jaundibināto Eiropas valstu izveidošana un konsolidācija nenotika vienā noteiktā datumā, bet bija **politiski juridisks process**.

Par Latvijas valsts izveidošanas procesa sākumpunktu uzskatāms Latviešu pagaidu nacionālās padomes ar 1917.gada 17.novembri (pēc vecā stila) datētais uzsaukums „**Visiem latviešiem**“,¹³⁰ kur citastarp teikts:

*„Latviešu Pagaidu Nacionālā padome (...) pasludina, ka Latvija, t.i., Kurzeme, Vidzeme un Latgale ir autonoma un nedalāma valsts vienība, par kuras iekšējo iekārtu un attiecībām uz ārieni lems Satversmes sapulce, kas izteiks tautas gribu.“*¹³¹

¹²⁹ Sal. arī: *Miroslav Hroch: Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups Among the Smaller European.* New York: Columbia University Press, 2000, pp.3, 25.

¹³⁰ Pirmpublicācija: Līdzums, 1917.gada 25.novembris (pēc vecā stila). Citēts pēc: *Igors Vārpa: Ceļš uz Latvijas valsti. 1914-1922.* Rīga: Jumava, 2012, 127.-128.lpp.

¹³¹ Nākamajā dienā, 1917.gada 18.novembrī, Latviešu pagaidu nacionālā padome pieņēma Deklarāciju ārvalstīm un tautām, kuras formulējums ir līdzīgs: *“Ievērojot latvju tautas sensenās tieksmes pēc politiskās brīvības un autonomās Latvijas, kas jo spilgti parādījās 1905.gadā atsvabināšanās cīņās, un nostājoties uz*

Šeit Latviešu pagaidu nacionālā padome, nu jau prezentējama sevi nevis kā viena no vairākām politiskajām organizācijām, bet gan kā **latviešu nācijas pārstāvēniecība ar pretenzijām uz suverēno varu savā teritorijā**, tiesiski saistoši izsaka **latviešu nācijas valstsgribu** un deklarē Latviju par valstisku vienību (rezervējot vēlākai Satversmes sapulcei tiesības izlemt tās starptautiski tiesisko statusu un valsts iekārtu).

Uzsaukuma sākumā ir deklarēta latviešu nācijas bezierunu griba **pašnoteikties savā zemē kā brīvai nācijai**: „*Svešas tautas krusto savus zobenus pār mūsu zemi un prasa, kam viņai piederēt. Šai brīdī lai skaļi visā pasaulē atskan latvju tautas balss: Šī zeme ir mūsu, noliekat savus zobenus, mēs paši gribam valdīt savā zemē kā brīva tauta.*”

Uzsaukuma turpinājumā ir norāde uz **latviešu tautas pašnoteikšanās tiesībām** kā politisko un tiesisko pamatu, kas leģitimē latviešu prasību pēc savas valsts, atsauce uz latviešu vēsturiskajām tiesībām uz savu zemi, vispārīgā formā izteikts pamatojums, kādēļ latviešiem vajadzīga sava valsts, – tai jābūt „*labākai un taisnīgākai*” nekā pašreizējā (Latvija kā Krievijas sastāvdaļa), kā arī apstiprinājums tam, ka jaunā latviešu valsts Latvija tiek **vienpusīgi veidota revolucionārā ceļā, izmantojot latviešu nācijas satversmes varu**, tātad neprasot līdzšinējās valsts varas (Krievijas vai Vācijas) atļauju, un no tā izrietošais brīdinājums, ka latviešiem sava valsts vēl būs jāaizstāv: „*Latvieši! Lielais atlaišanas vārds ir atskanējis: pašnoteikšanās tautām! Negaidiet vairs citas atlaišanas. Ņemat sev paši, ko vēsture jums dod, un esat gatavi notīrīt savas durvis no svešiem apspiedējiem. Ņemat sev šo zemi, kuru mūsu tēvi ir pirkuši ar saviem asins sviedriem, un ceļat tur labāku un taisnīgāku valsti nekā tā, kura tagad iet bojā. Lai dzīvo brīvā un apvienotā Latvija!*”

[180] Latviešu pagaidu nacionālās padomes uzsaukums „Visiem latviešiem”, kas, tāpat kā daudzi citu valstu politiski juridiskie dokumenti, kuri pasludina nācijas satversmes varas lēmumus, ir rakstīts drīzāk politiskā nekā juridiskā stilā, taču

tautu pašnoteikšanās tiesību principu pamata, Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome uz visstingrāko protestē pret jebkuŗu Latvijas sadalīšanu un it īpaši pret Kurzemes vai arī visas Latvijas pievienošanu vai kaut kādu saistīšanu pie Vācijas, un līdz ar to pasludina, ka Latvija, kuŗā ieiet Vidzeme, Kurzeme un Latgale, ir autonoma valstsvienība, kuŗas stāvokli, attiecībās uz ārieni un iekšējo iekārtu noteiks viņas Satversmes sapulce un tautas plebiscits. Sk.: Līgotņu Jēkabs: Latvijas valsts dibināšana, Rīga: V.Olava fonda sabiedrība 1925, 124.lpp.

satur nepieciešamos juridiskos elementus, kas valststiesiski izsaka un izskaidro latviešu nācijas valstsgribu.

Tādēļ tas ir uzskatāms par **pirmo** latviešu nācijas pārstāvības organizācijas dokumentu, kurā jau **valststiesiski saistošā formā pasludināts latviešu nācijas satversmes varas lēmums – skaidri un nepārprotami pausta griba dibināt savu valsti**. Šis lēmums vēlāk tika juridiski attīstīts un precizēts virknē citu aktu.

[181] Tātad Latviešu pagaidu nacionālās padomes 1917.gada 17.novembra uzsaukums „**Visiem latviešiem**“ ir **konstitucionāla rakstura dokuments, ar ko aizsākas topošā Latvijas nacionālā valsts**.

[182] Pēc tam latviešu nācijas satversmes varas lēmums – griba dibināt savu valsti – tika vēlreiz apstiprināts un precizēts Latviešu pagaidu nacionālās padomes 1918.gada 17.janvāra (30.janvāra pēc jaunā stila) Deklarācijā par **Latvijas republikas neatkarību un demokrātiskumu**:¹³²

„Dibinādamās uz visas pasaules demokrātiju pasludinātām tautu pašnoteikšanās tiesībām, Latviešu Pagaidu Nacionālā padome:

- 1. atzīst, ka Latvijai jābūt neatkarīgai demokrātiskai republikai, kura apvienotu Kurzemi, Vidzemi un Latgali,*
- 2. protestē pret jebkuru Latvijas sadalīšanas mēģinājumu, sevišķi pastrīpojot, ka latvju tautas pirmā un neatlaidīgā prasība ir Latvijas teritoriālā un etnogrāfiskā nedalāmība,[..]“*

Šajā deklarācijā pirmo reizi parādās **Latvijas valsts konstitucionālo pamatnormu teksts**, kas faktiski nemainīgā redakcijā vijas cauri visiem nākamajiem Latvijas konstitucionālajiem pamatdokumentiem, proti, ka Latvija (normatīvā jēgā) ir neatkarīga, demokrātiska un republika (salīdzināt ar vēlāko Satversmes 1.pantu), kā arī vēlreiz uzsvērts, ka tā aptver latviešu zemes, tas ir, latviešu tautas vēsturiski apdzīvoto teritoriju (salīdzināt ar vēlāko Satversmes 3.pantu), un līdz ar to – loģiski – Latvija ir latviešu tautas valsts.

[183] Latviešu pagaidu nacionālā padome, cenšoties īstenot lēmumu par Latvijas valsts dibināšanu, sūtīja savus pilnvarotos un delegācijas pie ārzemju valdībām

¹³² *Kārlis Dišlers: Ievads valststiesību zinātnē. Rīga: A.Gulbis 1930, 57.lpp.*

aizstāvēt šo latviešu tautas prasību. Tā starptautiski darbojās kā **latviešu nacionālās valsts - Latvijas - varas iestāde**. To apliecina, piemēram, 1918.gada 12.jūlijā Zigfrīdam Meierovicam izdotā pilnvara, kurā norādīts, ka „*Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome (...) ir pagaidām topošas Latvijas augstākā valsts iestāde un apvieno sevī visas latviešu nacionālās partijas un centrālās sabiedriskās iestādes*”¹³³.

[184] Lielbritānija pirmā formāli atzina topošo Latvijas valsti jau 1918.gada 11.novembrī,¹³⁴ nedēļu pirms Latvijas valsts oficiālās proklamēšanas, vienlaikus atzīstot kā latviešu nācijas tiesības uz savu nacionālo valsti, tā arī Latviešu pagaidu nacionālo padomi kā „*Latviešu Pagaidu valdību*”.¹³⁵ Šis Lielbritānijas valdības akts juridiski vērtējams kā **Latvijas valsts in statu nascendi starptautiska atzīšana de facto**. Tas apstiprina Latvijas valstiskuma konsolidāciju jau pirms 1918.gada 18.novembra. Latvijas valsts tika dibināta pakāpeniski, sākot ar Latviešu pagaidu nacionālās padomes 1917.gada 17.novembra uzsaukumu „*Visiem latviešiem*”.

[185] Paralēli Latviešu pagaidu nacionālajai padomei, kas sākotnēji darbojās Latvijas neokupētajā daļā (Valkā), bet pēc tam, kad vācu karaspēks 1918.gada februārī okupēja visu Latvijas teritoriju, Pēterpilī, latviešu tautas intereses savu ierobežoto iespēju ietvaros vācu okupācijas apstākļos pauda arī **Demokrātiskais bloks**, kas nelegāli darbojās Rīgā (arī Latviešu pagaidu nacionālā padome pēc 1917.gada oktobra boļševiku revolūcijas Krievijā no 1918.gada sākuma darbojās nelegāli). 1918.gada oktobrī Demokrātiskais bloks paziņoja, ka tā mērķis ir „*Latvija kā neatkarīga, demokrātiska republika*”.¹³⁶

[186] Pēc 1918.gada novembra revolūcijas Vācijā izveidojās latviešiem izdevīgi ārējie apstākļi, proti, okupācijas vara bija novājināta un dezorientēta. Abas latviešu pārstāvniecības – Latviešu pagaidu nacionālā padome un Demokrātiskais bloks – pēc Vācijas revolūcijas (9.novembrī), Kompjēnas pamiera parakstīšanas (11.novembrī), kā arī pēc tam, kad topošo Latvijas valsti *de facto* atzina Lielbritānija, – 1918.gada 17.novembrī apvienojās kopējā latviešu nācijas

¹³³ Citēts pēc: *Lotars Šulcs*: Atskats uz Latvijas valstiskās idejas izveidošanos. Tieslietu ministrijas vēstnesis, 1926, Nr. 7/8.

¹³⁴ Skat. *Līgotņū Jēkabs*: Latvijas valsts dibināšana. Rīga: V.Olava fonda sabiedrība 1925, 398.lpp.

¹³⁵ Angliski: Lettish Provisional Government.

¹³⁶ *Edgars Andersons*: Latvijas vēsture 1914-1920. Stokholma: Daugava, 1967, 241.lpp.

pārstāvniecības orgānā – Latvijas **Tautas padomē**. Tajā pašā dienā Latvijas Tautas padome pieņēma **Politisko platformu**.

Platformas II nodaļa „*Valsts forma un attiecības ar citām tautām*“ noteica:

„1. *Republika uz demokrātiskiem pamatiem.*

2. *Apvienota, patstāvīga un neatkarīga Latvija Tautu Savienībā.*“

Kā skaidri redzams, šeit ir pārņemts Latviešu pagaidu nacionālās padomes 1918.gada 17.janvāra deklarācijas **konstitucionālais pamatnoteikums par Latviju kā neatkarīgu demokrātisku republiku**.

[187] Savukārt platformas IV nodaļa „*Cittautiešu tiesības*“ noteica:

„1. *Nacionālās minoritātes sūta priekšstāvjus Satversmes sapulcē un likumdošanas iestādēs uz proporcionālo vēlēšanas tiesību pamata (sk. 1. p. 2.).*

2. *Nacionālās minoritātes, kuŗas ietilpst Latvijas Tautas Padomē, piedalās Pagaidu Valdībā uz 3. nod. 3. p. pamata.*

3. *Nacionālo grupu kulturelās un nacionālās tiesības nodrošināmas pamata likumos.*”

Šie noteikumi apstiprina **Latvijas kā tradicionālas nacionālas valsts veidošanos**, atzīstot **valstsnācījas** un **mazākumtautību** pastāvēšanu.

[188] Nākamajā dienā – 1918.gada 18.novembrī – Latvijas Tautas padome formāli **proklamēja Latvijas Republiku** un izveidoja **Pagaidu valdību**. Valsts proklamācijas akts un pirmās valdības izveidošana bija nākamais lielais pasākums Latvijas valsts radīšanas procesā, kas balstījās uz iepriekšējiem pasākumiem un turpināja iepriekš aizsākto. Līdz ar to Latvijas valsts izveides process ieguva jaunu kvalitāti.

Latvijas Tautas padome tajā pašā dienā pieņēma uzsaukumu **“Latvijas pilsoņiem!”**, kurā teikts:

„*Latvijas Tautas Padome, atzīdama sevi par vienīgo augstākās varas nesēju Latvijas valstī, pasludina, ka:*

1) *Latvija – apvienota etnogrāfiskās robežās (Kurzeme, Vidzeme un Latgale) – ir patstāvīga, neatkarīga, demokrātiski-republikāniska valsts. Satversmi un attiecības pret ārvalstīm noteiks tuvākā nākotnē Satversmes Sapulce,*

sasaukta uz vispārīgu, abu dzimumu, tiešu, vienlīdzīgu, aizklātu un proporcionālu vēlēšanu tiesību pamata.

2) Latvijas Tautas Padome ir nodibinājusi kā augstāko izpildu varu Latvijā – Latvijas Pagaidu Valdību.

Latvijas Tautas Padome uzaicina Latvijas pilsoņus uzturēt mieru un kārtību un visiem spēkiem pabalstīt Latvijas Pagaidu Valdību viņas grūtajā un atbildīgajā darbā.“

[189] Tautas padomes 1918.gada 17.novembra Politiskā platforma,¹³⁷ kuru papildināja 1918.gada 18.novembra uzsaukums „Latvijas pilsoņiem!”¹³⁸, ir Latvijas valsts pirmā pagaidu satversme.¹³⁹

To nomainīja 1920.gada 17. un 18.aprīlī pirmajās vispārējās un brīvās vēlēšanās ievēlētās Satversmes sapulces 1920.gada 27.maija **Deklarācija par Latvijas valsti**¹⁴⁰ kopā ar 1920.gada 1.jūnija **“Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumiem.”**¹⁴¹ Abi šie dokumenti kopā veido Latvijas valsts otro pagaidu satversmi¹⁴².

Deklarācijā par Latvijas valsti ir tikai divi panti:

„1. Latvija ir patstāvīga un neatkarīga republika ar demokrātisku valsts iekārtu.

2. Latvijas valsts suverenā vara pieder Latvijas tautai.”

1.pantā atkal ir pārņemts Latviešu pagaidu nacionālās padomes 1917.gada 17.janvāra deklarācijas konstitucionālais pamatnoteikums. 2.pantā ir formulēts demokrātiskās republikas pamatprincips – tautas suverenitāte. Abi panti gandrīz tādā pašā formulējumā pārņemti 1922.gada 15.februāra **Satversmes** 1. un 2.pantā.

Savukārt Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi ietvēra parlamentārās demokrātiskās republikas institucionālos pamatnoteikumus par augstākajiem

¹³⁷ Latvijas Tautas padomes politiskā platforma. Pagaidu Valdības Vēstnesis, 1918.gada 14.decembris, Nr.1.

¹³⁸ Latvijas pilsoņiem! Pagaidu Valdības Vēstnesis, 1918.gada 14.decembris, Nr. 1.

¹³⁹ *Kārlis Dišlers*: Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A.Gulbis, 1930, 69.lpp.

¹⁴⁰ Deklarācija par Latvijas valsti. Likumu un valdības noteikumu krājums, 1920.gada 31.augusts, Nr. 4.

¹⁴¹ Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi. Likumu un valdības noteikumu krājums, 1920.gada 31.augusts, Nr. 4.

¹⁴² *Kārlis Dišlers*: Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A.Gulbis, 1930, 72.lpp.

valsts varas orgāniem, to kompetenci un darbību. Parlamentārās demokrātiskās iekārtas ideja tika nodota tālāk arī Satversmei.

cc. Latvijas valsts dibināšanas mērķis un jēga

[190] Šā viedokļa priekšmets nav vispārīga Latvijas valststiesiskās attīstības analīze, tā kontekstā, fokusējoties uz Latvijas valsti, ir būtiski tikai norādīt **Latvijas valsts izveidošanas mērķi un jēgu**, kas „**iekodēti**” **Latvijas valsts identitātē**.

[191] Tādēļ ir svarīgi apzināties, ka Latvijas valsts 1918.gada 18.novembrī nebūt netika proklamēta „tukšā vietā”, nevadoties ne pēc kādiem un nebalstoties ne uz kādiem iepriekšējiem faktiem, un ka 1922.gada 15.februārī pieņemtā Satversme nebūt nav pirmais un vienīgais Latvijas valsts konstitucionālo identitāti noteicošais dokuments. Neviena valsts, arī Latvija, nav izveidota, tukšā zemē noteiktā brīdī sanākot kopā nejaušai ļaužu grupai, kas vienojas par jaunas valsts izveidi. Tādēļ, apzinot konstitucionālo identitāti, no valststiesību izpratnes ir pilnīgi neiespējami izslēgt valsts un tautas vēsturisko, nacionālo un kulturālo dimensiju.

Gluži otrādi, apzinoties šīs dimensijas, tās tiek atgādinātas moderno konstitūciju tekstā. Tādējādi, tieši uzsverot **valsts un tautas vēsturisko, nacionālo un kulturālo dimensiju**,¹⁴³ tiek norādīts, ka valsts nav vienas dienas vai vienas paaudzes projekts, bet gan vēsturiskas attīstības rezultāts, kuram katrs laikmets un katra paaudze dod savu pienesumu.

[192] Latvijas Satversme ir rakstīta tehniskā un lakoniskā stilā, un tajā atrodamās norādes uz Latvijas valsts izveidošanas mērķi un jēgu ir galvenokārt netiešas. Taču, kā jau iepriekš minēts, valsts izveidošanas mērķi un jēgu atklāj arī citi, it sevišķi tādi avoti, kuros izpaužas nācijas valstsgriba un tās satversmes vara.

Tādēļ, lai izprastu Latvijas konstitucionālās identitātes saturu, nepietiek tikai ar gramatisku Satversmes teksta interpretēšanu, bet interpretācijā jāietver visi avoti,

¹⁴³ Piemēram, Igaunijas 1992.gada 28.jūnija konstitūcija, Lietuvas 1992.gada 25.oktobra konstitūcija, Polijas 1997.gada 2.aprīļa konstitūcija, Ungārijas 2011.gada 25.aprīļa konstitūcija u.c. Visbiežāk norādes uz valsts un tautas vēsturisko dimensiju atrodamas konstitūcijas preambulā.

kas rezultējušies Latvijas valsts izveidē, tātad sākot ar pirmo Latvijas valststiesisko pamatdokumentu – Latviešu pagaidu nacionālās padomes 1917.gada 17.novembra uzsaukumu „Visiem latviešiem” (kas savukārt atspoguļoja toreizējo Latvijas valstiskuma politiskās idejas brieduma pakāpi).

Tieši pirmajos dokumentos un citos Latvijas valsts izveides procesa sākumposma aktos vislabāk atsegts **Latvijas valsts izveides mērķis un jēga**. Tos sākotnēji vajadzēja deklarēt un izskaidrot, it sevišķi starptautiskajai sabiedrībai, taču vēlāk tie tika pieņemti kā tik pašsaprotami, ka Satversmes tēvi pat neuzskatīja par nepieciešamu tos *expressis verbis* uzsvērt juridiskā tekstā.

Par to, ka Satversmē ir iekodēta arī iepriekšējo dokumentu būtība, liecina Satversmes sapulces materiāli: *“Par valsts iekārtas pamatu ir likti tie paši principi, kuri izteikti Deklarācijā par Latvijas valsti. Pirmais pants atzīst Latviju kā neatkarīgu valsti, t.i. valsts suverenitātes princips. Otrs princips nosaka, ka Latvijas neatkarīgajai valstij ir jābūt republikai, tas ir valstij, kur vairāk vai mazāk plašas tautas masas valda caur tautas radītiem orgāniem. Kā tāda šī valsts forma, t.i. republika ir noteikts pretstats monarhijai. Tā kā republikāniska iekārta var būt dažāda, tad trešais princips prasa, lai Latvija būtu demokrātiska republika, t.i. valsts vara patiešām atrastos tautas rokās. Šie 3 principi izteikti Satversmes 1.pantā. 2.pants nosaka, ka Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai. Te ir izteikts tautas suverenitātes princips.”*¹⁴⁴

[193] Latvijas valstiskuma ideja dzima latviešu politiskajās organizācijās 20.gadsimta sākumā, taču **Latvijas valsts dibināšanas procesu** jau valststiesiski nozīmīgā formā ar 1917.gada 17.novembra uzsaukumu „Visiem latviešiem” uzsāka **latviešu nācijas pārstāvniecības orgāns** – Latviešu pagaidu nacionālā padome. Tā balstījās uz latviešu tautas pašnoteikšanās tiesībām (precīzāk – kā teikts uzsaukumā, „ņēma” sev šīs tiesības, negaidot, ka kāds tās „dos”), **noraidot svešu varu virskundzību latviešu zemēs**, t.as ir, latviešu tautas vēsturiski apdzīvotajā teritorijā. Kā valsts formu jau no paša sākuma tā paredzēja demokrātisku republiku.

¹⁴⁴ Satversmes sapulces stenogramma, 1921.gada 20.septembris

[194] Šajā konstitucionālā rakstura dokumentā manifestētais **latviešu nācijas satversmes varas (*pouvoir constituant*) lēmums par savas nacionālās valsts izveidošanu** varēja tikt īstenots attiecīgā labvēlīgā starptautiskajā konstelācijā, taču Latvijas valsts dibināšana nebūt nav nejaušība vai vēstures „untums“, bet gan apzinīgs nācijas lēmums. Turpmākajos gados **Latvijas nacionālā valsts bija jāizcīna**, pretojoties citu valstu tīkojumiem un arī konkurējošām valsts koncepcijām latviešu zemēs.

Šai cīņai bija noteikts mērķis. Šis mērķis ir izcīnītās Latvijas valsts identitāti raksturojošs elements, kas to atšķir no jebkuras citas pasaules valsts. Šis mērķis ir **latviešu nācijas vēlmes īstenošana, nodibināt un pastāvīgi uzturēt pašai savu nacionālu valsti, lai varētu tajā brīvi pašnoteikties.**

[195] Citiem vārdiem – latviešu nācija vairs nevēlējās būt mazākumtautība Krievijā vai citos svešos valstiskos veidojumos, tā vēlējās būt valstsnācija pati savā nacionālā valstī un, izmantojot **pašai savu valsti kā līdzekli, pilnā mērā pati sevi pārvaldīt** – gan noteikt savas attiecības ar citām tautām (valstīm), gan lemt par savu valsts iekārtu un ikdienas pārvaldību un, pats par sevi saprotams, – kā „brīva tauta” brīvi lietot savu valodu un kopt un attīstīt savu kultūru. Šī latviešu nacionālas valsts jēga ir pastāvīga un nav mainījusies. Kā atzinusi Satversmes tiesa, arī mūsdienās, „*globalizācijas apstākļos Latvija ir vienīgā vieta pasaulē, kur var tikt garantēta latviešu valodas un līdz ar to arī pamatnācijas pastāvēšana un attīstība*”.¹⁴⁵

Arī Kārlis Dišlers secina: “*[..] neviens nešaubīsies, ka Somija ir somu tautas valsts, lai gan tās politiskajā tautā ietilpst kulturāli augsti attīstītā zviedru nacionālā minoritāte. Tāpat Polija ir vispirmā kārtā poļu tautas valsts un Latvija – latviešu tautas valsts [..] latviešu tauta prasīja Latvijas valsts dibināšanu un to arī nodibināja.*”¹⁴⁶

Kā liecina Satversmes sapulces Satversmes izstrādāšanas komisijas materiāli, Satversmes sapulces locekļi skaidri apzinājās to, ka Latvija ir nacionāla valsts, kurā latvieši ir valstsnācija. Šajā kontekstā tās loceklis Pauls Šīmanis arī norādījis, ka

¹⁴⁵ Satversmes tiesas 2001.gada 21.decembra spriedums lietā Nr.2001-04-0103, secinājumu daļas 3.2.punkts.

¹⁴⁶ *Kārlis Dišlers: Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs.* Rīga: Latvijas Universitāte, 1932, 117.-118. lpp.

„Latvija ir nacionāla valsts. Kā tādā minoritātēm garantējamas viņu kultureli nacionālās tiesības.”¹⁴⁷

[196] No tā redzams, ka **Latvijas nacionālā valsts** ir tieši – un tikai – **latviešu nācijas projekts**. Kā norāda Kārlis Dišlers, „[...] šajā laikā, līdz Latvijas valsts proklamēšanai, valsts dibināšanas virzienā aktīvi darbojās tikai latvju tauta, un domāts tika par topošo Latvijas valsti kā nacionālu latvju tautas valsti. Šī doma nebūt netika slēpta vai maskēta ārvalstu valdību priekšā; gluži otrādi, tika paskaidrots un uzsvērts, ka patstāvīgo Latvijas valsti prasa taisni etnogrāfiskā latvju tauta.”¹⁴⁸ Tātad tieši latviešu nācija ir izveidojusi, respektīvi, izcīnījusi Latvijas valsti kā savu nacionālo valsti.

[197] Uz to, ka latviešu nācija kā valsts izveidotāja sevi pašsaprotami uzskatīja par **valstsnāciju savā nacionālajā valstī**, norāda arī pirmās pagaidu satversmes – Latvijas tautas padomes politiskās platformas – IV nodaļa, kur ir runa par cittautiešu tiesībām.

Pirmkārt, jau pats jēdziens „cittautieši” vai „nacionālā minoritāte” (mazākumtautība) **implicē valstsnācijas esamību** – no valststiesību viedokļa nav jēgas regulēt cittautiešu jeb nacionālo minoritāšu tiesības, ja nav valstsnācijas. *Otrkārt*, šīs nodaļas noteikumi paredz, ka nacionālās minoritātes sūta savus priekšstāvjus Tautas padomē, Satversmes sapulcē un Pagaidu valdībā. Tas nozīmē, ka nacionālās minoritātes tiek **pieaicinātas** klāt vēlāk, kad latviešu nācija jau sākusi Latvijas valsts dibināšanas procesu un devusi tai savu nozīmi kā latviešu nācijas nacionālajai valstij. Kā norāda Kārlis Dišlers, šīs tiesības nacionālajām minoritātēm ir piešķirtas „nolūkā pievilkt arī cittautiešus” valsts uzbūves darbā.¹⁴⁹

[198] Tātad **cittautieši tika piesaistīti latviešu nācijas projektam** – Latvijas nacionālajai valstij. Īstenībā šīs piesaistes politiskie rezultāti vismaz sākumā bija minimāli, jo cittautiešu organizāciju vēlme iesaistīties latviešu nacionālās valsts izveidē bija visai nosacīta. Neatkarīga Latvijas valsts nebija Latvijas nacionālo mazākumtautību organizāciju izvēle. Uz šo mērķi nebija vērsta to politiskā griba,¹⁵⁰

¹⁴⁷ Satversmes sapulces Satversmes izstrādāšanas komisijas protokols Nr. 42, 1921.gada 28. aprīlis.

¹⁴⁸ Turpat, 118.lpp.

¹⁴⁹ *Kārlis Dišlers*: Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A.Gulbis, 1930, 71.lpp.

¹⁵⁰ Latvijas krievu minoritātes vidū vispār nebija nekādas separātiskas politiskas kustības, kuras mērķis būtu Latviju atdalīt no Krievijas (attiecinīgās organizācijas drīzāk orientējās uz Latvijas teritorijas izmantošanu par

tās tikai „*vairāk vai mazāk labprātīgi pievienojās*” jaunajai valstij.¹⁵¹ Tajā pašā laikā cittautieši, kuri piedalījās latviešu nacionālās valsts darbā, to darīja individuālā kārtā kā vienlīdzīgi demokrātiskas valsts pilsoņi.¹⁵² Šī cittautiešiem dotā iespēja līdzdarboties Latvijas valsts veidošanā un jaunizveidotās valsts vēlme viņus patiešām piesaistīt tomēr nemaina faktu, ka Latvija ir un paliek latviešu nācijas veidojums.

dd. Nacionālas valsts atspoguļojums Satversmes tekstā

[199] Satversmes tekstā sākotnēji Latvijas kā latviešu nācijas nacionālās valsts identitāte tika atspoguļota galvenokārt 3.pantā, kas noteica, ka Latvijas teritoriju veido Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Zemgale, kur latvieši vēsturiski ir dzīvojuši kā pamattauta. Šis pants Satversmē ir pārņemts, tikai no Kurzemes atsevišķi izdalot Zemgali, jau no valsts pirmajiem konstitucionālajiem dokumentiem, sākot ar Latviešu pagaidu nacionālās padomes 1917.gada 17.novembra uzsaukumu, kurā minētā teritorija tika pasludināta par latviešu zemēm.

[200] Valsts izveides laikā un līdz pat okupācijai 1940.gadā Latvijas sabiedrībai Latvijas valsts nacionālais raksturs bija acīmredzami skaidrs, taču pēc 50 okupācijas gadiem, kad Latvijas valsts neatkarība tika atjaunota, tas daļai sabiedrības vairs nebija pašsaprotams. Sevišķi kritiska bija valodas situācija. Lai nostiprinātu latviešu valodas – centrālā nacionālas valsts identitātes elementa – nozīmi, pēc neatkarības atjaunošanas Satversmē tika ietverta virkne regulējumu par latviešu valodu, kā arī noteiktas specifiskas mazākumtautību tiesības, kuras, kā jau iepriekš norādīts, arī ir tipisks nacionālas valsts elements.

placdarmu, lai restaurētu pirmsrevolucionāro Krieviju, kurā tāpat kā līdz šim ietilptu arī Latvija); ebreju minoritātes organizācijas vispār neizrādīja nekādu vēlmi dibināt vai atbalstīt kādu noteiktu valsti Latvijas teritorijā; savukārt poļu minoritātes organizācijas lika lielākas cerības uz Poliju (kurai sākotnēji bija teritoriālas prasības pret Latviju), bet vācbaltu minoritātes vadošās organizācijas atbalstīja citu, ar latviešu nacionālo valsti konkurējošu valsts modeli – Baltijas hercogisti, kura būtu ūnijā ar Vāciju, aptvertu Latvijas un Igaunijas teritoriju un kurā bija paredzētas trīs valsts nācijas – vācbalti, latvieši un igauņi.

¹⁵¹ Sal.: *Kārlis Dišlers*: Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs. Rīga: Latvijas Universitāte, 1932, 118.

lpp.

¹⁵² Piemēram, valsts kontroliera amatu (tolaik valsts kontrolieris vienlaikus bija arī Ministru kabineta loceklis) īslaicīgi ieņēma vairāki cittautieši (1918.gadā – vācbaltietis Eduards fon Rozenbergs, 1919.gadā – vācbaltietis Heinrihs fon Brimers un ebrejs Pauls Mincs).

Jāatzīmē, ka gan noteikumu par latviešu valodu kā valsts valodu, gan arī specifiskās mazākumtautību tiesības jau no paša sākuma bija paredzēts uzņemt Satversmē, konkrēti, tās otrajā daļā, taču tā netika pieņemta citu iemeslu dēļ¹⁵³ un tādējādi toreiz arī attiecīgie panti palika ārpus Satversmes. Taču tie atspoguļo Satversmes tēvu izpratni par Latviju kā nacionālu valsti.

[201] Patlaban **Satversmes tekstā** Latvijas kā **latviešu nācijas nacionālas valsts** identitāte ir fragmentāri atspoguļota šādos pantos:

3. pantā, kur ir runa par **Latvijas teritoriju**, kas ir tieši *latviešu* nācijas vēsturiski apdzīvota teritorija;

4. panta pirmajā teikumā, kas nosaka, ka tieši **latviešu valoda** ir Latvijas **valsts valoda**;

18. pantā, kas nosaka Saeimas **deputāta svinīgo solījumu**, kurā citastarp deputāts zvēr stiprināt latviešu valodu kā **vienīgo valsts valodu**;

21. panta otrajā teikumā, kas nosaka, ka **Saeimas** darba valoda ir **latviešu valoda**;

101. panta otrās daļas trešajā teikumā, kas nosaka, ka **pašvaldības** darba valoda ir **latviešu valoda**;

104. panta otrajā teikumā, kas nosaka, ka ikvienam ir tiesības no valsts un pašvaldības iestādēm saņemt atbildi uz savu iesniegumu **latviešu valodā**;

114. pantā, kur ir runa par specifiskajām **mazākumtautību tiesībām**, kurām no Satversmes struktūras viedokļa jēga ir vienīgi tad, ja pastāv **valstsnācija**, kuras nacionāli kulturālā identitāte nosaka valsts nacionāli kulturālo identitāti.

[202] Latviešu valodas statusa un mazākumtautību tiesību regulējums Satversmē izriet no valsts vispārējās politiski tiesiskās tālākvirzības pēc neatkarības atjaunošanas. Latviešu nācijas vēlme atjaunot Latvijas valsti, 1922.gada 15. februāra Satversmes pārņemšana ar visu tās tapšanas vēsturi un tajā nostiprinātajiem pamatprincipiem, konsekventa turēšanās pie valsts turpināšanās doktrīnas, arī pilsonības institūta atjaunošana un nepilsoņa statusa ieviešana, apliecina nācijas vēlmi vismaz saglabāt tos valsts identitātes elementus, kuri pastāvēja Latvijas valsts dibināšanas laikā.

¹⁵³ Sk.: *Jānis Pleps*: Pamattiesību katalogs starpkaru periodā. Jurista Vārds. 2008, Nr.31, 2008.gada 31.jūlijs.

[203] **Kopsavilkumā** jākonstatē, ka Latvijas valsti izveidoja latviešu nācija. Valsts dibināšanas mērķis bija radīt valstisku ietvaru, kurā latviešu nācija kā politiski juridisks subjekts varētu demokrātiski pašnoteikties un pati sevi pārvaldīt. Šis mērķis, kas atspoguļots virknē Latvijas konstitucionālo dokumentu, bija pamatā **identitātei**, kuru ieguva un paturēja latviešu nācijas satversmes varas izveidotā Latvijas valsts.

Tātad gan no Latvijas valsts izveidošanas mērķa un jēgas, gan no Satversmes pašreiz spēkā esošās redakcijas izriet, ka **Latvija ir latviešu nācijas nacionāla valsts**. Šis valsts identitātes elements pastāv kopš valsts izveidošanas un pēc valsts atjaunošanas vēl stingrākā formā (bet joprojām fragmentāri) ir atspoguļots Satversmes tekstā. Šo identitāti ievērot ir latviešu nācijas satversmes varai pakārtotās vēlākās, Satversmē noteiktās konstitucionālās varas pienākums. Fakts, ka Latvija ir nacionāla valsts, iekļaujas Eiropas valstu – tās gandrīz visas arī ir nacionālas valstis – valststiesību kontekstā. Latvija šajā ziņā nav nekāds izņēmums.

b. Latvijas valsts teritorija

[204] Valsts teritorija ir obligāts valsts elements. Latvijas valsts teritorija ir noteikta Satversmes 3.pantā, kas pieder pie valsts konstitucionāli tiesiskā pamata.. Šā panta noteikumi ir pārņemti jau no pirmajiem Latvijas valsts dibināšanas konstitucionālajiem dokumentiem. Saskaņā ar Satversmes 3.pantu Latvijas valsts teritoriju sastāda **latviešu tautas** vēsturiski apdzīvotās zemes **Vidzeme, Latgale, Kurzeme** un **Zemgale**. Ar to Latvijas valsts tiek ģeogrāfiski lokalizēta šajā konkrētajā teritorijā.

[205] Starptautiskās tiesības kā formālu valsts elementu min tikai teritoriju *per se*, toties valststiesībās teritorija vairs nav gluži formāla, maināma rakstura elements. Valststiesībās teritorija nav vienkāršs *factum brutum*, bet – kopā ar tautu – vienmēr pieder pie konkrētas **kultūrtelpas**.¹⁵⁴ Teritorija ir kulturāli „uzlādēta” un tādējādi **individualizēta**. Piemēram, viens kvadrātkilometrs valsts teritorijas Engures novadā no valststiesību viedokļa nav tas pats, kas viens kvadrātkilometrs valsts teritorijas Sicīlijā vai Kamčatkā.

¹⁵⁴ *Peter Häberle*: Das Staatsgebiet als Problem der Verfassungslehre. In: Festschrift für Gerhard Batliner. Basel, 1993, S.397 ff.

Tādēļ Latvija ir Satversmē noteiktā Latvijas valsts tikai tad, ja tā ietver etnogrāfiski un vēsturiski nosakāmās 3. pantā minētās **latviešu zemes**. Tas ir viens no Satversmes kodolā ietilpstošajiem **Latvijas valsts identitātes elementiem**.

[206] Satversmes 3.panta noteikumam Latvijas valsts identitātes kontekstā ir trīs dimensijas.

Pirmkārt, tas nosaka, ka Latvijas valstij vispār ir sava **teritorija**, tātad izpilda priekšnoteikumu, lai Latvija būtu valsts.

Otrkārt, tas nosaka Latvijas teritoriju konkrētā ģeogrāfiskā vietā, kas sakrīt ar latviešu tautas izsenis apdzīvoto teritoriju. Ar to tiek apstiprināta latviešu nācijas politiskā un tiesiskā prasība pēc minētajām **zemēm** kā „**savām**” zemēm, un līdz ar to noteikta saistība starp latviešu nāciju un Latvijas valsti. Valsts teritorijas un nacionālas valsts ciešo saikni pamatoti akcentējis lietuviešu profesors Mīkols Romeris (*Mykolas Romeris*): „*Nacionālā valstī valsts teritorija nav nejauša. Tā nevar būt jebkādā veidā pārcelta no vienas teritorijas uz citu, bet veido loģisku vienību.*”¹⁵⁵ Tātad Satversmes 3.pants savā būtībā apstiprina to, ka Latvijas valsts šajā vēsturiskajā latviešu teritorijā ir **latviešu nācijas nacionāla valsts**.

Treškārt, tas nosaka, ka Latvijas valstij jābūt vienotai, tas ir, nepieļauj Latvijas valsts teritorijas sadalīšanu vairākās valstīs vai kādas teritorijas daļas atdalīšanu no Latvijas – Latvija ir **vienota un nedalāma**.

[207] Satversmes 3.pants neaizliedz robežu noteikšanu starptautisku līgumu slēgšanas formā un nebūtiskas teritoriālas izmaiņas. Izšķirošais kritērijs ir tas, vai šīs izmaiņas ir tik **būtiskas**, lai vairs nevarētu uzskatīt, ka jebkura no minētajām zemēm vairs neietilpst Latvijas teritorijā.¹⁵⁶ Tādā gadījumā var uzskatīt, ka ir mainīta valsts identitāte.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Jurista vārds, 2009, Nr.39, 2009. gada 29. Septembris.

¹⁵⁶ Sal.: *Egils Levits*: Piezīmes par Satversmes 3.pantu. Atzinums. Satversmes tiesas 2007.gada 29.novembra spriedums lietā Nr. 2007-10-0102, lietas materiālu 6.sējums, 199.lpp.

¹⁵⁷ Būtisku valsts teritorijas izmaiņu gadījumā var tik ņemti vērā apstākļi, kādos valsts zaudējusi daļu savas teritorijas. Piemēram, ja šis zaudējums ir karadarbības vai citādu nepārvaramu ārēju spaidu rezultāts, tas var arī nenovest pie valsts identitātes maiņas. Katrā ziņā, lai arī Latvijas brīvprātīga un vienpusēja atteikšanās no Abrenes ar 2007.gada 27.martā parakstīto robežlīgumu ar Krieviju ir netipiska valsts rīcība,

c. Latvijas tauta

[208] Tauta tāpat kā teritorija ir obligāts valsts elements un ir viens no valsts identitātes elementiem. Latvijas tautai saskaņā ar Satversmes 2.pantu pieder suverēnā vara Latvijā.

Latvijas tautas jēdziens pirmo reizi lietots Satversmes sapulces 1920.gada 27.maija Deklarācijā par Latvijas valsti – otrās pagaidu satversmes sastāvdaļā. Deklarācijas 2.pantā teikts: „*Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai.*”

Ja pirms tam satversmes varas (*pouvoir constituant*) nesēja bija Latvijas valsts dibinātāja – latviešu nācija, tad ar 1920.gada 27.maija Deklarāciju par Latvijas valsti par valsts nesēju valststiesiskā izpratnē ir kļuvusi Latvijas tauta. Kādas ir **latviešu nācijas un Latvijas tautas iekšējās attiecības**, un kā tās ietekmē Latvijas valsts identitāti?

[209] **Latviešu nācija** kā valststiesību subjekts ir **nacionāli kulturāli** definēta vienība, tās locekļus primāri saista kopā valoda, kultūra, sociālā atmiņa, vēsturiskais liktenis. Starp latviešu nāciju kā valstsnāciju un Latvijas valsti pastāv nacionāli kulturāla identitāte. Tas nozīmē vispirms to, ka latviešu valoda Latvijā ir valsts valoda (Satversmes 4.pants) un latviešu kultūra (visplašākajā nozīmē) ir dominējošā kultūra, kuru valsts atbalsta un veicina.

[210] Individuālā aspektā tas nozīmē, ka katrs, kurš sevi uzskata par piederīgu latviešu nācijai, var identificēt sevi ar Latvijas valsti – starp katru latvieti neatkarīgi no tā, kur viņš atrodas, un kāda ir viņa pilsonība, un Latvijas valsti pastāv **reāla, socioloģiski konstatējama nacionāli kulturāla saikne**. Šai reālajai saiknei ir **politiskas un tiesiskas konsekvences**.

jo valsts pienākums ir aizstāvēt savas intereses, it sevišķi savus konstitutīvos valsts elementus (tostarp savu teritoriju), tā tomēr nevar tikt uzskatīta par „būtiskas” Latvijas teritorijas daļas atdošanu neatkarīgi no šādas Latvijas toreizējās valdības rīcības politiskā un tiesiskā vērtējuma. Sk.: I. Ziemele: Latvijas – Krievijas valsts robežas jautājums un Latvijas nepārtrauktības doktrīna. Jurista Vārds, 2008, Nr. 27, 2008.gada 22.jūlijs.

Tātad katrs latvietis, pamatojoties uz šo reālo nacionāli kulturālo saikni, var teikt, ka Latvija ir „viņa” valsts, tāpat kā katrs polis vai katrs itālis var teikt, ka Polija vai respektīvi Itālija ir „viņa” valsts.

[211] Tomēr Latvijā dzīvo ne tikai latviešu nācijas piederīgie, bet arī vēsturisko **mazākumtautību piederīgie**, kā arī jaunāka laika **imigranti** un viņu pēcnācēji. Jau no paša sākuma latviešu nācijas izveidotā Latvijas valsts centās visus tās iedzīvotājus piesaistīt sev ne vien politisku iemeslu dēļ, lai pati nostabilizētos, bet jo sevišķi tādēļ, ka to prasa demokrātijas virsprincips, kas, tāpat kā nacionālas valsts princips ir „iekodēts” Latvijas valsts konstitucionālajā identitātē.

[212] Tādēļ Latvijas valsts sākotnējais politiskais spēks un bāze — latviešu nācija, kas, izmantojot savu satversmes varu (*pouvoir constituant*), nodibināja Latvijas valsti, vēlāk, pieaicinot vēsturisko mazākumtautību piederīgos un pārējos cittautiešus, paplašināja šo valsts bāzi par “**Latvijas tautu**”.

Kārlis Dišlers to apraksta šādi: „*Latviešu tauta līdz ar viņas etnogrāfiskajās robežās (kas tagad bija kļuvušas par Latvijas valsts robežām) dzīvojošajām mazākumtautībām brīvprātīgi apvienojās vienā politiskā un juridiskā kopībā – Latvijas tautā.*”¹⁵⁸

Konstitucionāli **Latvijas tauta** kļuva par **valsts nesēju** valststiesiskā izpratnē.

Tātad Latvijas tautā Satversmes 2.panta izpratnē ietilpst ne vien latviešu nācija, kas jau sākotnēji automātiski ir piesaistīta Latvijas valstij ar savu nacionāli kulturālo identitāti kā reālu politisku un socioloģisku saikni un vēlāk (kopš 1919.gada 23.augusta Pavalstniecības likuma pieņemšanas) arī ar pilsonības tiesisko juridisko saikni,¹⁵⁹ bet arī Latvijā dzīvojošās vēsturiskās mazākumtautības un pārējās

¹⁵⁸ *Kārlis Dišlers: Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs. Rīga: Latvijas Universitāte, 1932, 119.-120.lpp. Dišlers Latvijas tautu apzīmē par politisku tautu atšķirībā no etnogrāfiskās tautas, taču iesaka jēdziena „etnogrāfiskā tauta” vietā lietot jēdzienu „nācija”, bet politisko tautu saukt par tautu; turpat, 120.lpp.*

¹⁵⁹ Absolūti lielāko daļu latviešu ar Latvijas valsti vienlaikus sasita gan reālā nacionāli kulturālā saikne, gan juridiskā pilsonības saikne, tomēr ir arī nedaudz tādu latviešu, kuriem dažādu iemeslu dēļ nav Latvijas pilsonības, bet kurus joprojām ar Latvijas valsti saista reālā nacionāli kulturālā saikne. Arī tie kā latviešu nācijas piederīgie ietilpst Latvijas tautas sastāvā, un tiem ir subjektīvas tiesības iegūt Latvijas pilsonību.

personas, kas neietilpst mazākumtautību jēdzienā, kas tika piesaistītas Latvijas valstij ar pilsonības juridisko saikni.¹⁶⁰

[213] Tādēļ Satversmes 2.pantā ietvertās Latvijas tautas koncepcija nekādā ziņā **neizslēdz un nepadara par neesošu latviešu nāciju**. Šāds apgalvojums būtu **absurds**, tas būtu pretrunā ar latviešu tautas pašnoteikšanās jēgu un būtību. Tādā gadījumā latviešu nācijas pašnoteikšanās būtu beigusies ar „pašnāvību”. Rezultāts būtu tieši pretējs tam, uz ko latviešu nācija, dibinot savu valsti, tiecās. To nedz iedomājās, nedz vēlējās Latvijas dibinātāji, un arī tagad tā nav latviešu nācijas vēlme.¹⁶¹

Kārlis Dišlers uzsver, ka pēc plašākā tiesību subjekta – Latvijas tautas – izveides latviešu nācija arī valststiesiski nekur nav pazudusi, bet kļuvusi par tautas valststiesiskā izpratnē (Dišlera terminoloģijā – politiskās tautas) „**pamatu un vadītājas grupu**”.¹⁶² Protams, pēc Latvijas tautas izveides valststiesiski tāpat nav pazudušas arī mazākumtautības.

[214] Tātad Latvijas tauta ir latviešu nācijas politiski tiesisks paplašinājums, taču **latviešu nācija ir un paliek Latvijas tautas kodols, tās mugurkauls**, un kā Latvijas valstsnācija nosaka Latvijas valsts nacionāli kulturālo identitāti (valsts valoda, dominējošā kultūra, sociālā atmiņa).

[215] Valststiesiski nevar būt tādas pretrunas starp latviešu nāciju un Latvijas tautu tādējādi, ka Latvijas tauta politiski un nacionāli kulturāli būtu pilnīgi citāda nekā tās kodols — latviešu nācija. **Latvijas tauta nevar pastāvēt bez tās galvenā elementa — latviešu nācijas**. Tādā gadījumā vairs nebūtu tās Latvijas valsts, kas

¹⁶⁰ Interpretējot Satversmes 2.pantu, jāņem vērā, ka tajās situācijās, kad latviešu nācija uzstājas kā satversmes vara (pouvoir constituant), tai nav nepieciešama pilsonības juridiskā saikne ar valsti (piemēram, valsti dibinot, tā objektīvi pat nebija), savukārt ikdienā, pakļaujoties konstitūcijai un īstenojot valsts konstitūcijas varu, pilsonības juridiskā saikne ļauj precīzāk identificēt tās personas, kuri kā Latvijas tautas locekļi līdzdarbojas valsts pārvaldīšanā; pilsoņu loks tātad veido Latvijas tautas tiesiski aktīvo daļu. Savukārt vēsturiskās mazākumtautības ir tie šīs tautības piederīgie, kuri ir Latvijas pilsoņi.

¹⁶¹ *Egils Levits*: Latviešu nācija, Latvijas tauta, Latvijas valsts. Apvienotā Pasaules latviešu zinātnieku III kongresa un Letonikas IV kongresa materiāli. Rīga, 2012, 77.-78.lpp.

¹⁶² Sal.: *Kārlis Dišlers*: Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs. Rīga: Latvijas Universitāte, 1932, 120.lpp.

dibināta 1918.gada 18.novembrī un pastāv joprojām, bet būtu cita valsts ar citu identitāti.¹⁶³

d. Latvijas suverēnā valsts vara

[216] Atšķirībā no teritorijas un tautas trešais valsts kritērijs – suverēna valsts vara – ir tīri **objektīvs** un tam nav nacionālu iezīmju. Tas tiek primāri vērtēts no starptautisko tiesību viedokļa. Valststiesības šā kritērija eksistences un konkrētās identitātes noteikšanai nedod būtisku papildu pienesumu. Citiem vārdiem – atšķirībā no teritorijas un tautas suverēnā valsts vara (nevis valsts iekārta) visās valstīs ir vienāda – nepieciešams konstatēt tikai, vai tā ir, *pirmkārt*, **efektīva** (proti, vai valsts vara spēj reāli pārvaldīt valsti) un, *otrkārt*, vai tā ir **suverēna** (proti, vai šī vara mūsdienīgā normatīvā izpratnē ir neatkarīga no citu valstu varas).

[217] Valsts starptautiski tiesiskās identitātes kontekstā jāatzīmē, ka tad, ja valsts vara vairs nepastāv iekšpolitisku iemeslu dēļ (piemēram, valsts atsakās no savas suverenitātes, vai, pievienojas citai valstij,¹⁶⁴ vai sadalās vairākās valstīs¹⁶⁵), neatkarīgi no tā, vai šie iemesli no konstitucionālo tiesību viedokļa bija vai nebija legāli, valsts zaudē savu identitāti un līdz ar to beidz pastāvēt.

[218] Turpretim tad, ja valsts vara tiek ierobežota vai pat likvidēta prettiesiskas ārējas agresijas rezultātā un starptautiskā sabiedrība šīs agresijas rezultātus neatzīst, valsts var saglabāt savu identitāti un turpmāk eksistēt arī bez valsts varas, taču tā vairs nav vai ir tikai ļoti mazā mērā rīcībspējīga. Šādā situācijā atradās Latvija no 1940.gada 17.jūnija līdz 1990.gada 4.maijam / 1991.gada 21.augustam.

¹⁶³ *Egils Levits*: Latviešu nācija, Latvijas tauta, Latvijas valsts. Apvienotā Pasaules latviešu zinātnieku III kongresa un Letonikas IV kongresa materiāli. Rīga, 2012, 79.lpp

¹⁶⁴ Piemēram, Vācijas Demokrātiskā Republika 1990.gada 3.oktobrī pievienojās Vācijas Federatīvajai Republikai.

¹⁶⁵ Piemēram, ar 1993.gada 1.janvāri Čehoslovākija sadalījās divās jaunās valstīs: Čehijā un Slovākijā.

2. Latvijas valsts iekārtas identitāte

[219] Latvijas valsts iekārta ir noteikta Satversmes 1.pantā. Tā tiek apzīmēta par **demokrātisku republiku**. Šis jēdziens saīsināti raksturo **Latvijas valsts iekārtas identitāti**. Šī valsts iekārta jau ir ietverta latviešu nācijas satversmes varas gribā dibināt savu valsti tieši ar šādu, nevis citādu valsts iekārtu.

a. Mūsdienu Eiropas (Rietumu) tipa demokrātiska valsts iekārta

[220] Jēdziens „demokrātiska republika” Satversmes 1.pantā nebūt nav tukša čaula, kurā varētu ietvert jebkādu valsts iekārtu. Jāatzīmē, ka jēdzienam „demokrātisks” mūsdienās ir pozitīvs skanējums un tādēļ šo apzīmējumu savai valsts iekārtai vai pat valstij ir izvēlējušās daudzas valstis (tādā veidā implicējot, ka tās ir demokrātiskas), kaut gan to iekārtas būtībā ir radikāli atšķirīgas.¹⁶⁶

Tātad ar to vien, ka Latvijas valsts iekārta Satversmē ir apzīmēta par „demokrātisku”, nepietiek, lai to atzītu par demokrātisku. Lai noteiktu, vai konkrētā Latvijas valsts iekārta pēc sava satura ir vai nav demokrātiska, šo Satversmē lietoto jēdzienu nepieciešams definēt precīzāk. Tas iespējams, izvirzot **konstitucionālus principus**, kas precīzāk paskaidrotu un raksturotu šo Satversmes 1.pantā lietoto Latvijas valsts iekārtas apzīmējumu.

Šos normatīvos principus, kas tuvāk izskaidro un raksturo Latvijas valsts iekārtu, var apzīmēt par **virsprincipiem**.

[221] Šiem virsprincipiem ir divi idejiskie avoti, kas daļēji pārklājas.

¹⁶⁶ Piemēram, saskaņā ar Eiropas Savienības līgumiem par savienības dalībvalstīm var būt tikai demokrātiskas valstis. Tātad 27 savienības dalībvalstis definē savu valsts iekārtu par demokrātisku. Taču arī Korejas Tautas Demokrātiskā Republika vai Kongo Demokrātiskā Republika pretendē uz to, ka to valsts iekārtas ir demokrātiskas.

Pirmkārt, tie izriet no Latvijas sabiedrības pašidentificēšanās ar Eiropas valstīm (plašākā vēsturiski politiskā kontekstā – ar Rietumvalstīm¹⁶⁷).

Šī Latvijas idejiskā lokalizācija Eiropas (Rietumu) politiskajā un tiesību telpā izpaudās gan valsts dibināšanas posmā, gan pēc valsts neatkarības atjaunošanas. Satversmes tiesas tiesnešu Aivara Endziņa, Jura Jelāgina un Anitas Ušackas atsevišķajās domās norādīts: „*Latvijas valsts jau no tās dibināšanas pirmsākumiem ir iestājusies par demokrātiskām vērtībām, turklāt jēdziena "demokrātija" izpratnē tā saistījusi ar citu demokrātisko valstu pieredzi. [...] izstrādājot un apspriežot Satversmes projektu, Satversmes sapulces locekļi daudzas reizes ir atsaukušies uz tā laika demokrātisko valstu pieredzi, tādējādi apliecinādami Latvijas valstī veidojamās iekārtas organisko saistību ar progresīvajām valstīm.*”¹⁶⁸

Latvijas sabiedrības un tiesībpiemērotāju orientācija uz **mūsdienīgas**, demokrātiskas, eiropiskas (rietumnieciskas) valsts modeli joprojām ir nemainīga. Tas liecina par Latvijas politisko un tiesisko ideju pieslēgšanos attiecīgajām Eiropas (plašākā nozīmē – Rietumu) politiskajām un tiesiskajām idejām un vēsturiskajai pieredzei.¹⁶⁹

Šo Latvijas sabiedrības pašizpratni juridiski saistošā veidā ietver un nodrošina līdzdalība Eiropas Padomē un Eiropas Savienībā. Pie šīm organizācijām var piederēt tikai demokrātiskas valstis. Abas organizācijas ir attīstījušas lielā mērā saturiski sakrītošus kritērijus, pēc kuriem var vērtēt, vai konkrēta valsts ir vai nav demokrātiska. Šo kritēriju ievērošanu juridiski vērtē pārnacionālas tiesas: Eiropas Padomes gadījumā – Eiropas Cilvēktiesību tiesa, bet Eiropas Savienības gadījumā – Eiropas Savienības Tiesa.

Abu šo organizāciju akceptētais Eiropas (Rietumu) demokrātijas normatīvais modelis veido ietvaru, kuru vēl papildus nostiprina atsevišķi starptautisko tiesību elementi (piemēram, starptautiski akceptētais cilvēktiesību minimums). No tā jau

¹⁶⁷ Par Eiropas un Rietumu vēsturiski-politiskajām telpām, kas lielā mērā pārklājas, sk. plašāk: *Heinrich August Winkler: Geschichte des Westens. Bd.I: Von der Antike bis zum 20.Jahrhundert. 3.Aufl. München: C.H.Beck, 2012. Bd.II.: Die Zeit der Weltkriege. München: C.H.Beck, 2011.*

¹⁶⁸ Satversmes tiesas tiesnešu *Aivara Endziņa, Jura Jelāgina* un *Anitas Ušackas* atsevišķās domas lietā Nr. 2000-03-01. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi. 1999-2000. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 113.-118. lpp.

¹⁶⁹ Sk. arī: *Egils Levits: Latvijas tiesību sistēmas attīstības iezīmes uz XXI gadsimta sliekšņa. Grām.: Latvijas tiesību vēsture. 1914-2000. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000.*

lielos vilcienos var atvasināt vismaz dažus Satversmes 1.pantā lietotā jēdziena „demokrātija” raksturojošos virsprincipus.

[222] *Otrkārt*, šis ietvars tikai iezīmē visām Eiropas (Rietumu) tipa demokrātiskajām valsts iekārtām kopīgos virsprincipus, taču tos vienmēr **konkretizē** attiecīgās valsts **valststiesības**. Tātad arī Satversme pati (plašā izpratnē) konkretizē šos virsprincipus. Par šo konkretizāciju rūpējas visi Satversmes interpretētāji (ar saistošām sekām – it sevišķi konstitucionālais un vienkāršais likumdevējs un tiesas, ka arī izpildvara, bet argumentatīvi – tiesību zinātne).

[223] Pie tam jāņem vērā, ka valsts iekārtas virsprincipi ir pirmām kārtām normatīvi principi, kas orientēti uz demokrātiskas sabiedrības ideālmodesli. Tātad šo virsprincipu smagumpunkts ir tieši **jābūtības dimensija**. To jēga ir uzrādīt un precizēt gan sabiedrībai, gan tiesībpiemērotājiem Latvijas valsts iekārtas modeli. Katrs Satversmes interpretētājs to dara no sava skatu punkta un savas kompetences ietvaros.

Īpaša loma šeit ir tiesību zinātnei, jo tā nav saistīta ar valsts institūciju formālo kompetenci un konkrētas lietas ietvariem un tādēļ var padziļināti analizēt attiecīgā virsprincipa konkrētās izpausmes ietekmi uz šo modeli.

[224] Kā jebkurš vispārējais tiesību princips, arī Latvijas valsts iekārtas virsprincipi nekad nav noslēgti un sastinguši, tie **pastāvīgi attīstās** dažādo Satversmes interpretētāju mijiedarbības, jaunu apstākļu un jaunu tiesību atziņu rezultātā.

Attīstība nozīmē arvien **jauna atziņu slāņa klāšanos uz iepriekšējā slāņa**. Līdz ar to arī mūsdienu priekšstati par to, kādai jābūt Latvijas demokrātiskajai valsts iekārtai, ir attīstīti tālāk nekā bija Satversmes pieņemšanas brīdī, jo starplaikā kā Eiropā (Rietumos), tā arī Latvijā ir nākušas klāt jaunas atziņas par to, kādai jābūt mūsdienīgai demokrātiskai valstij. Citiem vārdiem – priekšstats par to, kādai tad īsti jābūt Latvijas demokrātiskajai valsts iekārtai, iet līdzī laimam, pastāvīgi izvērtējot jaunās atziņas un papildinot ar tām līdzšinējo atziņu krājumu.

Tas nozīmē, ka, nemainoties Satversmes tekstam – un Satversmes 1.pants nav grozīts kopš tā pieņemšanas –, izpratne par to, ko nozīmē šā panta noteikums, ka Latvija ir demokrātiska republika, ar katru argumentatīvo uzslāņojumu ir attīstījies

tālāk un joprojām turpina attīstīties. Tas ir sevišķi svarīgi Satversmes kodola analīzes kontekstā.

[225] Šī dinamiskā pieeja nozīmē, ka Satversmes 1.pantā lietotā jēdziena „demokrātija” virsprincipi jāinterpretē tā, lai Latvijas demokrātiskā valsts iekārta atbilstu tiem **minimālajiem kritērijiem**, kas to iekļauj **Eiropas moderno demokrātisko valstu saimē**.

Tur modernas demokrātiskas valsts iekārtas saturs ir izvērsti vairākos virsprincipos, pēc kuru ievērošanas var atšķirt demokrātisku valsts iekārtu Eiropas (Rietumu) izpratnē no nedemokrātiskas valsts iekārtas. Tie ir atspoguļoti gan Eiropas Savienības pamatlīgumos, gan vairāku Eiropas Savienības dalībvalstu jaunāko konstitūciju tekstos. Tas jāņem vērā, cenšoties izprast Satversmes 1.pantā lietotā jēdziena „demokrātiska republika” saturu.

Taču, tā kā šie virsprincipi pieļauj plašu rīcības brīvību demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas ietvaros, tad Latvija var tos **konkretizēt, modificēt vai papildināt** ar citiem kritērijiem un tādējādi veidot savu **specifisko Latvijas demokrātiskās valsts iekārtas modeli**.

[226] Šo specifisko Latvijas demokrātijas modeli veidojošie virsprincipi vispirms koncentrētā veidā ir ietverti visaptverošajā valsts iekārtas apzīmējumā „demokrātiska republika” un uzreiz – nākamajā pakāpē – **izvērsti citos Satversmes regulējumos**, kas tiem jau piešķir noteiktu saturu. Vēl tālāk tie tiek analizēti un konkretizēti likumdevēja un izpildvaras darbībā, Satversmes tiesas un citu tiesu judikatūrā, kā arī tiesību zinātnē.

b. Demokrātiskas valsts iekārtas virsprincipis (šaurākā nozīmē)

[227] Pirmais virsprincipis, kas precizē Satversmes 1.pantā lietoto jēdzienu „demokrātija”, ir **demokrātiskas valsts iekārtas virsprincipis (šaurākā nozīmē)**.¹⁷⁰ Tas ir šaurāks nekā Satversmes 1.pantā lietotais demokrātijas jēdziens, kurš ietver

¹⁷⁰ Sk.. plašāk: *David Held: Models of Democracy*. 2nd ed. Cambridge: Blackwell Publishers, 2003; *Stéphane Pinon: La notion de démocratie dans la doctrine constitutionnelle française*. *Revue Politeia*, 2006 Nr.10, pp. 407-468; *Hans Vorländer: Demokratie. Geschichte, Formen, Theorien*. 2.Aufl. München: C.H.Beck, 2009.

vairākus virsprincipus (un līdz ar to varētu tikt apzīmēts par demokrātijas jēdzienu plašākā nozīmē).

Demokrātiskas valsts iekārtas virsprincipi nozīmē to, ka jāpastāv tādām mehānismam, kas nodrošina, lai Latvijas tauta kā suverēns var brīvi izteikt savu gribu un šī griba tiek attiecināta uz valsts darbību, proti, lai valsts darbojas atbilstoši formālā procedūrā noteiktai tautas gribai. Šis virsprincips vēsturiski ir pirmais, kas raksturoja demokrātisku valsts iekārtu, un Satversmes tēvi, lietojot demokrātijas jēdzienu, ar to saprata galvenokārt tieši šo virsprincipu.

[228] Demokrātiskas valsts iekārtas virsprincipa jēga ir nodrošināt **tautas pašpārvaldību** ar demokrātiskās leģitimitātes ķēdes palīdzību. Šīs ķēdes centrālie elementi (mūsdienās dominējošajā reprezentatīvās demokrātijas variantā) ir pilsoņu vēlēts parlaments, ar politiskās uzticības mehānismu parlamentam piesaistīta valdība un valdībai padota valsts pārvalde.

Šā mehānisma darbības rezultātā jebkura privātpersonai adresēta valsts pārvaldes pavēle (administratīvais akts) ir uzskatāma par tautas (kuru pārstāv Pilsoņu kopums) gribas izpausmi. Līdz ar to noslēdzas demokrātiskās leģitimitātes ķēde: katra valsts rīcība attiecībā uz tautas locekli ir ietverta tautas gribā, kuras veidošanā viņš ir piedalījies.¹⁷¹ Tātad šā virsprincipa galvenā sastāvdaļa ir precīzs regulējums, kas nodrošina brīvas parlamenta vēlēšanas.¹⁷²

Demokrātiskas valsts iekārtas virsprincipi prasa arī nodrošināt tādus apstākļus, lai tautas griba varētu brīvi veidoties un izpausties. Pie šiem apstākļiem pieder ne vien politiskās brīvības (vārda brīvība, biedrošanās brīvība, pulcēšanās brīvība), bet arī indivīdu pieeja informācijai un – konkrēti – arī plašsaziņas līdzekļiem, lai ar to starpniecību varētu paust savas domas un idejas, tāpat arī datu aizsardzība un citi priekšnoteikumi.

¹⁷¹ Sk. Arī: *Egils Levits: Valsts pārvaldes iekārtas likuma koncepcija*. Latvijas Vēstnesis, 2002, Nr.95, 2002.gada 26.jūnijs.

¹⁷² Sk. Augstākās tiesas Senāta Administratīvā departamenta 3.novembra spriedumu lietā Nr.SA-5/2006, 10.punkts.

[229] Demokrātijas virsprincipa elementi ir ietverti sevišķi Satversmes 6.pantā (Saeimas vēlēšanas), 58.pantā (valsts pārvaldes padotība Ministru kabinetam), 59.pantā (Saeimas uzticība Ministru kabinetam), 64.pantā (likumdošanas tiesības tautai un Saeimai), kā arī 8.nodaļā, kurā norādītās politiskās tiesības un brīvības garantē to, ka tauta var brīvi formulēt un izteikt savu gribu. Pie tām pieder it sevišķi vārda brīvība (100.pants), biedrošanās brīvība (102.pants), pulcēšanās brīvība (103.pants), specifiskās tiesības piedalīties valsts un pašvaldību darbībā (101.pants).

c. Tiesiskas valsts virsprincips

[230] Nākamais ir **tiesiskas valsts virsprincips**, kas papildina un piešķir primāri procesuālajam demokrātiskās valsts iekārtas virsprincipam zināmu saturisku virzienu.¹⁷³ Visas mūsdienu Eiropas (Rietumu) tipa demokrātiskās valstis ir arī tiesiskas valstis.¹⁷⁴ Demokrātiskas valsts virsprincips pats par sevi vēl nenodrošina to, ka tauta (tieši vai ar valsts institūciju starpniecību) pieņem taisnīgus lēmumus; vairākums var rīkoties arī netaisnīgi. Tiesiskas valsts virsprincips ir orientēts uz **taisnīguma īstenošanu**, aptverot gan tā procesuālos, gan materiālos aspektus.

[231] Tiesiskas valsts virsprincips vispirms prasa nodrošināt **tiesību virsvadību** pār visiem valsts lēmumiem – gan normatīviem tiesību aktiem (kuriem jāatbilst normatīvo tiesību aktu hierarhijai), gan tiesību normu piemērošanas aktiem (administratīviem aktiem, citiem individuāliem lēmumiem), lai panāktu, ka tie nebūtu patvaļīgi un būtu pēc iespējas taisnīgāki un saprātīgāki. Tas vienlaikus pieprasa arī **cilvēktiesību garantijas** (kas noteiktas Satversmes 8.nodaļā).

Lai tiesiskas valsts principu varētu īstenot, nepieciešams nodrošināt **valsts varas dalīšanu** (kas izriet no Satversmē paredzētās institucionālās sistēmas, kura paredz

¹⁷³ Sk. plašāk: *Luc Hueschling: État de droit, Rechtsstaat, Rule of Law*. Paris: Dalloz, 2002; *Tom Bingham: The rule of Law*. London: Penguin, 2011; *Karl Albrecht Schachtschneider: Prinzipien des Rechtsstaates*. Berlin: Duncker und Humblot, 2005.

¹⁷⁴ Ir iespējamas arī tādas demokrātiskas valstis, kas nav tiesiskas valstis (piemēram, senā Atēnu demokrātija; arī Latvija pēc valsts atjaunošanas 90.gados bija demokrātiska, tomēr vēl ne gluži tiesiska valsts), kā arī tiesiskas valstis, kas nav demokrātiskas valstis (piemēram, ķeizariskā Vācija starp 1871. un 1918.gadu; arī Latvija pēc 1934.gada apvērsuma vairs nebija demokrātiska, tomēr zināmā mērā joprojām palika tiesiska valsts).

likumdošanas varas, izpildvaras un tiesu varas nošķirtību), kas savukārt ietver neatkarīgas tiesas pastāvēšanu un pieejamību indivīdam, kā arī indivīda tiesības tiesā apstrīdēt pret viņu vērstu valsts rīcību (Satversmes 6.nodaļa, 92.pants).

Tāpat tiesiskas valsts virsprincips satur virkni vairāk vai mazāk specifisku prasību attiecībā uz atsevišķām situācijām, piemēram, ierobežo likumdevēja iespējas pieņemt likumu ar atpakaļvērstu spēku, ja tas pasliktina indivīda stāvokli, kriminālprocesuālās garantijas u.t.t.

d. Sociāli atbildīgas valsts virsprincips

[232] Trešais modernas Eiropas Savienības valsts iekārtas virsprincips ir **sociāli atbildīgas valsts virsprincips**.¹⁷⁵ Atziņa par to, ka moderna demokrātiska valsts vismaz Eiropā ir arī sociāli atbildīga valsts, Latvijā ir samērā jauna. Taču, kā Satversmes tiesa ir konstatējusi, tad 1998.gadā, iekļaujot Satversmes 8.nodaļā vairākas sociālās tiesības, Latvijas konstitucionālais likumdevējs „*ir atzinis, ka arī Latvija ir sociāli atbildīga valsts, proti, tāda valsts, kas likumdošanā, pārvaldē un tiesas spriešanā cenšas iespējami plaši īstenot sociālo taisnīgumu. Sociāli atbildīgas valsts mērķis ir sabiedrībā izlīdzināt būtiskākās sociālās atšķirības un katrai iedzīvotāju grupai nodrošināt atbilstošu dzīves standartu*”.¹⁷⁶ Šis virsprincips ir sevišķi izvērsti Satversmes 107., 109., 111. un 112.pantā, kuri garantē sociālās tiesības. Taču tas var izpausties arī citās situācijās.¹⁷⁷

e. Nacionālas valsts virsprincips

[233] Ceturtais Latvijas valsts iekārtu raksturojošais virsprincips ir **nacionālas valsts virsprincips**.

Šis virsprincips vispirms izriet no Latvijas valsts kā nacionālas valsts identitātes. Latvijas valsts iekārtai šī identitāte **jāatspoguļo dzīvē**, jo citādi valsts iekārta

¹⁷⁵ Sk. plašāk: *Julia Iliopoulos-Strangas: Soziale Grundrechte in Europa nach Lissabon*. Baden-Baden: Nomos, 2010; *Bernard Billaudot: Une théorie de l'Etat social. Revue de la régulation* [En ligne], 2 | Janvier 2008, mis en ligne le 30 janvier, 2008.

¹⁷⁶ Satversmes tiesas 2006.gada 2.novembra spriedums lietā Nr.2006-07-01, 18.punkts.

¹⁷⁷ *Anita Kovaļevska: Sociāli atbildīgas valsts princips*. Jurista Vārds, 2008, Nr.32, 2008.gada 26.augusts.

nonāktu pretrunā ar valsts identitāti. Piemēram, ja par Latvijas valsts valodu tiktu noteikta kāda cita, nevis latviešu valoda, tad tas būtu pretrunā ar Latvijas valsts dibināšanas mērķi un jēgu, kas piešķir Latvijas valstij noteiktu – un tieši latvisku – nacionāli kulturālo identitāti.

Bez tam nacionālas valsts virsprincips ir cieši saistīts ar demokrātiskas iekārtas virsprincipu, jo nacionālā pašnoteikšanās principā var tikt īstenota tikai demokrātiskā formā.¹⁷⁸ Savukārt nācija, kuru vieno it sevišķi kopēja valoda, kultūra, vēsture, veido drošāku valstisku ietvaru demokrātijai nekā tāda nācija, kuru nevieno ne dzīvība, ne valoda, ne kultūra, ne vēsture.

[234] Nacionālas valsts virsprincips ir izvērsti vairākos Satversmes noteikumos, kas attiecas uz latviešu valodu (4., 18., 21., 101. un 104.pants), kā arī uz mazākumtautību tiesībām (114.pants).¹⁷⁹ Šiem noteikumiem ir divējāds raksturs – tie, no vienas puses, apstiprina reālo faktu, ka Latvija ir izveidota un pastāv kā nacionāla valsts, taču, no otras puses, kalpo par valsts iekārtu raksturojošā nacionālās valsts virsprincipa konkrētiem izvērsumiem, kuru mērķis ir nodrošināt dzīvību to, ka šī Latvijas valsts identitāte patiešām arī tiku īstenota valsts politikā.

[235] Nacionālas valsts virsprincips neaprobežojas tikai ar tiem valsts pienākumiem, kas izriet no minētajiem Satversmes noteikumiem. No šā virsprincipa izriet arī valsts pienākums veicināt latviešu kultūru, nodrošināt latviešiem pienācīgu informatīvo telpu u.c. pienākumi, arī pienākums respektēt mazākumtautību centienus saglabāt savu identitāti. No tā izriet arī valsts pienākums, pārvarot okupācijas sekas, veicināt sabiedrības integrāciju uz latviešu valodas, kultūras un sociālās atmiņas bāzes, kurai jābūt atvērtai un visai sabiedrībai pieejamai (tas, protams, neskar Satversmes 114.pantā garantētās mazākumtautību tiesības līdztekus tam saglabāt arī savu nacionālo identitāti).

Tāpat kā jebkurš valsts iekārtas virsprincips, arī šis virsprincips ir piemērojams, to saskaņojot ar pārējiem virsprincipiem.

¹⁷⁸ Sal.: *Alfred Cobban: The Nation State and National Self-Determination*. London: Collins, 1969, p.217.

¹⁷⁹ Turpretim Satversmes 3.pants attiecas tikai uz *valsts* identitāti un neskar *valsts iekārtas* identitāti, jo neprasa tālāku valsts iekārtā institucionalizētu tā īstenošanas politiku.

VI. Aizliegums skart Satversmes kodolu

[236] Šā viedokļa IV daļā tika konstatēts, ka Satversmes kodols saturiski aptver gan valsts, gan valsts iekārtas konstitucionālo identitāti, un V daļā raksturoti šo identitāti veidojošie elementi.

Šajā daļā tiks apskatīts jautājums, vai Satversme pieļauj vai aizliedz tās kodola satura – Latvijas valsts vai valsts iekārtas konstitucionālās identitātes – aizskaršanu. Citiem vārdiem – **vai Satversmes kodols nosaka Latvijas valsts un valsts iekārtas identitātes neaizskaramību?**

[237] Ar aizskārumu jāsaprot jebkurš tiesību akts vai rīcība, kas ir **pretrunā** ar valsts vai valsts iekārtas konstitucionālo identitāti.¹⁸⁰

[238] Vienlaikus jāņem vērā, ka jebkura subjekta identitātei nav obligāti jāpaliek nemainīgai, tā laika gaitā var **attīstīties**. Tas principā attiecas arī uz valsts vai valsts iekārtas identitāti. Tomēr valsts identitāte, kura sastāv tikai no elementāriem kritērijiem, ir ļoti stabila; praksē valsts identitāte paliek nemainīga. Turpretim valsts iekārtas identitāte attīstās.

[239] Identitātes attīstība atšķiras no identitātes aizskāruma ar to, ka attīstības gadījumā jaunais elements **harmoniski iekļaujas** pastāvošo identitātes elementu kopumā.

Turpretim aizskāruma nozīmē, ka jaunais elements ir pretrunā ar pastāvošajiem identitātes elementiem, tos būtiski maina vai pat iznīcina. Rezultātā tas nozīmē subjekta identitātes – un līdz ar to paša subjekta (valsts vai valsts iekārtas) – pilnīgu vai daļēju **iznīcināšanu**.

[240] Valsti var iznīcināt, ne tikai fiziski iznīcinot kādu tās reālo elementu (piemēram, tautu), bet arī aizskarot tās konstitucionālo identitāti – jo tādā gadījumā valsts, kas pastāv pēc aizskāruma, vairs nav tā pati, kas pastāvēja pirms

¹⁸⁰ Par dažādiem aizskāruma veidiem (attiecībās starp valsti un indivīdu, taču analogiski tie daļēji attiecināmi arī uz Satversmes kodola aizskārumu) sal. arī: *Anita Rodiņa: Konstitucionālās sūdzības teorija un prakse Latvijā*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 154. un turpm. lpp.

aizskārums; pirmā ir iznīcināta, un tās vietā ir cita, jauna valsts. Pastāvošo valsts iekārtu var iznīcināt, aizskarot tās identitāti, proti, pieņemot jaunus tiesību aktus, akceptējot jaunus konstitucionālus principus un postulātus, kas ir pretrunā ar iepriekšējiem, kuri noteica iepriekšējās valsts iekārtas identitāti.

Šā viedokļa ietvaros jautājums par Satversmes kodolu turpmāk tiks fokusēts uz to, vai Latvijas valsts **suverēns** – Latvijas tauta, aizskarot Satversmes kodolu, respektīvi, Latvijas valsts vai valsts iekārtas identitāti, var **legāli likvidēt Latvijas valsti vai tās demokrātisko iekārtu**.

1. Latvijas valsts un valsts iekārtas pastāvīga uzturēšana kā no Satversmes izrietošs tautas pienākums

[241] Satversmē atšķirībā no vairāku citu valstu konstitūcijām nav *expressis verbis* ierakstīts, ka tās konstitucionālais kodols (tas ir, konstitucionālā identitāte) nedrīkst tikt aizskarts.

Tomēr pastāv saprātīgi iemesli, kādēļ būtu jāpieņem, ka – tāpat kā vairākās citās valstīs, kur arī aizliegums aizskart konstitucionālo kodolu nav *expressis verbis* ierakstīts konstitūcijas tekstā, – arī **Latvijā pastāv konstitucionāls princips, kas liedz aizskart Satversmes kodolu**.

[242] Turpmāk vispirms tiks apskatīta šāda principa iespējamā **dedukcija no Satversmes teksta un gara**, pēc tam – diskutētas iebildes pret šādu principu un izdarīts galasecinājums.

Šeit **netiks** analizēts šāda principa pamatojums, proti, jautājums, kādēļ ir labi un pareizi tas, ka latviešu nācijai un Latvijas tautai ir sava nacionāla valsts (proti, kādēļ ir labāk „būt” nekā „nebūt”), un kādēļ demokrātiskā valsts iekārta ir pārāka pār autoritāro vai citu valsts iekārtu, jo tas pārsniegtu šā viedokļa ietvaru. Viedoklis sniegs atbildi tikai uz jautājumu, kas no valststiesiskā skatu punkta ir būtisks, proti, vai šāds konstitucionāls princips patiešām pastāv?

a. Tautas pienākums pastāvīgi uzturēt savu valsti

[243] Valsts konstitucionālā identitāte loģiski nozīmē pirmām kārtām to, ka pastāv **valsts**, kuras identitāte ir ietverta konstitūcijā.¹⁸¹ Uz Latviju kā pastāvošu valsti norāda Satversmes 1.pantā ietvertā vienkāršā formula: „**Latvija ir...**”. Tā tad arī kalpo par bāzi turpmākajam Satversmes tekstam. Tātad Satversme vispirms balstās uz faktu, ka **Latvijas valsts pastāv**. Latvijas valsts ir izveidota pirms Satversmes pieņemšanas un spēkā stāšanās, un Satversme to pieņem un ietver jau kā reālu faktu.

[244] Taču Satversme neaprobežojas tikai ar reālā Latvijas valsts pastāvēšanas fakta konstatēšanu. Satversme ir normatīvs tiesību akts, un kā tādām tai jābūt orientētai uz kāda konkrēta mērķa sasniegšanu. Tātad Satversmes tāpat kā jebkura normatīva tiesību akta galvenais uzdevums ir noteikt **tiesisko jābūtību**.

[245] Tas vēl jo vairāk attiecas uz **valsts esību**. Pēc tam kad valsts jau ir izveidota gan reāli, gan tiesiski, konstitūcija vairs nav vienīgi valsts pastāvēšanai pakārtots juridisks akts, kas šīs valsts pastāvēšanu tikai pieņem kā reālu faktu, bet neietver to savā tiesiskās jābūtības dimensijā. Satversmes 1.panta formula “Latvija ir...” nav tikai neitrāla fakta konstatācija, bet vispirms nozīmē juridiski normatīvu jābūtību – **Latvijai jābūt**.

[246] Jebkura valsts ir radīta nevis kā projekts uz laiku, bet gan kā **beztermiņa** veidojums. Starptautiskās tiesības par valsti atzīst tikai tādu veidojumu, kas ir dibināts nevis pagaidu vajadzībām, bet gan tādēļ lai pastāvētu neierobežoti ilgi. Tas tiešā tekstā ir atspoguļots Igaunijas 1992.gada 28.jūnija konstitūcijas 1.panta otrajā daļā, kur noteikts, ka Igaunijas patstāvība un neatkarība ir “*mūžīga un neatsavināma*”.¹⁸² Šis noteikums nebūt nav kāda Igaunijas konstitūcijas īpatnība, bet gan atspoguļo tekstā jebkuras valsts politisku un konstitucionālu pašsaprotamību.

¹⁸¹ Sk.: *Herbert Krüger*: Verfassungsvoraussetzungen und Verfassungserwartungen. Festschrift für Ulrich Scheuner. Berlin, 1973, S.285 ff.

¹⁸² Igaunņu valodā: *aegumatu ning võõrandamatu*.

[247] No tā izriet, ka valsts savas konkrētās konstitūcijas ietvaros jāsaprot kā “mūžīgs” veidojums. No tā savukārt izriet valsts nesēja – **tautas – pienākums** pastāvīgi uzturēt savu valsti, konkrētāk – pastāvīgi uzturēt spēkā savu valstsgribu. Valststiesiskajam tautas pienākumam pastāvīgi uzturēt savu valsti (valstsgribu) nav noilguma.

[248] Uz šo tautas pienākumu **Latvijas valsts ilglaicības** kontekstā valsts dibināšanas procesā vēl pirms Latvijas Republikas proklamācijas norādīja arī Latviešu pagaidu nacionālā padomes valde savā 1918.gada 31.janvāra uzsaukumā latvju tautai: *„Ja mums ir tiesība radīt Latvijas valsti, tad šī tiesība mums to uzliek kā pienākumu pret saviem pēcnācējiem. Kas ir gadu desmiti pret valsts mūžu, kas mērojams gadu simtiem, un valsti, Latvijas valsti, kuru mums tagad ir izdevība un pienākums radīt.”*¹⁸³

[249] Tātad Satversme uzliek Latvijas tautai par pienākumu **pastāvīgi uzturēt savu valsti**, savukārt tas vispirms nozīmē pastāvīgi uzturēt spēkā savu **valstsgribu**, kas nepieciešama konkrētās valsts pastāvēšanai.

Tas nozīmē, ka tauta un tās izveidotās valsts institūcijas šīs (spēkā esošās) Satversmes ietvaros nedrīkst vērsties pret Satversmes kodola saturu, proti, aizskart Latvijas valsts vai tās iekārtas identitāti. Protams, ka šis pienākums attiecas arī uz visām valsts institūcijām, kas demokrātiskā valstī ir atvasinātas no tautas gribas.

b. Tautas pienākums patstāvīgi uzturēt demokrātisko valsts iekārtu

[250] Demokrātiskā valsts iekārta jau no paša sākuma ir ietverta latviešu nācijas **valstsgribā**, proti, nācija gribēja veidot savu nacionālo valsti tieši un tikai kā demokrātisku valsti, jo tautas pašvaldīšana, kas ir pašnolemšanās mērķis,¹⁸⁴ ir reāli iespējama tikai demokrātiskā valsts iekārtā. Demokrātiskā valsts iekārta bija ietverta jau pirmajā un otrajā pagaidu satversmē, bet 1922.gadā tika pārņemta spēkā esošajā Satversmē.

¹⁸³ Citēts pēc: *Lotars Šulcs*: Atskats uz Latvijas valstiskās idejas izveidošanos. Tieslietu ministrijas vēstnesis, 1926, Nr.7/8, 292.lpp.

¹⁸⁴ Sal.: *Kārlis Dišlers*: Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs. Rīga: Latvijas Universitāte, 1932, 134.-135.lpp.

[251] Tātad demokrātiskā valsts iekārta ir iekļauta **latviešu nācijas satversmes varas** noteikumos, ar kuriem ir **saistīta** no tās atvasinātā valsts konstitucionālā vara. Līdz ar to Satversmē paredzētie valsts orgāni, kuri var grozīt Satversmi, – gan Saeima, gan Pilsoņu kopums – **nav pilnvaroti** likvidēt Latvijas demokrātisko valsts iekārtu, tas ir, aizskart tās identitāti, kas ietverta Satversmes kodolā.

[252] Šo tieši no Satversmes izrietošo secinājumu papildina pēckara Eiropas konstitucionālo tiesību atziņa, ka tauta kā suverēns var tikt pakļauts zināmiem ierobežojumiem, jo **tautas suverenitāte nav absolūta**. Tas it sevišķi attiecas uz **pašaizsargājošās demokrātijas** koncepciju. Šo koncepciju kā Latvijas konstitucionālo tiesību elementu ir atzinusi arī Satversmes tiesa¹⁸⁵ un apstiprinājusi arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa.¹⁸⁶

2. Vai tautai var tikt uzlikts konstitucionāls pienākums pastāvīgi uzturēt savu valsti un tās demokrātisko iekārtu?

[253] Tātad no Satversmes var secināt, ka tā aizliedz Latvijas tautai kā suverēnās varas nesējam (un no tās gribas atvasinātajiem valsts orgāniem) legālā ceļā, tas ir, saskaņā ar Satversmi, likvidēt Latvijas valsti vai tās demokrātisko iekārtu.

Šis tomēr ir tikai **pagaidu secinājums**, jo pret to var tikt izvirzīti vairāki **nopietni iebildumi**. Divi iebildumi varētu balstīties Latvijas konstitucionālajās tiesībās, un vēl divi ir vispārējas tiesībfilozofiskas dabas iebildumi, diskusijas par kuriem ir risinātas jau 18.gadsimtā. Tādēļ pirms galasecinājuma izdarīšanas šajā jautājumā nepieciešams izvērtēt šos iebildumus un uz tiem atbildēt.

a. Vai tas, ko Satversmē nevar izlasīt, nepastāv ?

[254] Pats vienkāršākais, bet publiski visiedarbīgākais iebildums ir tas, ka neaizskarams Satversmes kodols pašā Satversmes tekstā nemaz nav atrodams (atšķirībā no, piemēram, Vācijas, Francijas vai Igaunijas konstitūcijām).

¹⁸⁵ Sal.: Satversmes tiesas 2006.gada 15.jūnija sprieduma lietā Nr.2005-13-0106, 18.6.punkts.

¹⁸⁶ Lieta „Ždanoka pret Latviju”, Lielās palātas 2006.gada 16.marta spriedums lietā Nr.58278/00, 100š, 134.p.

Šis iebildums sakņojas priekšstatā, ka Satversme sastāv tikai no rakstītā teksta, tātad tas ir absolūtajā tiesību pozitīvismā balstīts arguments.

Šāds viedoklis nav pamatots. Kā jau norādīts, Satversme materiālajā izpratnē ir plašāka kā tikai 1922.gada 15.februārī pieņemtais Satversmes likums un ietver citastarp arī nerakstītus konstitucionālus principus. **Metodoloģiski**, lai noliegtu nerakstīta neaizskarama Satversmes kodola pastāvēšanu, nepietiek tikai ar norādi uz to, ka šāds kodols nav *expressis verbis* noteikts Satversmes likuma tekstā, – jo tieši tā jau izpaužas nerakstīta konstitucionāla principa daba, ka tas nav ierakstīts konstitūcijas tekstā.

[255] Tādēļ, lai to noliegtu, nepieciešams vai nu vispār noliegt nerakstītu konstitucionālu principu pastāvēšanu – bet tas nozīmētu atkrišanu atpakaļ Veimāras interpretācijā un pēckara Eiropas valststiesisko atziņu ignorēšanu –, vai arī konkrēti atspēkot iepriekš minētos argumentus, kas liecina par neaizskarama Satversmes kodola pastāvēšanu. Mēģinājumi argumentēti atspēkot argumentus par neaizskaramā Satversmes kodola pastāvēšanu Latvijas valststiesībās līdz šim nav manīti.

[256] Tādēļ tas, ka Satversmes likuma tekstā neaizskarams Satversmes kodols nav *expressis verbis* ierakstīts, pats par sevi nav vērā ņemams arguments, lai varētu noliegt tā pastāvēšanu nerakstīta konstitucionāla principa formā.

b. 1990.gada 4.maija Deklarācijas par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu preambulā balstīts iebildums

[257] Kā iebildums pret neaizskarama Satversmes kodola pastāvēšanu varētu tikt izmantots 1990.gada 4.maija Deklarācijas par Latvijas Republikas **neatkarības atjaunošanu preambulas** ceturtās rindkopas teksts, kurā, turpinot 1940.gadā Padomju Savienības pret Latviju veikto noziegumu uzskaitījumu, ir teikts:

„Tautas apmānīšanas rezultātā prettiesiski izveidotā Saeima [domāta 1940.gada 21.jūlijā sanākusī Tautas Saeima – red.] nepauda Latvijas tautas suverēno gribu. Tai nebija konstitucionālu tiesību izlemt jautājumu par valsts iekārtas grozīšanu un Latvijas valsts suverenitātes likvidēšanu. Šos jautājumus bija tiesīga izlemt vienīgi tauta, taču brīva tautas nobalsošana nenotika.”

[258] Šī Augstākās padomes sniegtā Satversmes interpretācija varētu tikt uzskatīta par neaizskarama Satversmes kodola **noliegumu**, jo – vadoties no Satversmes likuma teksta – tiek apgalvots, ka Latvijas tauta principā tomēr varētu likvidēt savas valsts suverenitāti un demokrātisko valsts iekārtu.

[259] Šajā gadījumā Augstākā padome piemēroja pozitīvisko jau minēto t.s. **Veimāras interpretāciju**, kas dominēja Vācijas un sekojoši arī Latvijas valststiesībās līdz Otrajam pasaules karam,¹⁸⁷ kā arī bija izteikti raksturīga sociālistisko tiesību doktrīnai.¹⁸⁸

[260] Kopš Latvijas okupācijas Latvijas valststiesības faktiski bija iesaldētas pirmskara līmenī; nekāda jaunu tiesisku atziņu recepcija un attīstība nebija iespējama. Tiesa, fragmentārā līmenī Latvijas valststiesības turpināja attīstīties tiesību zinātnē trimdā,¹⁸⁹ taču šis jautājums netika izvirzīts. Tādēļ dabiski, ka Augstākā padome, 1990.gadā atjaunojot Latvijas valsts suverēno varu un interpretējot Satversmi, sākumā pieslēdzās tai, no mūsdienu skatupunkta raugoties, vienkāršotajai Satversmes izpratnei, kāda Latvijas valststiesībās dominēja starpkaru periodā un – modificētā veidā – arī okupētajā Latvijā līdz neatkarības atjaunošanai.

Augstākās padomes mērķis nebija reflektēt par Satversmes kodolu, bet gan norādīt uz Latvijas iekļaušanas Padomju Savienībā prettiesisko raksturu no starptautisko tiesību viedokļa. Nekāda padziļināta Satversmes analīze toreizējos revolucionārajos apstākļos netika veikta, un to no Augstākās padomes arī nevarēja nedz gaidīt, nedz prasīt.

[261] Tādēļ šī Augstākās padomes interpretācija nevar būt par šķērslī padziļinātai Satversmes analīzei un no tās izrietošam konstatējumam, ka Satversme tomēr satur neaizskaramu kodolu. Tas pats attiecas arī uz retajiem citu Satversmes interpretētāju virspusīgajiem izteikumiem, no kuriem var noprast, ka tie, tāpat kā

¹⁸⁷ Līdzīgs arguments saistībā ar citu pārkāpumu uzskaitījumu atrodams arī 1948. gadā tapušajā piecu senatoru atzinumā par Latvijas Satversmes spēkā esamību un Saeimas pilnvarām okupācijas apstākļos, pieejams:

<http://www.historia.lv/alfabets/S/sa/satversme/dokumenti/1948.03.13.htm>..

¹⁸⁸Sk., piemēram: *Visvaris Millers un Edgars Meļķis(red.)*. Padomju tiesības. Rīga: Zvaigzne, 1978, 28.-29.lpp.

¹⁸⁹ Sal., piemēram, *Dina Gailīte*: Pirmais latviešu juridiskais žurnāls trimdā. Jurista Vārds, 2011, Nr.48; *Jānis Pleps*: Bīskaps Rancāns un Satversme. Jurista Vārds, 2008, Nr.9.

Augstākā padome, vienīgi lasot Satversmes tekstu, pieņem, ka Satversme var tikt neierobežoti grozīta, respektīvi, ka tai nav neaizskarama kodola.

c. Vai tautai kā suverēnam vispār var tikt uzlikts kāds tiesisks pienākums?

[262] Pirmais nopietnais tiesībfilozofiskais iebildums pret neaizskarama Satversmes kodola esību var tikt balstīts pieņēmumā, ka tautas, respektīvi, suverēna griba nevar (nedrīkst) tikt ierobežota: *Vox populi – vox Dei*. Ja tauta savā gribā tiktu ierobežota, tad tā vairs nebūtu suverēna. Tas savukārt būtu pretrunā ar Satversmes 2.pantu.

[263] Tomēr šis arguments neiztur kritiku. Pieņēmums, ka tautas kā suverēna griba ir neierobežota un neierobežojama, ir izskaidrojams ar suverēna pozīcijas vēsturisko attīstību kontekstā ar tā leģitimitāti. Absolūtajā monarhijā monarhs kā suverēns savu leģitimitāti ieguva no Dieva. Vēlāk, kad monarha vietā nāca tauta, šis sākotnējais priekšstats kādu laiku vēl saglabājās, taču kļuva arvien bālāks un dievišķās leģitimācijas vietā sekulārā valstī nāca demokrātiskā leģitimācija.

Taču atšķirībā no dievišķās leģitimācijas demokrātiskā leģitimācija nozīmē to, ka suverēns savu lēmumu pieņem nevis dievišķas atklāsmes, bet gan racionāla politiska diskursa rezultātā, proti, **lēmums ir saprātīgi jāpamato**. Lai nodrošinātu lēmuma saprātīgumu, to var arī pakļaut tiesību principiem, kuri izslēdz tautas acumirkīgā vairākuma atbalstītus, taču acīmredzami nesaprātīgus lēmumus, kā, piemēram, demokrātijas likvidēšanu.

Tādēļ mūsdienās arī tauta kā suverēns savā aktuālajā rīcībā ir pakļauta ierobežojumiem, ko nosaka tiesības un nav atbrīvota no pienākuma ievērot tiesības.¹⁹⁰ Tauta pati sev var uzlikt pienākumus. Norāde uz šādu Latvijas tautas **pašierobežošanu** Satversmes tekstā jau ietverta ievada vārdos „*Latvijas tauta [..] ir nolēmusi sev [..]*”. Tātad Latvijas tauta Satversmes noteiktās demokrātiskās iekārtas ietvaros jau ir pašierobežojusies.

¹⁹⁰ Code of good practice on Referendums adopted by the Council for Democratic Elections at its 19th meeting (Venice, 16 December 2006) and the Venice Commission at its 70th plenary session (Venice, 16-17 March 2007, pieejams: <http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD%282007%29008rev-e.asp>

[264] Tas nozīmē, ka **tautai** konstitūcijā var tikt noteikti kā pozitīvi, tā arī negatīvi **pienākumi**. To ir atzinusi arī **Satversmes tiesa**: „*Satversmes 2.pants Latvijas tautai un ikvienam Latvijas pilsonim ne tikai piešķir tiesības, bet arī uzliek pienākumus.*”¹⁹¹

Konkrētajā gadījumā Satversmes tiesa kā šādu tautas pienākumu minēja Latvijas valsts neatkarības atjaunošanu: „*Latvijas tautai ir tiesības un pienākums atjaunot Latvijas valsti tādā veidā, kādu pieprasa Latvijas valsts konstitucionāli tiesiskais pamats.*”¹⁹² Tas bija pienākums atjaunot neatkarību nevis jebkādā veidā, bet gan pienākums to atjaunot tai pašai 1918.gada 18.novembrī dibinātajai Latvijas valstij ar konkrētu tiesisko identitāti. Tāpat Satversmes tiesa ir vairākkārt uzsvērusi pienākumu uzturēt spēkā Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīnu un no tās izrietošos principus, kas attiecas gan uz pilsonību, gan teritoriju u.tml.

[265] Tā kā nepārtrauktības un identitātes doktrīna balstās viedoklī, ka 1990.-1991.gada Latvija ir tā pati valsts, kas tika nodibināta 1918.gadā, un tā kā šim viedoklim ir konkrētas starptautiski tiesiskas sekas – 1918.gada Latvijas valsts atkalatpazīšana starptautiskajās attiecībās, tad no šādas tiesiskās situācijas loģiski izriet **tautas pienākums nemainīt valsts nepārtrauktībai un identitātei nepieciešamos elementus**.

Vēl vairāk – ja reiz tautai ir (pozitīvs) pienākums atjaunot Latvijas valsti, tad no tā loģiski izriet (negatīvs) pienākums savu valsti neiznīcināt (neaizskart tās identitāti).

No tā var secināt, ka Satversmes tiesa ir noraidījusi tēzi par Latvijas tautas gribas neierobežotību un faktiski akceptējusi neaizskaramu Satversmes kodolu, kurā ietverta Latvijas valsts pastāvēšana.

d. Vai „mirušie valda pār dzīvajiem”?

[266] Otrs klasisks tiesībfilozofisks iebildums pret neaizskarama Satversmes kodola pastāvēšanu ir apgalvojums, ka tādā gadījumā „mirušie valdītu pār dzīvajiem”.¹⁹³ Šo argumentu 18.gadsimtā attīstīja Deivids Hjūms (*David Hume*), Tomass

¹⁹¹ Satversmes tiesas 2007.gada 29.novembra spriedums lietā Nr.2007-10-0102, 31.1.punkts.

¹⁹² Turpat.

¹⁹³ Sal.: *Thomas Jefferson: Writings*. Ed. by Merrill Peterson. New York: Library of America, 1984, p.963.

Džefersons (*Thomas Jefferson*), Tomass Peins (*Thomas Paine*) un citi, lai **noliegtu konstitucionālismu**, kas tolaik bija radikāls valststiesisks jaunievedums.

Šis arguments balstās uz pieņēmumu, ka konstitūcija (un vēl jo vairāk neaizskarams konstitūcijas kodols) noved pie tā, ka **konstitūcijas tēvi** pieņem pamatlēmumus, kas vēl pēc tam, kad viņi paši jau sen būs miruši, joprojām paliks **saistoši nākamām, pat vēl nedzimušām paaudzēm**, un ir pretrunā ar principu, ka „tēvi nedrīkst saistīt savus dēlus”.¹⁹⁴

[267] Šis arguments tomēr neiztur dziļāku kritisku analīzi. Tā piekritēji radikāli **noliedz jebkuru vēsturisku kontinuitāti**. Džefersons to formulēja šādi: „*Pēc dabas likumiem viena paaudze izturas pret otru paaudzi tāpat kā divas neatkarīgas nācijas*”.¹⁹⁵

[268] Šāds noliegums tomēr nav nedz reāli, nedz politiski, nedz morāli, nedz tiesiski attaisnojams. Tieši otrādi, arī tiesības balstās uz atziņu, ka **paaudzes** nedzīvo izolēti cita no citas, bet **ir cieši savstarpēji saistītas**.

Pirmkārt, paaudžu nomaiņa sabiedrībā notiek nevis periodiski, bet gan nepārtraukti, ik brīdi. No tā izriet jau Ričarda Hūkera (*Richard Hooker*) 1593.gadā formulētā tēze par **valsts lēmumu tālākpastāvēšanu** neatkarīgi no paaudzēm, kura savulaik kalpoja par idejisko pamatu publisko tiesību juridiskās personas koncepcijai, saskaņā ar kuru publisko tiesību juridiskā persona pastāv neatkarīgi no saviem biedriem (locekļiem) un to pastāvīgās maiņas: „*Tāpat kā katra cilvēka pagātne pastāv tālāk tik ilgi, cik ilgi viņš pats ir dzīvs, tikpat ilgi arī 500 gadus vecs lēmums, ko pieņēmusi kāda cilvēku kopiena, turpina pastāvēt kā šīs kopienas mūsdienų locekļu lēmums, jo cilvēku kopiena ir nemirstīga, kamēr vien tā pastāv. Mēs dzīvojam mūsu priekštečos, un tie dzīvo tālāk mūsos.*”¹⁹⁶

[269] *Otrkārt*, katra paaudze un katrs indivīds „neierodas” tukšā vietā, bet gan „iedzimst” tādā **vidē, kādu to sagatavojušas iepriekšējās paaudzes**.

¹⁹⁴ Interesanti, ka Džefersons šo tēzi attiecināja arī uz valsts kredītpolitiku: valsts var aizņemties tikai tik daudz, cik tā paaudze, kas šo lēmumu pieņēmusi, var atmaksāt, bet nākamā paaudze (pēc Džefersona aprēķiniem tas būtu pēc 21 gada) vairs nedrīkst būt saistīta ar iepriekšējās paaudzes uzņemtajiem parādiem. Turpat, 961.lpp.

¹⁹⁵ Turpat, p.962.

¹⁹⁶ *Richard Hooker: The Work of Richard Hooker. Of the Laws of Ecclesiastical Polity*. Ed. By John Keble. Vol. I. London: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2010. I, 10.8.

Tas ir ļoti būtisks apsvērums. No tā izriet **paaudžu savstarpējās atbildības princips**. Katrs saņem „mantojumā” tādu vidi, kādu to viņam atstājusi iepriekšējā paaudze. No tā izriet arī **morāls pienākums** apieties ar šo mantojumu saudzīgi, to uzlabot un nodot nākamajām paaudzēm pēc iespējas labākā stāvoklī.

[270] Tas attiecas arī uz valsti. Morālais pienākums saudzīgi apieties ar vidi, kas saņemta mantojumā no iepriekšējām paaudzēm, lai to varētu pēc iespējas labākā stāvoklī nodot tālāk nākamajām paaudzēm, ietekmē arī **konstitucionālo tiesību izpratni**. Piemēram, vairākās jaunākajās Eiropas valstu konstitūcijās, tostarp Šveices 1999.gada 18.aprīļa konstitūcijā un Ungārijas 2011.gada 25.aprīļa konstitūcijā, paaudžu atbildības princips jau ir pozitīvēts tekstā.

[271] No paaudžu atbildības principa izriet, piemēram, aktuālā demokrātiskā vairākuma tiesību ierobežojums, kas aizliedz pieņemt tādus lēmumus, kuri nopietni **ierobežotu vai pat iznīcinātu nākamo paaudžu dzīves pamatus**, kā piemēram, neatgriezeniska vides piesārņošana.¹⁹⁷ Paaudžu atbildības princips tiek diskutēts arī, piemēram, jautājumā par pieļaujamo valsts kredītu robežu.

[272] Tas katrā ziņā attiecas arī uz jautājumu par **demokrātiskas valsts iekārtas vai pat pašas valsts likvidēšanu**. Pašreizējie Latvijas tautas locekļi Latvijas valsti ir saņēmuši mantojumā no iepriekšējām paaudzēm, kas to izcīnīja un atjaunoja. No tā izriet pienākums nevis rīkoties pēc principa „*pēc mums kaut vai ūdens plūdi*”, bet gan Latvijas valsti pēc iespējas labākā stāvoklī nodot tālāk nākamajām paaudzēm.

[273] *Treškārt*, paaudžu atbildības princips nav ierobežots tikai ar vienu paaudzi, bet attiecas uz **visu nākamo paaudžu ķēdi**. Tādēļ viena paaudze var būt tiesīga ierobežot nākamo paaudzi tiktāl, lai tā nevarētu neatgriezeniski iznīcināt dzīves pamatus aiznākamai paaudzei.¹⁹⁸

Konkrēti tas nozīmē, ka neaizskaramais Satversmes kodols kā konstitucionāls princips var ierobežot, piemēram, 2012.gada Pilsoņu kopuma vairākuma iespējas izmantot Satversmē paredzēto procedūru, lai likvidētu Latvijas valsti vai tās

¹⁹⁷ Sk. plašāk: *Fabian Bösch*: Staatliches Handeln in Bezug auf die Rechte zukünftiger Generationen. Herausforderung für Demokratie und Rechtsstaat. Saarbrücken: AV Akademikerverlag, 2011.

¹⁹⁸ *Stephen Holmes*: Verfassungsförmige Vorentscheidungen und das Paradox der Demokratie. In: Zum Begriff der Verfassung. Die Ordnung des Politischen. Hrsg. v. Ulrich K. Preuß. Frankfurt/Main: Fischer, 1994, S.151 f.

demokrātisko iekārtu, un tādējādi neatgriezeniski laupīt iespēju tam Pilsoņu kopuma sastāvam, kāds tas būs, piemēram, 2013.gadā, dzīvot savā nacionālajā valstī un demokrātiskā valsts iekārtā.

Tānad paaudžu atbildības princips var liegt konkrētā acumirkļa Pilsoņu kopuma vairākumam neatgriezeniski likvidēt Latvijas valsti vai tās demokrātisko iekārtu.

3. Secinājums – neaizskarams Satversmes kodols kā konstitucionāls princips

[274] No iepriekš teiktā izriet, ka pastāv **saprātīgi iemesli** akceptēt tādu konstitucionālu principu, kas aizliedz aizskart Satversmes kodola saturu (proti, Latvijas valsts un demokrātiskās valsts iekārtas identitāti). **Tānad neaizskarams Satversmes kodols pastāv.**

[275] **Satversmes tiesai** vēl nav bijusi izdevība tieši atbildēt uz jautājumu par šā konstitucionālā principa pastāvēšanu, taču, norādot, ka Latvijas tautai ir (bijis) pienākums atjaunot Latvijas valsti konkrētā veidā, tā netieši pateikusi arī to, ka Latvijas tautai ir pienākums savu valsti neiznīcināt. Tāpat, akceptējot pašaizsargājošās demokrātijas koncepciju, tā ir arī pateikusi, ka Latvijas tautai ir pienākums neiznīcināt savu demokrātisko valsts iekārtu.

[276] Šos tautas pienākumus iespējams formulēt arī pozitīvi kā **pienākumu pastāvīgi uzturēt savu valsti (valstsgribu) un demokrātisko valsts iekārtu.**

Tādēļ neviens – nedz tauta, nedz valsts institūcijas, nedz atsevišķs pilsonis – nedrīkst izmantot savas Satversmē ietvertās tiesības nolūkā iznīcināt Latvijas valsti vai tās demokrātisko iekārtu.¹⁹⁹

Tānad Satversmes 77.pants jāizprot tā, ka Pilsoņu kopums ir tiesīgs grozīt Satversmi (arī tās 1., 2., 3., 4., 6. un 77.pantu), tomēr tikai tādā veidā, lai grozījums nebūtu pretrunā ar neaizskaramo Satversmes kodolu.

¹⁹⁹ Sal.: *Sandijs Statkus, Dita Amoliņa*: Piezīmes par Satversmes lasīšanu Satversmes tiesā. Jurista Vārds, 2012, Nr.27.

[277] Jāatzīmē, ka no Satversmes kodola izrietošās konsekvences vispirms attiecas uz **konstitucionālo likumdevēju** (gan Saeimu, gan Pilsoņu kopumu). Tas nosaka – Satversmes tekstā pagaidām neierakstītas – **robežas**, ciktāl konstitucionālais likumdevējs, izmantojot Satversmes 76.-79.pantā noteiktās grozīšanas procedūras, drīkst Satversmi saturiski grozīt.

[278] Vienlaikus Satversmes kodols, protams, saista arī visus **citus Satversmes piemērotājus** – vienkāršo likumdevēju, izpildvaru un tiesu varu. Šiem piemērotājiem Satversmes kodols neizvirza nekādas papildu prasības, bet tikai sīkāk izskaidro Satversmes – kura jāpiemēro kā augstākā juridiskā spēka tiesību norma – saturu. Taču apsvērumi saistībā ar Satversmes kodolu var tiem palīdzēt izprast Satversmes jēgu un būtību un līdz ar to uzlabot tās piemērošanas kvalitāti.

[279] Demokrātiskā valstī konstitūcijas kodola saturs sabiedrībai ir pašsaprotams (vai tam vismaz **vajadzētu būt pašsaprotamam**). Tā saturu stabilā demokrātijā atbalsta liels sabiedrības vairākums un atsevišķus tā elementus apstrīd tikai margināli politiski spēki. Nopietnas diskusijas par to politiskajā praksē gandrīz nekad nav aktuālas (vai tām vismaz nevajadzētu būt aktuālām). Tas nav uzskatāms par reālu konstitucionālā likumdevēja ierobežojumu, jo tikai arī **formāli** attur likumdevēju no tādu saturisku grozījumu izdarīšanas, kurus **saprātīgs** konstitucionālais likumdevējs tik un tā nemaz neiedomātos izdarīt.

[280] Tomēr atsevišķās situācijās šādam konstitūcijas kodolam var būt **preventīva**, brīdinoša nozīme. Bez tam konstitūcijas kodolam ir arī **skaidrojoša** nozīme, tas sabiedrībai ļauj labāk izprast savas valsts un tās demokrātiskās iekārtas būtību un līdz ar to arī vērtību. **Latvijas** situācijā tas ir visai **svarīgi**.

4. Neaizskaramā Satversmes kodola apjoms

[281] Neaizskaramais Satversmes kodols aptver Latvijas valsts konstitucionālo identitāti, proti, valsts valststiesisko identitāti un valsts iekārtas identitāti, kuras savukārt sastāv no vairākiem elementiem, piemēram, tautas kā valsts identitātes elementa vai demokrātijas virsprincipa (šaurākā nozīmē) kā valsts iekārtas identitātes elementa.

Taču tas, ka šie elementi ir ietverti Satversmes kodolā, nekādā ziņā vēl nenozīmē, ka tie vispār nekad vairs nebūtu nedz regulējami, nedz maināmi. Satversmes

kodolā ietilpst tikai – parasti ļoti neliela – šo **elementu daļa**, bet pārējā daļa ir pakļauta konstitucionālā vai vienkāršā likumdevēja regulējumam.

a. Satversmes kodola apjoma noteikšanas principi

[282] Tas nozīmē, ka katram šā viedokļa V daļā konstatētajam Latvijas valsts konstitucionālās **identitātes elementam** jāmēģina noteikt tās **daļas apjomu**, kura ir **ietverta neaizskaramajā Satversmes kodolā**, norobežojot to no otras daļas, kura atrodas ārpus šā kodola un līdz ar to ir pakļauta grozījumiem un maiņām. Kopumā tas nozīmē, ka jāmēģina noteikt Satversmes kodola satura robežas, proti, tā apjomu.

Piemēram, pie Satversmes pamatnormām piederošais 6.pants, kas konkretizē pie valsts iekārtas identitātes piederošo **demokrātijas virsprincipu** un nosaka, ka Saeima tiek ievēlēta proporcionālās vēlēšanās, atbilstoši 77.panta procedūrai var tikt grozīts tādējādi, ka Saeima tiktu ievēlēta, piemēram, mažoritārās vēlēšanās. Arī tādā gadījumā Latvija joprojām būtu demokrātiska valsts, tas ir, demokrātijas virsprincips nebūtu aizskarts, jo grozīta būtu tikai tā demokrātijas virsprincipa daļa, kas atrodas **ārpus neaizskaramā Satversmes kodola**. Turpretim tad, ja Satversmes 6.pants tiktu papildināts, piemēram, ar tādu noteikumu, ka saraksts, kas saņēmis visvairāk balsu, iegūst visus mandātus, tas jau **aizskartu** to demokrātijas virsprincipa daļu, kas **ietilpst Satversmes kodolā** (jo tiktu likvidēts parlamentārās opozīcijas institūts), un šāds papildinājums nebūtu pieļaujams – arī ne tautas nobalsošanas procedūrā saskaņā ar Satversmes 77.pantu.

[283] Nosakot Satversmes kodola apjomu, tajā jāietver tikai attiecīgā elementa pati **būtiskākā daļa**, kas veido tā identitāti. Kritērijs ir *conditio sine qua non* tests: vai **bez** attiecīgās **sastāvdaļas** šis elements var vispār pastāvēt, vai arī, „atņemot” šo daļu, tiek likvidēts pats elements kā tāds, kaut gan atsevišķas tā daļas varbūt vēl pastāv.

[284] Satversmes kodols ir interpretējams **šauri**, lai Satversme paliktu maksimāli elastīga, un varētu tikt piemērota sabiedrības mainīgajām vajadzībām un uzskatiem.

[285] Konstitucionālā likumdevēja **vērtēšanas un rīcības brīvība**, interpretējot Satversmes kodola robežas attiecībā uz dažādiem konstitucionālās identitātes elementiem, ir dažāda. Valsts identitātes elementi (nacionāla valsts, teritorija,

tauta un suverēna valsts vara) faktiski nepieļauj likumdevēja rīcības brīvību vai arī pieļauj tikai nelielā mērā. Savukārt attiecībā uz valsts iekārtas identitāti veidojošajiem virsprincipiem likumdevēja rīcības brīvība ir plaša un tas var, nepārkāpjot Satversmes kodola robežas, rīkoties visai brīvi, piemēram, veidojot Latvijas specifisko sociāli atbildīgas valsts modeli.

Pie tam jāņem vērā, ka konstitucionālās identitātes elementu mērķis var tikt sasniegts dažādos veidos. Tādēļ konstitucionālais likumdevējs principā var brīvi izvēlēties šo mērķu sasniegšanas veidu, izņemot gadījumu, kad konkrētais veids pats pieder pie attiecīgā elementa.

[286] Konkrētos gadījumos starp atsevišķiem konstitucionālās identitātes elementiem var rasties pretrunas, un, nosakot Satversmes kodola robežas, jāatrod **saprātīgs līdzsvars** starp tiem. Tas it sevišķi attiecas uz cilvēka pamattiesību ierobežojumiem.

Piemēram, varētu jautāt, ciktāl konstitucionālais likumdevējs ir tiesīgs ierobežot patlaban Satversmes 98.pantā garantētās tiesības brīvi izbraukt no valsts. Šā panta pirmo teikumu taču varētu pārformulēt arī šādi: „Ikvienam ir tiesības brīvi izbraukt no Latvijas, ja viņš likumā paredzētajā kārtībā saņēmis izbraukšanas atļauju.”²⁰⁰ Te saduras demokrātijas virsprincips (kura mērķis ir īstenot tautas gribu, kas šajā gadījumā ir vērsta uz izbraukšanas brīvības ierobežošanu) ar tiesiskas valsts virsprincipu (kura sastāvdaļa ir cilvēka pamattiesības, tostarp izbraukšanas brīvība).

[287] Satversmes kodols nepieļauj tā **aizskaršanu**. Tas nozīmē, ka likumīgā un legītimā veidā vai procedūrā nedrīkst grozīt un līdz ar to iznīcināt latviešu nācijas izraudzīto un Satversmes kodolā ietilpināto Latvijas valsts konstitucionālo identitāti. Draudi vai mēģinājumi iznīcināt šo identitāti ir pretlikumīgi.

[288] Jāņem vērā, ka aizskaršana ir iespējama ļoti **dažādos veidos**, ne tikai kā „brutāla” attiecīgo Satversmes normu grozīšana. Bieži nemaz nav iespējams iepriekš paredzēt visus iespējamus aizskāruma veidus. Satversmes kodolu var aizskart arī aplinkus, netiešā veidā, piemēram, papildinot citu Satversmes pantu ar normu, kas ierobežotu attiecīgā Satversmes panta darbības lauku vai nozīmi,

²⁰⁰ Likumprojekts, kas paredzēja emigrācijas atļauju, 1999.gadā Iekšlietu ministrijā jau bija izstrādāts, taču netika virzīts tālāk.

pieņemot citus tiesību aktus, slēdzot līgumus, valsts institūcijām faktiski darbojoties pretrunā attiecīgajiem pantiem. Ņemot to vērā, šis viedoklis koncentrēts galvenokārt uz to tiešo Satversmes kodola aizskārums analīzi, kuri izpaužas kā relevanto Satversmes normu **grozīšana**. Taču analīzē lietotie apsvērumi pašsaprotami attiecas arī uz iespējamiem **netiešiem** aizskārumiem, lai gan tas nav speciāli norādīts.

[289] Attiecībā uz **secinājumiem**, kas izriet no Satversmes kodola aizskārums, jāņem vērā aizskārums **smagums** un **intensitāte**.

Piemēram, ja konstitucionālais likumdevējs nolemj atcelt Satversmes 96.pantā garantēto korespondences noslēpumu, tad tas noteikti ir Satversmes kodola aizskārums, jo korespondences noslēpums ir klasiska cilvēku pamattiesība, kas ietilpst tiesiskas valsts virsprincipa neaizskaramajā daļā. Tomēr, kaut arī konstitucionālā identitāte ir aizskarta, tāpēc vien vēl nevarētu secināt, ka ar šāda Satversmes grozījuma spēkā stāšanās valsts iekārtas identitāte jau ir iznīcināta un Latvija vairs nav demokrātiska valsts. Šādā situācijā ikvienai institūcijai un pilsonim rodas tiesības un pienākums, izmantojot visas **legālās iespējas** (kuras jāinterpretē plaši), šo apdraudējumu novērst (piemēram, izmantojot iespēju vērsties Satversmes tiesā, turklāt šādā gadījumā arī Satversmes tiesas likums, kas reglamentē šīs iespējas, jāinterpretē maksimāli plaši²⁰¹).

Savukārt tad, ja konstitucionālais likumdevējs papildina Satversmi ar noteikumu, ka turpmāk tiks pieļauta tikai viena politiskā partija, līdz ar šā grozījuma spēkā stāšanās Latvijas demokrātiskā iekārta jau ir likvidēta. Šādā situācijā **papildus** legālo iespēju izmantošanai ikvienai institūcijai ir tiesības un pienākums, bet pilsonim – tiesības **rīkoties**, lai šo Satversmes kodola aizskārums novērstu un atjaunotu Satversmē noteikto konstitucionālo kārtību.

²⁰¹Līdzīgi rīkojās arī Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments savā 2006.gada 3.novembra spriedumā lietā Nr.SA-5/2005, kur tika pārbaudīta Saeimas vēlēšanu norises atbilstība likumam un Satversmei. Lai arī pieteicēju tiesības vērsties tiesā, lai pārbaudītu visu vēlēšanu norisi, ieskaitot vēlētāju gribas veidošanas procesu, likumā nebija skaidri noteiktas, tiesa likumu demokrātijas virsprincipa gaismā interpretēja plaši, lai nonāktu pie secinājuma, ka arī vēlētāju gribas veidošanas process ir pakļauts tiesas kontrolei (sk. sprieduma 8.2.punktu). Pretējā gadījumā demokrātijas virsprincipa aizsardzības legālajā mehānismā būtu palicis „balts plankums”. Sk. arī: *Egils Levits*: Nozīmīgs spriedums vēlēšanu lietā. Jurista Vārds, 2006, Nr.50, 2006.gada 19.decembris.

b. Satversmes kodolā ietilpstošo konstitucionālās identitātes elementu apjoms

[290] Noteikt atsevišķo Satversmes kodolā ietilpstošo konstitucionālās identitātes elementu apjomu, proti, atrast robežu starp to daļu, kas ietilpst neaizskaramajā Satversmes kodolā, un to daļu, kas atrodas ārpus tā, un līdz ar to pakļauta grozījumiem un maiņām, abstrakti ir iespējams tikai vispārīgos vilcienos.

Pirmkārt, tas saistīts ar apstākli, ka šo elementu apdraudējumi var būt ļoti dažādi, un, *otrkārt*, atbildēt uz jautājumu, vai apdraudējums pastāv vai nepastāv, bieži vien iespējams tikai kompleksu apsvērumu rezultātā, ņemot vērā dažādus, savstarpēji pretrunīgus aspektus, samērīguma un citus principus. Līdz ar to atbilde uz jautājumu par Satversmes kodola apjomu lielā mērā ir atkarīga no konkrētajiem apstākļiem.

Tādēļ apskatot atsevišķo Satversmes kodolā ietilpstošo konstitucionālās identitātes elementu neaizskaramās daļas apjomu, tas tiek tikai aptuveni iezīmēts, jo šā viedokļa autori apzinās, ka principā to var noteikt tikai konkrētā gadījumā.

aa. Satversmes kodolā ietilpstošo valsts valststiesiskās identitātes elementu apjoms

(1) Latvijas valsts nacionālais raksturs

[291] **Latvijas valsts kā latviešu nācijas nacionālās valsts raksturs** ir neaizskarams Latvijas valsts pamats, tās mērķis un jēga. Šis raksturs izpaužas it sevišķi Satversmes noteiktajā Latvijas valsts teritorijā, kas aptver latviešu zemes, proti, zemes, ko latvieši vēsturiski apdzīvojuši un ieguvuši starptautisku procesu rezultātā, kā arī Satversmes preambulā un 2.pantā ietvertajā Latvijas tautas koncepcijā, kuras centrā ir latviešu nācija. Citiem vārdiem – Latvijas valsts nacionālo raksturu veido latviešu nācija Latvijas valsts teritorijā. No šā valsts identitātes elementa izriet nacionālas valsts virsprincips kā viens no Latvijas valsts iekārtas virsprincipiem.

[292] Šis **Latvijas valsts nacionālā rakstura izpausmes pilnībā ietilpst Satversmes kodolā**. Tātad Satversmes kodols garantē, ka Latvija var pastāvēt tikai Satversmes

3.pantā minētajā teritorijā un ka Latvijas tautas koncepcija nav grozāma tādējādi, ka tiktu mazināta latviešu nācijas nozīme. Satversmes kodols kā valsts nacionālās identitātes pazīmi aizsargā arī valsts nosaukumā ietverto vārdu „Latvija”.

Tas nozīmē arī to, ka valsts iekārtas maiņa, kas atceltu nacionālas valsts virsprincipu, būtu ne vien Latvijas valsts iekārtas identitātes, bet arī Latvijas valststiesiskās identitātes maiņa, no kuras varētu izrietēt jautājums, vai Latvijas valsts vispār vēl turpina pastāvēt starptautiskajās tiesībās.

(2) Latvijas valsts teritorija

[293] Latvijas valsts teritorija primāri aptver Satversmes 3.pantā minētās latviešu zemes, proti, zemes, kurus tie vēsturiski ir apdzīvojuši, – Vidzemi, Latgali, Kurzemi un Zemgali. Tieši šī teritorija ir latviešu nācijas valstiskās pašnoteikšanās objekts. Latvijas valsts izveidošanas un tālākpastāvēšanas mērķis un jēga ir tas, ka šajā teritorijā jāpastāv latviešu nācijas nacionālajai valstij – Latvijai.

[294] No tā izriet, ka šī **teritorija pilnībā ietilpst Satversmes kodolā**, proti, tā nav maināma. Starptautisko procesu dinamikas un labvēlīgas valsts ārpolitiskās darbības rezultātā Latvijas valsts teritorija var arī pieaugt – uz to norāda 3.panta atsauce uz starptautiskajiem līgumiem. Tomēr Latvijas valsts – un arī konstitucionālais likumdevējs – nevar atteikties no vienas Satversmes 3.pantā minētās latviešu zemes, vienalga, vai tā tiktu iekļauta citas valsts sastāvā vai arī kļūtu patstāvīga. Tātad Satversmes kodols aizsargā gan Satversmes 3.pantā minētās latviešu zemes, gan arī Latvijas **valstisko vienotību**.²⁰² Lai arī ikvienas valsts mērķis ir nosargāt savu tautu un teritoriju, tomēr nebūtiskas teritoriālas izmaiņas atbilstoši starptautisko tiesību un nacionālo tiesību normām neaizskar teritoriju kā valsts kodola elementu.

(3) Latvijas tauta

[295] Satversmes preambulā un 2.pantā minētā Latvijas tauta ir Latvijas valsts nesēja valstiesiskā nozīmē²⁰³. Tā **ir pilnībā ietverta Satversmes kodolā**.

²⁰² Jāatzīmē, ka valstiskā vienotība vēl automātiski nenozīmē unitāru valsts pārvaldes sistēmu. Tādēļ Satversmes 3.pants neaizliedz teorētiski iespējamu Latvijas federalizāciju.

²⁰³ Satversmes tiesas 2007.gada 30.novembra spriedums lietā Nr.2007-10-0102, 31.1.punkts.

[296] Pie tam Satversmes kodolā ietvertā Latvijas tautas valststiesiskā koncepcija nepieļauj vienalga kādu Latvijas tautas nacionāli – kulturālo raksturu, bet prasa, lai juridiskajā Latvijas tautas jēdziena kodolā atrastos tieši **latviešu nācija**, kuras pašnoteikšanās ir pastāvīgs Latvijas valsts mērķis un jēga un kurai līdz ar to arī Latvijas tautas koncepcijas ietvarā ir sava **patstāvīga valststiesiska dimensija**. No tā izriet zināmi valsts pienākumi, kas tiek izpildīti nacionālas valsts virsprincipa kā valsts iekārtas elementa kontekstā.

[297] Latvijas tauta ir juridisks jēdziens, kura objekts ir pastāvoša socioloģiska cilvēku **kopiena**. Tādēļ tautas jēdziens nebūt nav tikai juridiska čaula, kurā var patvaļīgi ielikt noteiktu skaitu jebkuru cilvēku. Latvijas tautas jēdziens attiecas uz konkrētu, vēsturisku cilvēku kopienu. Tauta pastāv neatkarīgi no tās locekļiem. Tās sastāvs pastāvīgi, bet lēni mainās, taču laika tecējumā **saglabā savu vēsturisko kontinuitāti un identitāti**.

Tādēļ Latvija tāpat kā jebkura valsts prasa, lai indivīds, kurš, iegūstot Latvijas pilsonību, vēlas kļūt par Latvijas tautas locekli, būtu **integrēts** viņa jaunajā kopienā, lai viņš tajā iekļautos, prastu orientēties, it sevišķi prastu valsts valodu, akceptētu Latvijas valsti un pamatvērtības. Tas iespējams tikai individuālā kārtā, nevis masveidā, jo masveida integrācija varētu apdraudēt tautas kontinuitāti un identitāti, turklāt varētu nonākt pretrunā arī ar starptautiskajām tiesībām.

Tādēļ Satversmes kodols aizsargā tautas kontinuitāti un identitāti un **nepieļauj manipulācijas**, kas varētu nopietni ietekmēt Latvijas tautas kontinuitāti un līdz ar to apdraudēt tās vēsturiski izveidojušos identitāti.

(4) Latvijas suverēnā valsts vara

[298] Šā viedokļa kontekstā priekšplānā ir izvirzīts jautājums par to, ciktāl šo valsts identitātes elementu aptver neaizskaramais Satversmes kodols, kas nozīmē, ka konstitucionālais likumdevējs nav tiesīgs no tā atteikties.

[299] Jau pirmskara Latvijas Senāts savā 1924.gada 9.maija spriedumā ir norādījis, ka Latvijas valsts **1918.gada 18.novembra proklamācijas akts ir Latvijas valsts pamatnorma**, kas ir saistoša arī vēlāk izveidotajai Satversmes sapulcei, kura 1922.gada 15.februārī pieņēma Satversmi.²⁰⁴

²⁰⁴ *Jānis Pleps*: Latvijas valstiskuma pamats. Jurista Vārds, 2012, Nr.36, 2012.gada 4.septembris.

[300] Tas loģiski izriet no latviešu nācijas **satversmes varas** (*pouvoir constitué*) un valsts **konstitucionālās varas** (*pouvoir constituant*) attiecībām: Latvijas valsti dibināja latviešu nācija, lai varētu īstenot savu pašnoteikšanos, un 1918.gada 18.novembra valsts proklamācijas akts ir latviešu nācijas satversmes varas lēmuma dibināt savu neatkarīgu, demokrātisku valsti **augstākā juridiskā izpausme un platforma visiem vēlākajiem lēmumiem**, tostarp 1920.gada 27.maija Deklarācijai par Latvijas valsti, kura šo pamatlēmumu apstiprināja un noformulēja juridiskā tekstā, kas gandrīz negrozīts tika pārņemts 1922.gada 15.februāra Satversmē kā tās 1. un 2.pants.

[301] Kā tas apstiprināts iepriekš minētajā Senāta spriedumā, **Satversmes sapulce** jau bija jaundibinātās **Latvijas valsts konstitucionālās varas orgāns**, kas vairs nebija tiesīgs pārskatīt šo latviešu nācijas satversmes varas pamatlēmumu, piemēram, noteikt, ka Latvija tomēr būs (tikai) autonoma valstsvienība Krievijas sastāvā (tāds bija latviešu nācijas valstiskuma prasības sākotnējais mērķis, pirms tas pārauga prasībā pēc savas neatkarīgas valsts).

Tas bija pats par sevi saprotams arī Satversmes sapulcei. Satversmes sapulces izraudzītais referents *Jānis Purgals* attiecībā uz 1920.gada 27.maija Deklarāciju par Latvijas valsti, respektīvi, tajā ietverto pamatlēmumu par Latviju kā neatkarīgu demokrātisku republiku, kuras suverēnā vara pieder Latvijas tautai, konstatē: „Šī Deklarācija ir uzskatāma par Latvijas valsts pamata likumu. Tai nav pagaidu raksturs, tā ir pamata likums, kas ir **izdots uz visiem laikiem**.”²⁰⁵

[302] No tā savukārt izriet, ka arī konstitucionālais likumdevējs (Saeima un Pilsoņu kopums), darbojoties nu jau Satversmes ietvaros, **nav tiesīgs** izmantot tam Satversmes 76. – 79.pantā paredzētās pilnvaras, lai pārskatītu 1918.gada 18.novembra valsts proklamācijas aktā ietverto pamatlēmumu, ka Latvijai jābūt neatkarīgai demokrātiskai valstij, kur suverēnā vara pieder Latvijas tautai.²⁰⁶

[303] Tātad Latvijas konstitucionālais likumdevējs, nedz grozot attiecīgās Satversmes normas, it sevišķi Satversmes 1. un 2.pantu, nedz citādā veidā **nevar**

²⁰⁵ Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 1.sēdes stenogramma, 1921.gada 20.septembris.

²⁰⁶ Sal.: *Jānis Pleps*: Latvijas valstiskuma pamats. Jurista Vārds, 2012 Nr.36, 2012.gada 4.septembris; *Sandijs Statkus, Dita Amoliņa*: Piezīmes par Satversmes lasīšanu Satversmes tiesā. Jurista Vārds, Nr.27, 2012.gada 3.jūlijs.

atteikties no Latvijas suverēnās valsts varas.²⁰⁷ To no šādiem grozījumiem aizsargā neaizskaramais Satversmes kodols.

[304] Šo ierobežojumu **legitimē** ne vien Satversmē noteikto konstitucionālo likumdevēju (Saeimas un Pilsoņu kopuma) valststiesiskā pakārtotība latviešu nācijas satversmes varas pamatlēmumam dibināt savu valsti, bet arī šā viedokļa VI daļā minētie apsvērumi par to, kādēļ šāds ierobežojums ir saprātīgs. Īpaši būtisks ir apsvēruma, ka Pilsoņu kopuma konkrētā acumirkļa lēmums atteikties no savas valsts, „izformētu” Latvijas tautu un laupītu tai iespēju kā tiesību subjektam nākotnē pieņemt jebkuru citu lēmumu (jo valsts atkaldibināšana ir grūts un lielā mērā no vēsturisko apstākļu sakritības atkarīgs process).

[305] Tas, ka Satversmes kodols aizsargā Latvijas suverēno valsts varu, nozīmē, ka konstitucionālais likumdevējs nevar Satversmi grozīt tādējādi, ka Latvijas centrālā valsts vara tiek likvidēta, vai arī kļūst tik vāja, tas ir, ar tik šauru kompetenču loku, ka faktiski tiek **pakārtota** citiem varas centriem, piemēram, zemēm vai novadiem. Tas faktiski nozīmētu Latvijas valsts varas „izšķīšanu” un līdz ar to Latvijas valsts likvidāciju.

[306] Tas nozīmē arī to, ka konstitucionālais likumdevējs nevar atteikties no Latvijas valstiskās neatkarības un suverenitātes, **pievienojoties** kādai citai valstij vai kopā ar citām valstīm veidot jaunu valsti²⁰⁸ starptautisko tiesību izpratnē.

[307] Divi iepriekš minētie gadījumi gan mūsdienās šķiet tīri teorētiski, tomēr nākotnē varētu būt iespējama Latvijas suverenitātes „iztukšošana”, Latvijas valsts kompetencēm pārmērīgi „aizplūstot” uz pārnacionāliem veidojumiem, it sevišķi **Eiropas Savienību**. Šis jautājums ir aktuāls un nozīmīgs ne vien Latvijai, bet visām Eiropas Savienības dalībvalstīm.

Kā to atzinusi Satversmes tiesa, **Lisabonas līgums neierobežo Latvijas suverenitāti.**²⁰⁹ Šo jautājumu ir pārbaudījušas arī virkne citu Eiropas Savienības dalībvalstu augstākās tiesas un atzinušas, ka Eiropas Savienības pamatlīgumi (vēl) neierobežo dalībvalstu suverenitāti. Tomēr Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa savā spriedumā par šo jautājumu jau preventīvi izstrādājusi virkni kritēriju, pēc kuriem nākotnē varētu spriest, vai dalībvalsts suverenitātes robeža nav

²⁰⁷ Jānis Pleps, Edgars Pastars, Ilze Plakane: Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 70.lpp.

²⁰⁸ Tas neizslēdz konfederāciju, kur valstis patur savu suverenitāti.

²⁰⁹ Satversmes tiesas 2009.gada 7.apriļa spriedums lietā Nr.2008-35-01.

pārkāpta.²¹⁰ Šie kritēriji varētu būt nozīmīgi arī Latvijas gadījumā, ja Eiropas Savienības pamatlīgumi nākotnē tiktu būtiski modificēti.

bb. Satversmes kodolā ietilpstošo valsts iekārtas identitātes elementu apjoms

[308] Latvijas valsts iekārtas identitāti noteicošie virsprincipi pieļauj daudz plašākas variācijas nekā iepriekš apskatītie valsts identitātes elementi. Tie Rietumu tipa demokrātijas ietvaros veido **specifisko Latvijas valsts iekārtas modeli**.

Šeit tiks tikai vispārīgi ieskicēti šo principu **būtiskākie elementi**, kuri ir ietverti Satversmes kodolā un kuri konstitucionālajam likumdevējam būtu jāievēro. Jāņem vērā, ka šo virsprincipu tvērums ir krietni vien plašāks nekā Satversmes kodola tvērums. To lielākā daļa ir pakļauta konstitucionālā (un tam pakārtoti – vienkāršā) likumdevēja regulējumam. Satversmes kodols nosaka tikai **izņēmumus**, kas attiecas uz atsevišķiem šo virsprincipu elementiem, kuri demokrātiskā valsts iekārtā ir obligāti un līdz ar to konstitucionālajam likumdevējam ir jāievēro (pie tam attiecībā uz veidiem, kādos šie izņēmumi tiek īstenoti, likumdevējam parasti ir plaša rīcības brīvība).²¹¹

Turklāt jāuzsver, ka turpmāk aprakstītās šo virsprincipu izpausmes, kuras aizsargā Satversmes kodolu, **nav uzskatāmas par galīgo uzskaitījumu**, jo tās iespējams formulēt tikai augstā abstrakcijas līmenī un, tās pārbaudot, liela nozīme ir konkrētajiem apstākļiem. Jāņem arī vērā, ka šie virsprincipi nepastāv izolēti un konkrētā gadījumā var būt savstarpēji jāsamēro.

²¹⁰ Federālās konstitucionālās tiesas 2009.gada 30.jūnija spriedums apvienotajās lietās Nr.2 BvE 2/08, 2 BvE 5/08, 2 BvR 1010/08, 2 BvR 1022/08, 2 BvR 1259/08, 2 BvR 182/09.

²¹¹ Piemēram, tiesiskas valsts virsprincipa obligāts – un līdz ar to Satversmes kodolā ietilpstošs – elements ir tiesu varas kontrole pār izpildvaru, ja izpildvara pieņem individuālam nelabvēlīgu lēmumu. Turpretim tiesu varas kontrole pār likumdevēju (konstitucionālā kontrole) ir tiesiskas valsts virsprincipa izpausme konkrētajā Latvijas valsts iekārtas modelī (un vispārēji laba prakse tiesiskā valstī, kas palīdz sasniegt augstu tiesiskuma standartu), tomēr tā (vēl) nepieder pie tiem tiesiskas valsts virsprincipa elementiem, kas ietilptu Satversmes kodolā (virknē Eiropas tiesiskās valstīs konstitucionāla kontrole tādā formā kā Latvijā nepastāv).

(1) Demokrātiskas valsts iekārtas virsprincips (šaurākā nozīmē)

[309] Demokrātiskas valsts iekārtas virsprincipa jēga ir **nodrošināt tautas gribas brīvas veidošanās iespējas un valsts institūciju pakļaušanu tautas gribai**. Modeļi, kā to panākt, ir ļoti dažādi. Satversmes kodols aizsargā tieši šā virsprincipa jēgu. Tādēļ konkrētā gadījumā jāpārbauda, vai attiecīgais izkārtojums ļauj šo jēgu saglabāt.

[310] Tas nozīmē, ka valstij vispirms jārada un jāizsargā tautas iespējas **brīvi formulēt savu gribu**. Tas ietver klasiskās cilvēka pamattiesības, kas aizsargā domu, apziņas un komunikācijas brīvību (vārda brīvība, biedrošanās brīvība), arī tiesības dibināt politiskās partijas un organizācijas un darboties tajās. Šīs brīvības savā kodolā nedrīkst tikt aizskartas. To, vai valstij ir tālākejošs Satversmes kodolā ietilpstošs pozitīvs pienākums veicināt iespējami **plurālistisku un kvalitatīvu informatīvu vidi**, kas ir faktiskis priekšnoteikums tautas brīvās gribas formulēšanai, ir iespējams izvērtēt tikai konkrētā gadījumā. Taču jebkurā gadījumā šāds pienākums izriet no demokrātiskās iekārtas virsprincipa arī tad, ja neietilpst neaizskaramajā Satversmes kodolā.

[311] Demokrātiskās valsts iekārtas virsprincipa otrais galvenais virziens ir **institucionāla sistēma**, kas nodrošina tautas brīvās gribas izpausmi un attiecināšanu uz valsts institūcijām tā, lai **valsts institūcijas visā savā darbībā pildītu tautas gribu**.

Satversmes izraudzītajā parlamentārās demokrātijas modelī tas kā obligātus – un tādēļ Satversmes kodolā ietilpstošus priekšnoteikumus – prasa brīvu **parlamenta vēlēšanu** mehānismu, **valdības politisko atbildību** parlamenta priekšā, **valsts pārvaldes padotību valdībai**, neatkarīgu **tiesu varu**.

(2) Tiesiskas valsts virsprincips

[312] Tiesiskas valsts virsprincipa jēga ir nodrošināt **tiesību virsvadību** pār (demokrātisko) politiku un tiesību saturisko orientāciju uz **taisnīguma** īstenošanu.

Tas uzliek Satversmes kodolā ietvertu pienākumu, organizēt valsts institucionālo sistēmu tā, lai šie mērķi varētu tikt sasniegti. Vispirms tas prasa valsts institucionālo sistēmu balstīt uz **valsts varas dalīšanas** principu, sadalot valsts varu

likumdošanas varā, izpildvarā un tiesu varā. Jebkurai valsts institūcijas darbībai jāatbilst tiesību normām, turklāt ir jāievēro tiesību normu hierarhija, arī tas, ka Satversmei piemīt augstākais juridiskais spēks un tiešā piemērojamība (**tiesiskuma princips**). Šādā sistēmā izpildvaras darbībām, kas konkrēti vērstas pret atsevišķu individu, jābūt pārbaudāmām tiesā, tātad ir jānodrošina tiesu **varas kontrole pār izpildvaru**.

[313] Tiesiskas valsts virsprincipa centrālā sastāvdaļa ir **cilvēka pamattiesības**. Tās ir vērstas uz cilvēka brīvības un taisnīguma īstenošanu. Cilvēka pamattiesības nosaka demokrātiskā procesā pieņemtu tautas lēmumu saturiskās vadlīnijas. Valstij jānodrošina cilvēka pamattiesību īstenošana – gan attiecībā uz to, lai valsts institūcijas neiejauktos cilvēka rīcības brīvībā, gan attiecībā uz taisnīguma īstenošanu „horizontālajās” cilvēku savstarpējās attiecībās, gan attiecībā uz zināmu materiālu vai nemateriālu labumu minimālo nodrošinājumu.

[314] Tomēr **ne visas** cilvēka pamattiesības un **ne pilnā apjomā** ietilpst Satversmes kodolā – Satversmes 8.nodaļa principā ir pieejama konstitucionālā likumdevēja regulējumam. Tomēr ir tādas cilvēka pamattiesības, kuras konstitucionālais likumdevējs nevar atcelt (piemēram, jau iepriekš minētās cilvēka pamattiesības, kas nodrošina demokrātijas funkcionēšanu, tiesības uz taisnīgu tiesu, uz vienlīdzību). Virknei citu pamattiesību Satversmes kodols garantē to **būtības** saglabāšanu. Piemēram, valsts nedrīkst „izņemt” no cilvēka pamattiesībām uz taisnīgu tiesu apsūdzētā tiesības uz aizstāvību; attiecībā uz mazākumtautībām valstij ir jā saglabā principā pozitīva attieksme pret to piederīgo centieniem, balstoties uz individuālajām pamattiesībām, saglabāt savu nacionālo identitāti; preventīvi drošības apsvērumi nedrīkst ierobežot korespondences neaizskaramību tiktāl, ka korespondence tiek kontrolēta bez konkrētām aizdomām u.tml.

[315] Tā kā Latvijas cilvēka pamattiesību sistēma ir iesaistīta kopējā **Eiropas cilvēktiesību sistēmā**, ko veido Eiropas Savienības Cilvēktiesību harta un Eiropas Cilvēktiesību konvencija, kā arī Apvienoto Nāciju universālajā cilvēktiesību sistēmā, tad par orientieri Satversmes kodola robežu noteikšanai varētu kalpot **salīdzinoša analīze** – kādas cilvēktiesības šīs sistēmas dalībvalstīm ir kopējas, un kādi konkrēto cilvēktiesību elementi ir visām dalībvalstīm kopēji (piemēram, pamattiesības uz taisnīgu tiesu visās dalībvalstīs ietver prasību, ka tiesai jābūt neatkarīgai, taču ne visās valstīs šīs pamattiesības prasa, lai valsts nodrošinātu vismaz divas vai pat trīs tiesu instances). Bez tam Satversmes kodolā ietilpst starptautiskās *jus cogens* normas, kuras nosaka universālo cilvēktiesību standarta minimumu.

[316] Tiesiskas valsts virsprincips ietver arī vairākas **specifiskas garantijas**, kas tiesiskā valstī ir obligātas un līdz ar to ietilpst Satversmes kodolā: īpašās **krimināltiesiskās** (piemēram, soda samērīgums) un **kriminālprocesuālās** garantijas; aizliegums pieņemt indivīdam nelabvēlīgu **likumu ar atpakaļvērstu spēku**; **valsts atbildība** par privātpersonai prettiesiski nodarīto zaudējumu. Tāpat pie tiesiskas valsts virsprincipa obligātajām sastāvdaļām pieder **samērīguma** principa un **tiesiskās drošības un palāvības** principa ievērošana.

(3) Sociāli atbildīgas valsts virsprincips

[317] Sociāli atbildīgas valsts virsprincipa īstenošanā konstitucionālajam likumdevējam ir īpaši liela rīcības brīvība. Tas Satversmē ir noteicis vairākas sociālās pamattiesības (107., 109., 111. un 112.pants), taču šā virsprincipa izvēšana lielā mērā ir konstitucionālā likumdevēja brīvas politiskās izšķiršanās rezultāts.

Absolūtais minimums, kas sociāli atbildīgai valstij ir jāievēro, un kas līdz ar to ietilpst Satversmes kodolā, ir **elementāras izdzīvošanas** garantēšana jebkuram cilvēkam. Tas ietver nepieciešamo pārtiku, apģērbu, pajumti, medicīnisko palīdzību. Bez tam pie šā minimuma būtu pieskaitāma arī pamatizglītības nodrošināšana.

(4) Nacionālas valsts virsprincips

[318] Nacionālas valsts virsprincipa jēga ir nodrošināt dzīvē Latvijas valsts nacionālo identitāti. Tas uzliek valstij ne vien negatīvu pienākumu nedarīt neko tādu, kas varētu vājināt **Latvijas latvisko identitāti**, bet jo sevišķi pozitīvus pienākumus to dažādos viedos stiprināt.

[319] Ne visi šie pozitīvie pienākumi ietilpst Satversmes kodolā. Taču katrā ziņā tur ietilpst pienākums ne vien tiesiski nodrošināt **latviešu valodai** valsts valodas statusu (Satversmes 4.pants), bet arī ar valsts rīcībā esošajiem tiesiskiem līdzekļiem gādāt par to, lai latviešu valoda patiešām reāli pildītu savu valsts valodas funkciju, tas ir, būtu par sabiedrības kopējo saziņas un demokrātiskās līdzdalības valodu. Satversmes kodolā ietilpst arī pienākums, stiprināt visu latviešu nācijas piederīgo un Latvijas pilsoņu **saiknes** ar savu valsti, kā arī gādāt par to, lai naturalizācija būtu savietojama ar **Latvijas tautas kontinuitāti un identitāti** un tās

procesā pilsonību iegūtu tikai personas, kuras ir pietiekamā mērā integrējušās Latvijas sabiedrībā. Satversmes kodolā ietilpst arī pienākums veicināt latviešu **kultūru** un tās attīstību, saglabāt vēsturisko un kultūras mantojumu. Šo pozitīvo pienākumu īstenošanā valstij ir plaša rīcības brīvība. Subjektīvas tiesības tie var radīt tikai atsevišķās konkrētās situācijās.

VII. Iesniegtie priekšlikumi Satversmes kodola atspoguļošanai Satversmes tekstā un tautas nobalsošanas rīkošanai

[320] Pēdējā laikā publiskoti **divi Satversmes grozījumu projekti**, kuros atspoguļojas **diskusija par Latvijas valsts pamatvērtībām**. Šajos projektos ierosināts noteikt par negrozāmiem atsevišķus Satversmes pantus vai paplašināt to jautājumu loku, kurus nevar izlemt tautas nobalsošanā. Nacionālās apvienības „Visu Latvijai”-„Tēvzemei un Brīvībai/LNNK” sagatavoto projektu Ministru prezidents ierosināja nodot izvērtēšanai komisijai, savukārt 2012.gada 17.janvārī vairāki Zaļo un Zemnieku savienības frakcijas deputāti iesniedza Saeimai Satversmes grozījumu projektu, kas 2012.gada 19.janvārī tika nodots izskatīšanai visām Saeimas komisijām.

[321] Nacionālā apvienība „Visu Latvijai”-„Tēvzemei un Brīvībai/LNNK” ierosinājusi izteikt Satversmes 77. pantu šādā redakcijā:

„77. Satversmes pirmais, otrais, trešais, ceturtais un septiņdesmit septītais pants nav grozāmi.

Ja Saeima grozījusi Satversmes sesto pantu, tad šāds pārgrozījums, lai tas iegūtu likuma spēku, ir apstiprināms tautas nobalsošanā.”

[322] Šis projekts paredz ierobežot konstitucionālā likumdevēja pilnvaras un par **negrozāmiem** noteikt piecus Satversmes pantus to pašreizējā redakcijā, tostarp arī Satversmes 77. pantu, savukārt attiecībā uz Satversmes 6.pantu saglabāt pašreizējo grozīšanas procedūru. Projekta anotācijā norādīts, ka dažās citās valstīs jau ir pieņemta tāda prakse, ka atsevišķu noteikumi vai principi tiek noteikti par negrozāmiem.

Norādīts arī, ka bez Latvijas valstiskuma pamatelementiem arī Latvijas valsts eksistence objektīvi zaudē savu jēgu un, atsevišķus pantus padarot par

negrozāmiem, tiks novērstas destruktīvas, Latvijas valstiskumu apdraudošas darbības.

[323] Kā jau tika norādīts iepriekš, vairāku valstu konstitūcijās ir iekļautas t.s. **mūžības klauzulas** vai noteikts, ka atsevišķi konstitūcijas noteikumi nevar tikt grozīti pretēji kādiem konkrētiem principiem.

Komisija konceptuāli piekrīt šā projekta anotācijā norādītajam, ka bez Latvijas valstiskuma pamatelementiem Latvijas valsts eksistence objektīvi zaudē jēgu, tomēr, kā jau tika norādīts iepriekš šajā viedoklī Komisija uzskata, ka Satversmes kodols aptver tikai pašus svarīgākos materiālos konstitucionālos principus un tie **nav pilnīgi identiski** ar Satversmes 1.-4. un 77.panta pašreizējo tekstu.

[324] Līdz ar to šis projekts paredz konstitucionālā likumdevēja, it īpaši Pilsoņu kopuma, tiesības ierobežot **vairāk** nekā Satversmes kodola apjomā. Tik liels ierobežojums nepamatoti sašaurinātu tautas gribas izpaušanas iespējas un pēc būtības nonāk pretrunā ar Satversmes jēgu un mērķi.

[325] Turklāt projektā piedāvātais risinājums izslēdz jebkādas iespējas izdarīt grozījumus šajos piecos pantos, pat ja vēlāk to grozījumi varētu būt **lietderīgi un nepieciešami**. Projekts arī neatsedz Satversmes kodola elementus, jo piedāvā saglabāt pantu pašreizējo redakciju un tātad nepalīdz ieviest nepieciešamo skaidrību un noteiktību.

[326] Līdz ar to uzskatāms, ka šis projekts ir solis uz priekšu pareizā virzienā. Tas paredz tikai nelielas izmaiņas Satversmes tekstā, taču projektā piedāvātais risinājums pārsniedz nepieciešamo Satversmes kodola nostiprināšanas apjomu, turklāt tam ir citi jau norādītie trūkumi.

Komisija tomēr uzskata, ka projektā norādītie pieci Satversmes panti nav negrozāmi. Gan vienkāršais konstitucionālais likumdevējs (Saeima), gan kvalificētais konstitucionālais likumdevējs (Pilsoņu kopums) principā ir tiesīgs grozīt Satversmi (arī 1., 2., 3., 4., 6. un 77.pantu), tomēr – tikai tādā veidā, ka attiecīgais grozījums nenonāk pretrunā ar neaizskaramo Satversmes kodolu.

[327] 2012.gada 17.janvārī vairāki ZZS frakcijas deputāti iesnieguši Saeimai Satversmes grozījumu projektu un ierosinājuši izteikt Satversmes 73.pantu šādā redakcijā:

„73. Tautas nobalsošanai nevar nodot Satversmes grozījumu projektu vai likuma projektu, kas nav pieļaujams demokrātiskā sabiedrībā vai apdraud Latvijas kā nacionālas valsts pamatus. Tautas nobalsošanai nevar nodot arī budžetu un likumus par aizņēmumiem, nodokļiem, muitām, dzelzceļa tarifiem, kara klausību, kara pasludināšanu un uzsākšanu, miera noslēgšanu, izņēmuma stāvokļa izsludināšanu un tā izbeigšanu, mobilizāciju un demobilizāciju, kā arī līgumus ar ārvalstīm.”²¹²

[328] Projekts pēc būtības paredz papildināt Satversmes 73.pantā norādīto tautas nobalsošanai nenododamo jautājumu uzskaitījumu ar dažiem jauniem elementiem, vienlaikus saglabājot (iekļaujot) ierosinātajā redakcijā arī pašreizējo Satversmes 73.pantā esošo uzskaitījumu.

Projekta anotācijā norādīts uz sabiedrībā notiekošo diskusiju par to, vai tautas nobalsošana ir pieļaujama, ja tai izvirzītais jautājums var apdraudēt Latvijas valsts pamatus, un teikts, ka *„spēkā esošajos tiesību aktos šobrīd nav skaidri un nepārprotami nostiprināta šādu jautājumu virzīšanas tautas nobalsošanai neiespējamība”*. Priekšlikuma autori norāda, ka sagatavotais Satversmes grozījumu projekts iecerēts, lai šo nepilnību novērstu.

[329] Kā redzams, arī šis Satversmes grozījumu projekts, tāpat kā iepriekšējais ir vērsts uz vienu mērķi – panākt, lai tautas nobalsošanas ceļā netiktu pieņemti tādi Satversmes grozījumi, kas apdraud Latvijas valsts pamatus.

Tautas nobalsošanas ceļā konstitūciju grozīt ir tiesīgs kvalificētais konstitucionālais likumdevējs (Pilsoņu kopums), un tārad var secināt, ka šis projekts atšķirībā no iepriekšējā projekta paredz ierobežojumu tikai vienam konstitucionālajam likumdevējam – Pilsoņu kopumam, taču projekts nenosaka nekādus ierobežojumus vienkāršajam konstitucionālajam likumdevējam (Saeimai), lai gan atbilstoši Satversmei tās grozījumu ir tiesīgs pieņemt arī vienkāršais konstitucionālais likumdevējs (Saeima) un atbilstoši Satversmes 77. pantam papildu apstiprinājums tautas nobalsošanā nepieciešams tikai tad, ja Saeima grozījusi Satversmes 1.-4., 6. vai 77.pantu.

²¹² [http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/webAll?SearchView&Query=%28\[Title\]=*satversm%C4%93*%29&SearchMax=0&SearchOrder=4](http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/webAll?SearchView&Query=%28[Title]=*satversm%C4%93*%29&SearchMax=0&SearchOrder=4)

[330] Projekts paredz, ka tautas nobalsošanai nevar nodot projektu, kas „*nav pieļaujams demokrātiskā sabiedrībā vai apdraud Latvijas kā nacionālas valsts pamatus*”. Komisija atzīst, ka šāds formulējums ir tuvs šajā viedoklī konstatētajam Satversmes kodolam, jo nedaudz citādā redakcijā ietver dažus šā kodola elementus, tomēr neaptver tos visus (piemēram, sociāli atbildīgas valsts principu).

[331] Projekts piedāvā saglabāt pašreizējos Satversmes 73.pantā noteiktos ierobežojumus. Šie ierobežojumi iekļauti Satversmes 73.pantā tieši tādā pašā redakcijā.

No projekta anotācijas var secināt, ka jaunie ierobežojumi ir pievienoti jau spēkā esošajam panta tekstam. Komisija uzskata, ka sagatavojot Satversmes pantu jaunu redakciju, nav lietderīgi izvairīties no spēkā esošā teksta izvērtēšanas un gluži vienkārši mehāniski tekstus apvienot. Izvērtēšana ir nepieciešama, lai noteiktu, vai pašreizējā Satversmes 73.panta redakcijā ietvertu ierobežojumu apjoms un formulējumi atbilst mūsdienu situācijai.

[332] Kopumā vērtējot šo projektu, Komisija arī to ir atzīst par mēģinājumu novērst Satversmes pozitīvisko izpratni, tomēr aizrāda, ka projektā paredzētā ierobežojumu noteikšana tikai vienam konstitucionālajam likumdevējam (Pilsonu kopumam) var radīt kļūdainu iespaidu, ka otrs konstitucionālais likumdevējs (Saeima) nemaz nav saistīts ar projektā norādīto un ir tiesīgs pieņemt pat tādus likumus un Satversmes grozījumus, kas demokrātiskā sabiedrībā nav pieļaujami. Tādēļ, ņemot vērā arī citus minētos trūkumus, arī šis projekts nav uzskatāms par optimālo iespējamo tā anotācijā norādīto problēmu risinājumu.

VIII. Komisijas priekšlikumi par Satversmes kodola, valsts mērķu un pamatprincipu atspoguļošanu paplašinātā Satversmes preambulā un Satversmes kodola procesuālo aizsardzību

[333] Kā jau norādīts iepriekš, viens no valststiesisko identitāti raksturojušo elementu fiksēšanas veidiem ir to atklāšana konstitūcijas **preambulā**.

Tās apjoms ir atkarīgs no konkrētajiem apstākļiem. Konstitūciju preambulām nav vienota standarta, jo konstitūciju pieņemšanas apstākļi ir atšķirīgi, tomēr visbiežāk tajās ietver nozīmīgākos valsts un nācijas izveidošanās un vēsturiskās attīstības faktus, norāda pamatvērtības un valsts iekārtas pamatprincipus, iemeslus, kāpēc dibināta valsts, kādi ir valsts virsuzdevumi, kāpēc tiek radīta konkrētā konstitūcija.²¹³

Raksturīga iezīme ir preambulas īpašā valoda, kas atšķiras no konstitūcijas pantu stingri normatīvajiem formulējumiem. Tā kā preambula ir konstitūcijas sastāvdaļa, tai ir tāds pats juridiskais spēks kā pārējām konstitūcijas daļām un tā tiek izmantota, interpretējot konstitūciju un citas tiesību normas.

[334] Satversmei nav izvērstas preambulas, bet tikai ievadvārdi – *„Latvijas tauta savā brīvi vēlētā Satversmes sapulcē ir nolēmusi sev šādu valsts Satversmi”*.

Izpētot Satversmes sapulces izveidotās Satversmes komisijas un Satversmes komisijas pirmās apakškomisijas protokolus, secināms, ka sākotnēji ir bijuši pat vairāki ievada (preambulas) varianti. Vienu no tiem iesniedzis deputāts Arveds Bergs: *„Atraisījusies no agrākam saitēm un savu brīvību ieguvusi Latvijas tauta ir izteikusi negrozāmu apņemšanos radīt savu patstāvīgu valsts iekārtu, kura viņai nodrošinātu brīvu kulturālu attīstību. Šai nolūkā viņas brīvi vēlētie priekšstāvji, sanākuši Satversmes sapulcē, ir nolēmuši šādu Latvijas valsts Satversmi.”*²¹⁴

[335] Šā izvērstā ievada (preambulas) varianta pirmais teikums uzskatāmi norāda uz jau notikušu faktu – **negrozāmu apņemšanos radīt savu patstāvīgu valsts iekārtu** – un skaidri iezīmē arī mērķi, tādējādi padarot to „tekstuāli redzamu”.

²¹³ Sk. plašāk: *Peter Häberle: Präambeln im Text und Kontext der Verfassungen*. In: *Demokratie in Anfechtung und Bewahrung*. Festschrift für Johannes Broemann. Berlin: Duncker und Humblot, 1982, S.211 ff.

²¹⁴ Satversmes komisijas protokols Nr. 30, 1921.gada 28.februāris.

Satversmes komisijas sēdes laikā Arveda Berga variants nedaudz precizēts un komisija nolēmusi viņa iesniegto priekšlikumu ņemt par pamatu. Turpmākajā Satversmes izstrādāšanas gaitā šā izvērstā ievada redakcija aizstāta ar deputāta Friča Mendera ierosināto priekšlikumu, kurš būtībā negrozītā veidā arī kļuva par Satversmes ievadvārdiem (preambulu).

[336] Satversmes lasītājam tās ievadvārdi sniedz informāciju par to, ka Latvijas tauta ar Satversmes sapulces starpniecību ir sev noteikusi šādu Satversmi, bet tie nenorāda un nesniedz nepieciešamo vēsturisko skaidrojumu. Citiem vārdiem sakot, ievadvārdu **teksts neatklāj** notikumus un to cēloņus un tādējādi nedod atbildes uz vairākiem vienkāršiem jautājumiem: kā radās Latvija un Latvijas tauta; kāpēc šīs tautas izraudzītā valsts iekārta ir tieši šāda; kādas vērtības Latvijas tauta atzīst par svarīgām un kādus mērķus cer sasniegt, izvēloties sev Satversmē tieši šādu valsts iekārta?

[337] Deputāta Arveda Berga iesniegtais priekšlikums bija vairāk izvērsts, tas ietvēra minimālu informāciju par to, kā radās Latvija un kāds ir tās mērķis, taču galīgajā redakcijā ievadvārdi ir **lakoniski**. Ir pietiekams pamats uzskatīt, ka Satversmes ievadvārdu lakonisms ir izskaidrojams nevis ar kādu principu noliegšanu vai pārvērtēšanu (uz to Satversmes sapulcei pat nebija pilnu tiesību), bet gan ar to, ka Satversmes deklaratīvais ievads uzrakstīts pēc Veimāras satversmes pēdējā, 181.panta, tālab arī mūsu Satversmes ievadā izpalikusi atsauce uz tautas pašnoteikšanās tiesībām, kas bija tiesiskais pamats latvju tautas vēsturiskai cīņai dēļ valstiskas patstāvības²¹⁵ un tādējādi ievadvārdi varētu būt pieskaņoti tobrīd topošo Satversmes pantu lakoniskajam stilam. Nav saprātīga pamata uzskatīt, ka Satversmes autori vēlējušies kādu būtisku Latvijas valsts veidošanās apstākli apslēpt. Ir grūti iedomāties, ka, izstrādājot Satversmi, būtu jāslēpj, kāpēc un kā radās neatkarīgā Latvijas valsts un kāds ir tās mērķis.

Daudzi Satversmes sapulces locekļi bija piedalījušies jaunās Latvijas valsts izveidošanā, un līdz ar to secināms, ka Satversmes sapulces locekļiem vairākas pamatvērtības un fakti bija **pašsaprotami** un viņi tos gluži vienkārši neatkārtoja, jo tie jau bija **ietverti iepriekš pieņemtajos konstitucionālajos dokumentos**. Šīs pašsaprotamās vērtības vēlāk tika sīki analizētas tālaika juridiskajā literatūrā.

²¹⁵ Vanags K. Latvijas valsts Satversme. Valka: „L.Rumaka apgāds”, 1948. Pārspiests Rīga: „Taurus”, 1990, 11.lpp.

[338] Nedaudz vairāk nekā desmit vārdu teksts nelielā apjoma dēļ gluži objektīvi nevar ietvert nekādus plašus skaidrojumus. Lai gan arī tas satur nozīmīgas un konstitūcijas kodola noskaidrošanai nepieciešamas vadlīnijas (elementus), tomēr Satversmes ievadvārdi un panti neatklāj vairākas pašsaprotamas lietas. Vēl vairāk, šādi īsi ievadvārdi **var radīt maldīgu priekšstatu** par pamatvērtību un mērķu neesamību vai noliegšanu. Satversmes preambulai tomēr būtu jāatspoguļo mūsu sabiedrības un valsts pamatvērtības un pamatuzdevumi.²¹⁶

[339] Šāds risinājums nepaplašinātu Satversmes tvērumu. Labi un pārdomāti formulēta Satversmes preambula varētu radīt zināmu stabilizējošu efektu. Tā varētu kalpot par **orientieri**, kas palīdzētu sabiedrībai labāk izprast savas valsts mērķus, jēgu un uzdevumus, ievadītu rīcībpolitiku konstruktīvākā gultnē.

[340] Latvijas valsts mērķu un darbības pamatprincipu, kā arī konstitucionālās identitātes būtības **atspoguļošana paplašinātā Satversmes preambulā** ir uzskatāma par pašreizējiem apstākļiem piemērotāko risinājumu. Tas palīdzētu daudz skaidrāk apzināt Satversmes kodolu.

[341] Satversmes papildināšanu ar preambulu nosaka arī **vēsturiskā nepieciešamība**. Latvijas valsts jēga un mērķi, tās konstitucionālās identitātes pamatelementi bija pašsaprotami valsts dibināšanas laikā, taču valstiskuma ilgstoša lieguma rezultātā sabiedrības izpratne par tiem kopumā vairs nebūt nav tik skaidra. Šobrīd preambula palīdzētu skaidrāk apzināties arī Latvijas iespējas Eiropas tālākās integrācijas kontekstā.

[342] Ņemot vērā Satversmes struktūru un lakonismu, aplūkojamā jautājuma fundamentālo un daudzslāņaino raksturu, Satversmes preambulas izvēšana, nevis atsevišķu pantu grozīšana ir uzskatāma par labāko risinājumu arī no **juridiskās tehnikas viedokļa**.

[343] Satversmes kodolam ir nepieciešama arī **efektīva procesuāli tiesiska aizsardzība**, kas izpaustos valsts institūciju kompetencē **vērtēt un nepieļaut tādus iecerētus jaunus likumus vai grozījumus**, kas to aizskartu. Uzraudzības mehānismi var būt ļoti atšķirīgi, taču **tiesām** uzraudzības īstenošanā ir īpaša loma.

²¹⁶ Egils Levits. Satversmes preambulai būtu stabilizējošs efekts.

<http://www.aprinkis.lv/sabiedriba/politika/item/1365-viedoklis-egils-levits-satversmes-preambulai-butu-stabilizejoss-efekts>

[344] Viens no atbilstošākajiem būtu **Satversmes tiesas** iesaistīšana.

Tomēr jāņem vērā, ka saskaņā ar pašreizējo tiesisko regulējumu konstitucionālā pēckontrole būtu novēlota, kā arī diskutabla no Satversmes tiesas kompetences specifikas viedokļa. Tāpat nav loģiski radīt situāciju, kad Valsts prezidentam jāparaksta un jāizsludina tāds likums vai Satversmes grozījums, kuru Valsts prezidents uzskata par Satversmes kodolam neatbilstošu, bet vērsties Satversmes tiesā viņš var tikai pēc šāda likuma parakstīšanas. Lai gan Valsts prezidents var izmantot Satversmes 71. un 72. panta iespējas, tomēr šie panti nedod Valsts prezidentam iespēju iebilst pret visiem Saeimā pieņemtajiem likumiem.

[345] Līdz ar to efektīvāk būtu likumā paredzēt **preventīvo konstitucionālo kontroli**, kuras ierosinātājs būtu **Valsts prezidents**, pildot savu Satversmes sarga funkciju.²¹⁷

Valsts prezidentam tad būtu tiesības noteiktā termiņā pirms likuma vai Satversmes grozījuma izsludināšanas vērsties Satversmes tiesā un noskaidrot vai pieņemtais, bet vēl neizsludinātais likums atbilst Satversmei. Valsts prezidentam par to būtu iespēja izšķirties brīdī, kad Satversmes kodolam, iespējams, pretrunā esošie likumi vai Satversmes grozījumi tiktu iesniegti parakstīšanai. Tādējādi tiesiski, nevis politiski tiktu izvērtēta un novērsta iespējamā pretruna Satversmes kodolam. Līdzīgs regulējums ietverts Polijas Republikas 1997.gada konstitūcijā.²¹⁸ Uz šādu papildu pilnvaru piešķiršanu Valsts prezidentam iepriekš jau norādījusi Konstitucionālo tiesību komisija.²¹⁹

[346] Attiecībā uz Satversmes grozījumiem, kas var tikt iesniegti arī Satversmes 78.panta kārtībā un izskatīti **automātiskā referenduma kārtībā**, Satversmes tiesas iesaistīšana jau **pēc** grozījumu pieņemšanas, lai pārbaudītu, vai tie nav pretrunā ar Satversmes kodolu, teorētiski ir iespējama, taču bieži vien varētu būtu **novēlota**.

²¹⁷ Konstitucionālo tiesību komisijas 2011.gada 10.maija viedoklis „Par Valsts prezidenta funkcijām Latvijas parlamentārās demokrātijas sistēmas ietvaros”, 217.punkts.

²¹⁸ Pleps Jānis, Pastars Edgars, Plakane Ilze: Konstitucionālās tiesības. Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2004, 600.lpp.

²¹⁹ Konstitucionālo tiesību komisijas 2011.gada 10.maija “Viedoklis par Valsts prezidenta funkcijām Latvijas parlamentārās demokrātijas sistēmas ietvaros”, 220.punkts.

Tādēļ pašreizējā tiesiskajā situācijā ir efektīvāk, ka sākumā savu likumā noteikto kompetenci pilnīgi izmanto Centrālā vēlēšanu komisija, kuras lēmumu tad vispārējā kārtībā var pārbaudīt tiesa. Pagaidām vēl nepietiekošas prakses apstākļos Satversmes 78.pantā ietverto vārdu **“pilnīgi izstrādāts”** kontrole Centrālās vēlēšanu komisijas un kompetentas tiesu institūcijas līmenī var būt nedaudz ilgāka, taču tai jānodrošina, ka parakstu vākšanas vispār vai šobrīd pastāvoša parakstu vākšanas otrā kārtā tiek organizēta tikai tad, ja ir pieņemts galīgais lēmums (kas CVK sākotnējā noraidījuma gadījumā parasti būs tiesas lēmums), ka vēlētāju iesniegtais projekts atbilst Satversmes 78.panta prasībām, tas ir, ka likumprojekts vai Satversmes grozījumu projekts ir pilnīgi izstrādāts, kas ietver pārbaudi, vai tas nav pretrunā ar augstāka juridiska spēka tiesību normām (likumprojekts nav pretrunā ar Satversmi un Satversmes grozījumu projekts neaizskar Satversmes kodolu).

IX. Gala Secinājumi

[347] Apkopojot viedoklī izklāstīto, Konstitucionālo tiesību komisija nākusi pie šādiem secinājumiem un priekšlikumiem jautājumā par Latvijas valsts pamatiem un to neaizskaramības noteikšanu Satversmē:

1. Mūsdienu valsts būtība

[348] Mūsdienu valstij ir daudz vairāk uzdevumu kā tikai cilvēku aizsardzība no ārējā ienaidnieka un miera un kārtības nodrošināšana valsts iekšienē (aizsardzības uzdevumi). Tai ir jānodrošina arī ekonomiskās izaugsmes veicināšana, sociālā solidaritāte un ekonomiskais izlīdzinājums, vides aizsardzība, kultūras, izglītības un veselības pamatvajadzības (labklājības veicināšanas uzdevumi).

[349] Tauta nostiprinājās par suverēnās varas nesēju 18. un 19. gadsimtā. Tautas pašnoteikšanās – tiesības un spēja veidot savu valsti – pieder tautai, kurai ir nepieciešamā valstsgriba, un to apzīmē par tautas satversmes varu. Īstenojot satversmes varu, tauta ne vien izveido savu valsti, bet arī postulē valstsgribu, izveidot un uzturēt savu valsti ar attiecīgu mērķi, jēgu un saturu, kas tiek konkretizēti konstitūcijā. Sākotnējā satversmes vara līdz ar to transformējas konstitucionālajā varā, kurai paliek saistoši satversmes varas uzstādījumi.

Tādēļ jau izveidotā valstī tautas suverenitāte nav absolūta, tā ir pakļauta tiesībām un to ierobežo konstitūcija.

[350] Konstitūcijas būtisks elements un tās efektivitātes priekšnoteikums ir uzticība konstitūcijai. Tas nenozīmē, ka konstitūcija nedrīkst tikt grozīta vai par grozīšanu nedrīkst tikt diskutēts. Taču to var darīt tiesiskā ceļā un nepārsniedzot konstitūcijā noteiktos, kā arī tiesību zinātnē un judikatūrā attīstītos un vispārēji akceptētos saturiskos ierobežojumus (piemēram, demokrātijas nomaiņa ar autoritāru režīmu).

[351] Tauta var arī atteikties pildīt savu suverēnās varas nesēja pienākumu būt uzticīgai konstitūcijai. Tādā gadījumā izceļas (vardarbīga vai mierīga) revolūcija, kuras rezultāts nav tiesiski reglamentējams. Pilsoņiem ir tiesības pretoties galēji antikonstitucionālai rīcībai, bet valsts institūcijām ir pienākums vērsties pret to ar visiem tās rīcībā esošajiem līdzekļiem.

[352] Mūsdienās valsts (ar visām to raksturojošām iezīmēm) lomu mazina globalizācijas, Eiropas integrācijas, reģionalizācijas un citi procesi, tomēr valsts aizvien ir dominējošā un efektīvākā sabiedrības organizācijas forma. Pārskatāmā laika periodā tai nav pilnvērtīgas alternatīvas. Arī starptautisko tiesību pamatfilozofija aizvien ir vērsta uz to, ka pastāvoša valsts ir jāaizsargā.

2. Valsts konstitucionālā identitāte

[353] Valstij piemīt sava iekšējā un ārējā tiesībsubjektība. Vienlaikus valstij piemīt sava identitāte, kas gan juridiski formāli satur valsts elementus, kuri ir līdzīgi citām valstīm, gan arī satur tādus elementus, kas ir unikāli un tikai attiecīgo valsti raksturojoši.

Subjekta identitāte ir nesaraujami saistīta ar tā esību. Subjekta identitātes iznīcināšana nozīmē subjekta paša iznīcināšanu.

[354] Valsts konstitucionālo identitāti nosaka konstitūcija materiālā izpratnē, proti, to var raksturot juridiski dokumenti un nerakstīti tiesību un cita veida principi, empīriski fakti, pieņēmumi un postulāti (konstitucionāli fakti), ko materiālā konstitūcija integrē juridiskā formā. Valsts konstitucionālā identitāte ir atspoguļota konstitūcijas rakstītajā tekstā, taču nav aprobežota ar to.

[355] Valsts konstitucionālā identitāte sastāv no divām sastāvdaļām: valsts valststiesiskās identitātes un valsts iekārtas identitātes.

[356] Valsts valststiesiskā identitāte ietver prasības, kuras valsts tiesībsubjektībai izvirza starptautiskās tiesības, taču tās ir papildinātas arī ar valststiesībām, kas piešķir konstitucionālai identitātei unikālas iezīmes.

[357] Starptautiskās tiesības nosaka valsts klasiskos elementus (teritoriju, tautu, valsts varu). Tās arī aizsargā esošo valstu nepārtrauktību un identitāti, īpaši, ja tā tiek apdraudēta ar starptautiskajās tiesībās aizliegtām metodēm.

[358] Valststiesības konkretizē valsts klasiskos elementus, „iekodējot” konstitūcijās (tiešas vai netiešas) norādes uz valsts (nācijas) vēsturi, tradīcijām, valodu, valsts dibināšanas apstākļiem, valsts mērķiem vai citiem elementiem.

[359] Valsts valststiesiskās identitātes apjoms visām valstīm nav vienāds. Tas atkarīgs no attiecīgās valsts (materiālās) konstitūcijas, tās interpretācijas tiesību teorijā, judikatūrā, arī izpratnes sabiedrībā un politikā.

[360] Ir novērojama tendence, ka vecākās konstitūcijās (arī Satversmē) valsts valststiesiskā identitāte parasti ir ietverta nerakstītos postulātos un principos, kamēr jaunākās konstitūcijās pastāv tendence šīs identitātes elementus lielākā mērā „atsegt” tekstā.

[361] Valsts iekārtas identitāti veido triju pakāpju principi.

Pirmkārt, universālie virsprincipi (jeb struktūrprincipi), kas attiecināmi uz jebkuras valsts iekārtu, kas pieder pie attiecīgā valsts iekārtas tipa (piemēram, pie demokrātiskas valsts iekārtas universāliem virsprincipiem pieder brīvas vēlēšanas).

Otrkārt, katras valsts konkrētās iekārtas principi, kas, saskaņā ar nacionālo konstitūciju, tās izpratni, tradīcijām, tiek atzīti par konkrētās valsts iekārtas identitāti veidojošiem virsprincipiem (piemēram, gan ASV, gan Vācijā pie valsts iekārtas identitāti veidojošiem virsprincipiem tiek pieskaitīts federālisms).

Treškārt, konkrētās valsts iekārtas vienkāršie principi, kuri valsts dzīvē varbūt gana svarīgi un nozīmīgi, taču neietekmē valsts iekārtas identitāti valststiesiskā izpratnē (piemēram, parlamentārās demokrātijas nomaiņa uz prezidentālu demokrātiju).

3. Satversmes kodols

[362] Jautājums par Satversmes kodolu nav unikāls Latvijas konstitucionālo tiesību jautājums. Visas Eiropas valstis var iedalīt trijās grupās.

Pirmkārt, valstis, kurās konstitūcijas kodols *expressis verbis* ir noteikts konstitūcijā (piemēram, Norvēģija, Francija, Itālija, Vācija).

Otrkārt, valstis, kurās konstitūcijas kodols pastāv nerakstītu konstitucionālu principu formā (piemēram, Austrija, Šveice).

Treškārt, valstis, kurās šis jautājums nav *expressis verbis* noteikts konstitūcijas tekstā un nav arī analizēts valststiesību teorijā (piemēram, Skandināvijas valstis, Lielbritānija).

[363] Ir novērojama tendence, ka valstīs, kurās pati valsts pastāvēšana vai demokrātija kā valsts iekārta ir bijusi nopietni apdraudēta, kodola regulējums konstitūcijā ir īpaši izteikts, savukārt valstīs, kuras šādu apdraudējumu nav piedzīvojušas, regulējums konstitūcijā nav izteikts.

[364] Tas vien, ka Satversmes kodols nav ierakstīts Satversmes tekstā, nav pamatots arguments, lai noliegtu neaizskarama Satversmes kodola eksistenci nerakstīta konstitucionāla principa formā.

[365] Satversmes kodola jēgai jābūt nepieļaut nedz Latvijas valsts, nedz tās demokrātiskās valsts iekārtas iznīcināšanu. Tā kā aizskarot pastāvošo konstitucionālo identitāti, varētu tikt likvidēta valsts demokrātiskā iekārta vai pat pati valsts, tad Satversmes kodols liedz konstitucionālajam likumdevējam grozīt Latvijas valsts konstitucionālo identitāti.

[366] Tātad Satversmes kodols materiālā izpratnē ir to elementu kopums, kas veido Latvijas valsts konstitucionālo identitāti, bet procesuālā izpratnē – Latvijas valsts konstitucionālās identitātes aizsardzība (neaizskaramība).

[367] Satversmes pamatnormas (1.-4., 6. un 77.pants) lielā mērā satur Latvijas valsti un tās valsts iekārtu konstituējošas un identificējošas fundamentālas normas, tomēr nav uzskatāmas par pilnīgi identiskām ar Satversmes kodolu.

4. Latvijas valsts konstitucionālā identitāte

[368] Latvijai, tāpat kā visām valstīm, ir sava konstitucionālā identitāte, kas sastāv no valsts valststiesiskās identitātes un valsts iekārtas identitātes.

[369] Iekļaujoties kopējos valstiskuma attīstības procesos Eiropā 18., 19. un 20. gadsimtā, Latvija izveidojās kā nacionāla valsts. Latvijas valsts, tāpat kā gandrīz visu citu tā laika jaundibināto Eiropas valstu izveidošana un konsolidācija, nenotika vienā dienā. Tas bija ilgāks politiski-juridisks process, kas atspoguļojās dažādos avotos, un kura kulminācija bija Latvijas valsts proklamēšana 1918.gada 18.novembrī.

[370] Izvirzot prasību pēc sava valstiskuma, 20. gadsimta sākumā, latviešu tauta kļuva par nāciju valststiesiskā izpratnē. Nodibinot valsti un piesaistot vēsturisko mazākumtautību pārstāvjus, par valsts „nesēju” valststiesiskā izpratnē kļuva Latvijas tauta. Tātad „Latvijas tautu” veido latviešu nācija, mazākumtautības un citi Latvijas pilsoņi [skat. 212]. Latviešu nāciju kā valstsnāciju un Latvijas valsti vieno nacionāli kulturāla saikne, bet lielo vairumu latviešu nācijas piederīgo arī pilsonības juridiskā saikne.

[371] Latvijas valsti izveidoja latviešu nācija, tās dibināšanas jēga un mērķis bija izveidot valstisku ietvaru, lai latviešu nācija kā politiski-juridisks subjekts varētu demokrātiski pašnoteikties un pati sevi pārvaldīt. Šī vēlme dibināt un uzturēt pašai savu nacionālu valsti ir viens no Latvijas valsts valststiesisko identitāti raksturojošiem elementiem, kas to atšķir no jebkuras citas valsts pasaulē.

[372] Satversmes tekstā nacionālas valsts valststiesiskā identitāte ir atspoguļota fragmentāri – 3.pantā (latviešu nācijas vēsturiski apdzīvotā teritorija), 4, 18., 21., 101. un 104. pantos (latviešu kā valsts valoda) un specifiskā kontekstā 114.pantā (mazākumtautību tiesības papildus valstsnācijas tiesībām). Taču, lai izprastu Latvijas valsts (un arī konstitucionālās) identitātes saturu, nepietiek vien ar Satversmes teksta lasīšanu. Ir jāņem vērā visi avoti, kas atsedz valsts izveides jēgu un mērķi, kā arī valsts īstenotā tiesībpolitika ilgākā laika posmā.

[373] Valsts izveides laikā un tās pastāvēšanas sākumposmā Latvijas kā nacionālas valsts raksturs sabiedrībai bija pašsaprotams, bet, Latvijas valsts neatkarību atjaunojot pēc piecdesmit okupācijas gadiem, tas daļai sabiedrības vairs nebija acīmredzams. Tomēr pēc neatkarības atjaunošanas nacionālas valsts

valststiesiskās identitātes raksturs ir ticis stiprināts (tai skaitā, papildinot Satversmi ar latviešu valodas regulējumu un mazākumtautību tiesībām).

[374] Latvijas valsts iekārtas identitāte ir ietverta Satversmes 1.panta jēdzienā “demokrātiska republika”. Šo jēdzienu saturu nosaka Latvijas orientācija uz mūsdienīgas demokrātiskas eiropiskas valsts modeli un to konkretizē Latvijas valststiesības.

[375] Latvijas valsts iekārtas identitāti raksturo četri virsprincipi: demokrātiska valsts iekārta (šaurākā nozīmē), tiesiska valsts, sociāli atbildīga valsts un nacionāla valsts.

[376] Demokrātiskas valsts iekārtas jēga ir nodrošināt „tautas pašpārvaldību” ar demokrātiskās leģitimitātes ķēdes palīdzību.

Demokrātiskas valsts iekārtas virsprincipa elementi ir ietverti it sevišķi Satversmes 6.pantā (Saeimas vēlēšanas), 58.pantā (valsts pārvaldes padotība Ministru kabinetam), 59.pantā (Saeimas uzticība Ministru kabinetam), 64.pantā (likumdošanas tiesības tautai un Saeimai), kā arī Satversmes 8.nodaļas politiskajās tiesībās un brīvībās, jo sevišķi vārda brīvība (100.pants), biedrošanās brīvība (102.pants), pulcēšanās brīvība (103.pants), tiesības piedalīties valsts un pašvaldību darbībā (101.pants).

[377] Tiesiskas valsts virsprincips ir orientēts uz taisnīguma īstenošanu, aptverot gan taisnīguma procesuālos, gan materiālos aspektus.

Tiesiskas valsts virsprincips prasa nodrošināt tiesību virsvadību pār visiem valsts lēmumiem – gan normatīviem tiesību aktiem, gan tiesību normu piemērošanas aktiem, nodrošināt cilvēktiesību un pamattiesību garantijas (kas pamatā noteiktas Satversmes 8.nodaļā), un valsts varas dalīšanu (likumdošanas varas, izpildvaras un tiesu varas nošķirtību), kas savukārt ietver neatkarīgas tiesas pastāvēšanu un tās pieejamību indivīdam (Satversmes 6.nodaļa, 92.pants).

[378] Sociāli atbildīgas valsts virsprincips ir atzīts Satversmes tiesas judikatūrā un tā mērķis ir izlīdzināt sabiedrībā būtiskākās sociālās atšķirības, katrai iedzīvotāju grupai nodrošinot atbilstošu dzīves līmeni.

Šis virsprincips ir izvērts sevišķi Satversmes 107., 109., 111. un 112. pantā, kuri garantē sociālās tiesības.

[379] Nacionālas valsts virsprincips izriet no Latvijas kā nacionālas valsts valststiesiskās identitātes. Latvijas valsts iekārtai šī identitāte jāatspoguļo, jo citādi valsts iekārta nonāktu pretrunā ar valsts valststiesisko identitāti. Satversmes tekstā nacionālas valsts virsprincips ir atspoguļots fragmentāri [skat. 372].

Nacionālas valsts virsprincips ir cieši saistīts arī ar demokrātiskas iekārtas virsprincipu, jo nacionālā pašnoteikšanās var tikt īstenota tikai demokrātiskā formā.

[380] Kopumā valsts valststiesiskā identitāte un valsts iekārtas identitāte nav nemainīgas, laika gaitā tās var attīstīties. Tomēr valsts valststiesiskā identitāte, kura sastāv no fundamentāliem kritērijiem, ir ļoti stabila. Turpretim valsts iekārtas identitāte ir pakļauta dinamiskai attīstībai.

5. Satversmes kodola aizskārums liegums

[381] Neskatoties uz to, ka Satversmē nav *expressis verbis* nostiprināts tās konstitucionālais kodols, pastāv pamatoti argumenti secinājumam, ka Latvijā kā nerakstīts konstitucionāls princips pastāv Satversmes kodols, kas aizliedz aizskart valsts konstitucionālo identitāti. Šis secinājums izriet, samērojot apsvērumus par labu šāda principa pastāvēšanai ar iebildumiem pret šāda principa pastāvēšanu.

[382] Apsvērumi par labu konstitucionālās identitātes aizsardzības principam.

Pirmkārt, no Satversmes Latvijas tautai izriet pienākums pastāvīgi uzturēt savu valsti. Satversme nav aprobežota tikai ar Latvijas valsts pastāvēšanas fakta konstatēšanu. Tā atspoguļo latviešu nācijas valstsgribu pēc savas valsts, kam nav noilguma. Arī Satversme nav terminēta laikā. Šis pienākums nozīmē pastāvīgi uzturēt spēkā savu valstsgribu valsts pastāvēšanai.

Otrkārt, no Satversmes Latvijas tautai izriet pienākums pastāvīgi uzturēt demokrātisko valsts iekārtu. Demokrātiskā valsts iekārta jau no paša sākuma bija ietverta latviešu nācijas valstsgribā, jo tautas pašvaldīšana ir iespējama tikai šādā iekārtā. Šo atziņu papildina “pašaizsargājošās demokrātijas” doktrīna.

[383] Apsvērumi pret konstitucionālās identitātes aizsardzības principu.

Pirmkārt, Satversmē nevar ielasīt to, kas tur nepastāv. Šis arguments nav pamatots, tas ir balstīts absolūtā tiesību pozitīvismā.

Kā jau iepriekš tika konstatēts [skat. 354, 372], Satversme materiālā izpratnē sastāv no daudziem avotiem, nevis tikai rakstītā teksta, kuri atklāj latviešu nācijas un Latvijas tautas satversmes varas gribu.

Otrkārt, 1990.gada 4.maija Deklarācijas preambula nosaka, ka jautājumus par valsts iekārtas grozīšanu un Latvijas valsts suverenitātes likvidēšanu "bija tiesīga izlemt vienīgi tauta", tātad varētu prezumēt tautas tiesības likvidēt savu valsti.

Tomēr jāņem vērā, ka minētajam apgalvojumam bija cita jēga un mērķis. Tas tapa apstākļos, kad padziļināta Satversmes analīze nebija iespējama, turklāt noteicošās interpretācijas metodes gan laika posmā līdz Latvijas okupācijai 1940.gadā, gan līdz neatkarības atjaunošanai 1990.gadā, bija balstītas tiesību pozitīvismā. Šo iemeslu dēļ Augstākās Padomes pieņemtā redakcija nevar būt par šķērslī padziļinātai Satversmes analīzei.

Treškārt, "mirušie nedrīkst valdīt pār dzīvajiem". Tas ir klasisks tiesībfilozofisks iebildums, kas noliedz jebkādu vēsturisku kontinuitāti.

Šis princips nonāk pretrunā ar paaudžu atbildības principu, kas ir pozitīvēts arī vairākās jaunākajās Eiropas konstitūcijās. Šis princips nav terminēts laikā un ierobežo attiecīgo paaudzi tik tālu, lai tā nevarētu neatgriezeniski iznīcināt dzīves pamatus nākamajām paaudzēm. Satversmes kontekstā tas nozīmē, ka Satversmē paredzētās procedūras nedrīkst tikt izmantotas, lai likvidētu Latvijas valsti vai demokrātisko valsts iekārtu, jo tas neatgriezeniski liegs iespēju Latvijas tautai dzīvot valstī ar attiecīgo valsts konstitucionālo identitāti.

Ceturtkārt, tautas kā suverēna griba nedrīkst tikt ierobežota.

Šis arguments neaiztur kritiku tautas suverenitātes jēdziena vēsturiskās attīstības kontekstā. Īstenojot konstitucionālo varu, tauta pašierobežojas. Satversmes tiesa ir norādījusi, ka Satversme tautai uzliek gan pozitīvus, gan negatīvus pienākumus, tādējādi noraidot tēzi par tautas gribas neierobežotību.

[384] Izvērtējot iepriekšminētos argumentus, Konstitucionālo tiesību komisija secina, ka pastāv neaizskarams Satversmes kodols. Tas nozīmē, ka gan vienkāršais konstitucionālais likumdevējs (Saeima), gan kvalificētais konstitucionālais likumdevējs (Pilsonu kopums) ir tiesīgs grozīt Satversmi (arī 1., 2., 3., 4., 6. un 77.pantu), tomēr tiesīgs grozīt tikai tādā veidā, ka šis grozījums nenonāk pretrunā ar neaizskaramo Satversmes kodolu.

[385] Neaizskaramais Satversmes kodols aptver Latvijas valsts konstitucionālo identitāti, tas ir, valsts valststiesisko identitāti un valsts iekārtas identitāti. Tomēr Satversmes kodolā ietilpst tikai – parasti ļoti neliela – identitātes elementu daļa, kamēr pārējā daļa ir pakļauta konstitucionālā vai vienkāršā likumdevēja regulējumam.

[386] Nosakot Satversmes kodola apjomu, tajā jāietver tikai attiecīgā elementa pati būtiskākā daļa, kas veido tā identitāti. Piemērojams ir *conditio sine qua non* tests, proti, vai bez attiecīgā elementa daļas šis elements var pastāvēt, jeb, vai „atņemot” šo daļu, tiek likvidēts pats elements, kaut gan atsevišķas tā daļas var turpināt pastāvēt.

[387] Satversmes kodols ir interpretējams šauri, lai Satversme paliktu iespējami elastīga, un varētu tikt piemērota sabiedrības mainīgajām vajadzībām un uzskatiem.

[388] Satversmes kodols nepieļauj tā „aizskaršanu”. Tas nozīmē, ka likumīgā un leģitīmā veidā vai procedūrā nedrīkst grozīt un līdz ar to iznīcināt latviešu nācijas izraudzīto un Satversmes kodolā ietilpināto Latvijas valsts konstitucionālo identitāti. Draudi vai mēģinājumi iznīcināt šo identitāti ir pretlikumīgi.

Taču, lai secinātu, vai noticis Satversmes kodola aizskārums, jāņem vērā attiecīgās ietekmes uz valsts konstitucionālo identitāti smagums un intensitāte.

[389] Satversmes kodolā ietilpstošo valsts konstitucionālās identitātes neaizskaramās daļas apjomu var iezīmēt tikai aptuveni, jo to iespējams noteikt nevis abstrakti, bet tikai katrā konkrētā gadījumā.

[390] Valsts valststiesiskās identitātes neaizskaramās daļas elementi ir šādi.

Pirmkārt, Latvijas valsts kā latviešu nācijas nacionālas valsts raksturs ir neaizskarams Latvijas valsts pamats, tās mērķis un jēga. Tas nozīmē arī to, ka valsts iekārtas maiņa, kas atceltu nacionālas valsts virsprincipu, būtu ne vien Latvijas valsts iekārtas identitātes, bet arī Latvijas valststiesiskās identitātes maiņa. Tas attiecas arī uz vārdu „Latvija” valsts nosaukumā.

Otrkārt, Satversmes 3.pantā noteiktā teritorija un teritorijas vienotības princips pilnībā ietilpst Satversmes kodolā un nav maināmi, atsakoties no kādas būtiskas teritorijas daļas.

Treškārt, Latvijas tauta, kas ir Latvijas valsts nesēja valststiesiskā nozīmē, pilnībā ir ietverta Satversmes kodolā. Savukārt Latvijas tautas jēdziena kodolu veido latviešu nācija, kuras pašnoteikšanās ir Latvijas valsts pastāvīgs mērķis un jēga. No tā valstij izriet pienākumi, kuru izpilde tiek veikta nacionālas valsts virsprincipa kā valsts iekārtas elementa kontekstā, lai aizsargātu tautas kontinuitāti un identitāti.

Ceturtkārt, attiecībā uz suverēno varu konstitucionālais likumdevējs (Saeima un Pilsoņu kopums) nav tiesīgs izmantot savas 76. – 79.panta pilnvaras, lai pārskatītu satversmes varas īstenošanas rezultātā pieņemto pamatlēmumu, ka suverēnā vara pieder Latvijas tautai. Tas ietver arī aizliegumu atteikties no Latvijas valstiskās neatkarības un suverenitātes, pievienojoties kādai citai valstij vai kopā ar citām valstīm veidot jaunu valsti starptautisko tiesību izpratnē.

[391] Valsts iekārtas identitātes neaizskaramās daļas elementi ir šādi.

Pirmkārt, attiecībā uz demokrātiskas valsts iekārtas virsprincipu – Satversmes kodols aizsargā tieši šā virsprincipa jēgu, nevis konkrētu tā īstenošanas veidu. Tas ietver iespēju nodrošināšanu tautai brīvi formulēt savu gribu, radīt šim mērķim institucionālo sistēmu, nodrošināt brīvu parlamenta vēlēšanu mehānismu, valdības politisko atbildību parlamentam, valsts pārvaldes pakļautību valdībai, neatkarīgu tiesu varu.

Otrkārt, tiesiskas valsts virsprincips uzliek – Satversmes kodolā ietvertus – pienākumus valsts institucionālo sistēmu balstīt uz valsts varas dalīšanas principu un nodrošināt, ka jebkurai valsts institūcijas darbībai jāatbilst tiesību normām, ievērojot tiesību normu hierarhiju (tiesiskuma principu). Savukārt izpildvaras darbībām, kas konkrēti vērstas pret atsevišķu indivīdu, jābūt pārbaudāmām tiesā, nodrošinot tiesu varas kontroli pār izpildvaru. Cilvēka pamattiesību (tai skaitā

mazākumtautību tiesību) nodrošināšanai ir īpaša loma, tomēr ne visas cilvēka pamattiesības un ne pilnā apjomā ietilpst Satversmes kodolā.

Treškārt, attiecībā uz sociāli atbildīgas valsts virsprincipa īstenošanu konstitucionālajam likumdevējam ir īpaši liela rīcības brīvība. Tomēr kā absolūtais minimums tas ietver pienākumu garantēt jebkuram cilvēkam elementāru izdzīvošanu, kas ietver nepieciešamo pārtiku, apģērbu, pajumti, medicīnisko palīdzību. Pie tā ir pieskaitāma arī pamatzglītības nodrošināšana.

Ceturtkārt, nacionālas valsts virsprincipi uzliek valstij ne vien negatīvu pienākumu (nedarīt neko tādu, kas varētu vājināt Latvijas latvisko identitāti), bet arī pozitīvus pienākumus to stiprināt. Ne visi šie pozitīvie pienākumi ietilpst Satversmes kodolā, taču tur ietilpst pienākums ne vien tiesiski nodrošināt latviešu valodai valsts valodas statusu (Satversmes 4.pants), bet arī gādāt par to, lai tā patiešām pildītu savu valsts valodas funkciju, tas ir, kalpotu par sabiedrības kopējo saziņas un demokrātiskās līdzdalības valodu. Satversmes kodolā ietilpst arī pienākums rūpēties par visu latviešu nācijas piederīgo un Latvijas pilsoņu saiknes stiprināšanu ar savu valsti, kā arī veicināt latviešu nācijas kultūru.

[392] Satversmes kodolam ir jābūt nodrošinātai efektīvai procesuāli tiesiskai aizsardzībai, kas izpaužas kā valsts institūciju kompetence vērtēt un nepieļaut tādus iecerētus jaunus likumus vai grozījumus, kas to likvidētu. Svarīga loma uzraudzības īstenošanā ir tiesām, tādēļ ieteicams paplašināt Satversmes tiesas kompetenci [skat. 404].

6. Priekšlikumi Satversmes kodola atspoguļošanai Satversmes tekstā

[393] Pēdējā laikā publiskoti divi Satversmes grozījumu projekti, kuros atspoguļojas diskusija par Latvijas valsts pamatvērtībām – priekšlikums par Satversmes pamatnormu negrozāmības noteikšanu un priekšlikums par papildus ierobežojumiem tautas nobalsošanai.

[394] Konstitucionālo tiesību komisija pozitīvi vērtē to, ka abi priekšlikumi ir vērsti uz Satversmes kodola esamības atzīšanu un ka tie paredz minimālas izmaiņas Satversmes tekstā. Vienlaikus Konstitucionālo tiesību komisija konstatē, ka abiem priekšlikumiem ir trūkumi.

[395] Priekšlikums par Satversmes pamatnormu negrozāmības noteikšanu paredz noteikt par negrozāmiem piecus Satversmes pantus (1. – 4. un 77. pantu). Tā kā Satversmes kodols aptver tikai pašus svarīgākos materiālos konstitucionālos principus un tie nav identiski ar minēto pantu tekstu, tad šis projekts paredz ierobežot konstitucionālā likumdevēja tiesības plašāk nekā Satversmes kodola apmērā. Tas pēc būtības nonāk pretrunā ar Satversmes jēgu un mērķi. Tas izslēdz iespējas nākotnē šajos piecos pantos veikt lietderīgus un nepieciešamus grozījumus. Tas arī neatsedz Satversmes kodola visus elementus un līdz ar to nepalīdz ieviest nepieciešamo skaidrību un noteiktību.

[396] Priekšlikums par papildus ierobežojumiem tautas nobalsošanai pēc būtības paredz papildināt Satversmes 73. pantā norādīto tautas nobalsošanai nenododamo jautājumu uzskaitījumu ar dažiem jauniem elementiem, vienlaikus saglabājot 73.pantā pašreiz esošo uzskaitījumu. Šis priekšlikums uzliek ierobežojumu tikai vienam konstitucionālajam likumdevējam – Pilsoņu kopumam, nenosakot nekādus ierobežojumus vienkāršajam konstitucionālajam likumdevējam – Saeimai. Piedāvātie nepieļaujamais likumprojekti kvalificējošie kritēriji – „nav pieļaujams demokrātiskā sabiedrībā vai apdraud Latvijas kā nacionālas valsts pamatus” – neietver visus Satversmes kodola elementus. Iekļaujot ierosinātos kritērijus jau esošā tekstā, ir lietderīgi izvērtēt normas kopējo saturu, nevis veikt mehānisku teksta apvienošanu.

[397] Vadoties no iepriekš secinātā, Konstitucionālo tiesību komisija par pašreizējiem apstākļiem piemērotāko risinājumu uzskata valsts mērķu, darbības pamatprincipu un Latvijas konstitucionālās identitātes būtības atspoguļošanu izvērstā Satversmes preambulā. Tas palīdzētu daudz skaidrāk apzināt Satversmes kodolu.

[398] Vēsturisku apstākļu dēļ pašreizējie Satversmes ievadvārdi nedod atbildes uz vairākiem būtiskiem jautājumiem – kā radās Latvija un Latvijas tauta; kāpēc šīs tautas izvēlētā valsts iekārta ir tieši šāda; kādas vērtības tā atzīst par svarīgām un kādus mērķus Latvijas tauta cer sasniegt, izvēloties sev Satversmē tieši šādu valsts iekārtu?

[399] Lai arī Satversmes kodols var tikt atsegts un attīstīts gan zinātniskās izpētes ceļā, gan judikatūrā, šīs divas iespējas gan atsevišķi, gan kopā tomēr negarantē, ka stabila un sabiedrībā akceptēta izpratne par Satversmes kodolu un tā apjomu izveidosies īsā laikā. Tomēr skaidrība un iespējami vienota izpratne ir vēlama jo

īpaši tādēļ, ka Satversme lielu uzsvaru liek uz tiešās demokrātijas elementu izmantošanu, kas var nonākt tiešā saskarē ar Satversmes kodolu.

[400] Lai arī preambulai nav jābūt pārmēru garai un detalizētai, turklāt esošie ievadvārdi jau satur nozīmīgas konstitūcijas kodola noskaidrošanai nepieciešamas vadlīnijas (elementus), tomēr preambulai būtu plašāk jāatspoguļo mūsu sabiedrības un valsts ģenēzi, pamatvērtības, darbības pamatprincipus un mērķus.

[401] Ieteiktais risinājums nepaplašinātu esošo Satversmes tvērumu. Tam būtu stabilizējošs efekts, kalpojot par orientieri sabiedrībai labāk izprast savas valsts jēgu, mērķus un uzdevumus, kas bija pašsaprotami Latvijas valsti dibinot, taču sava valstiskuma ilgstoša lieguma rezultātā sabiedrības izpratne par tiem kopumā vairs nav tik skaidra. Tas veicinātu arī Latvijas iespēju apzināšanos Eiropas tālākas integrācijas kontekstā.

[402] Ņemot vērā Satversmes struktūru un lakonismu, aplūkojamā jautājuma fundamentālo un daudzslāņaino raksturu, preambulas izvēršana un nevis atsevišķu Satversmes pantu grozīšana ir uzskatāma par labāko risinājumu arī no juridiskās tehnikas viedokļa.

[403] Satversmes 78.pantā ietvertu vārdu “pilnīgi izstrādāts” kontrole Centrālās vēlēšanu komisijas un kompetentas tiesu institūcijas līmenī ir nepieciešama un tai jānodrošina, ka parakstu vākšana vispār vai šobrīd pastāvošā parakstu vākšanas otrā kārtā tiek organizēta tikai tad, ja ir pieņemts galīgais lēmums, ka vēlētāju iesniegtais projekts atbilst Satversmes 78.panta prasībām, tai skaitā, ka likumprojekts vai Satversmes grozījumu projekts neaizskar Satversmes kodolu.

[404] Papildus tam Konstitucionālo tiesību Komisija atkārtoti aicina paredzēt Valsts prezidentam tiesības noteiktā termiņā pirms likuma vai Satversmes grozījuma izsludināšanas vērsties Satversmes tiesā un noskaidrot, vai pieņemtais, bet vēl neizsludinātais likums atbilst Satversmei. Tādējādi iespējamā pretruna Satversmes kodolam tiktu izvērtēta nevis ar politiska, bet juridiska mehānisma palīdzību.